MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
STRATEGINIO VALDYMO IR POLITIKOS FAKULTETO
APLINKOS POLITIKOS IR VALDYMO KATEDRA

MANTAS BILEIŠIS
(APLINKOS APSAUGOS POLITIKA IR ADMINISTRAVIMAS)

DARNUS VYSTYMASIS IR DEMOGRAFINIŲ PROCESŲ VALDYMO GALIMYBĖS LIETUVOJE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
doc. dr. Alvydas Baležentis

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS 3
1. DARNAUS VYSTYMOSI KONCEPCIJA 6
1.1. Darnaus vystymosi samprata 6
1.2. Darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimai viešajai politikai 12
1.3. Demografinis darnaus vystymosi aspektas 23
1.4. Institucinis darnaus vystymosi aspektas 26
2. DEMOGRAFINIAI PROCESAI DARNAUS VYSTYMOSI POLITIKOJE 30
2.1. Demografinės tendencijos Lietuvoje 30
2.2. Valstybės demografinis interesas 38
2.3. Aplinkos politikos priemonės realizuojant valstybės demografinį interesą. 40
3. DARNAUS VYSTYMOSI INSTITUCINIO MODELIAVIMO GALIMYBĖS 44
3.1. Kontraktinis viešojo administravimo modelis 44
3.2. Aplinkos politikos demografinių priemonių SSGG analizė 49
3.3. Subalansuotų rodiklių sistema 52
IŠVADOS 57
PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS 59
NAUDOTA LITERATŪRA 60
SANTRAUKA 66
SUMMARY 67
PRIEDAI 68

ĮVADAS

Temos aktualumas. Darnus vystymasis, kaip politinė koncepcija yra įtvirtinama aukščiausiuoju lygmeniu. Jungtinės Tautos (toliau JT) darnų vystymąsi apibrėžia, kaip vystymąsi, kuris tenkina dabartinius visuomenės poreikius, neatimdamas šios galimybės ir iš ateinančių kartų[1]. Darnaus vystymosi koncepcija skiria tris aspektus: aplinkosauginį, ekonominį ir socialinį. Jų derinimas taip, kad veikla vienoje srityje neigiamai neatsilieptų kitai, yra esminis darnaus vystymosi bruožas. Tačiau, šios koncepcijos nuostatų įgyvendinimas yra itin problematiškas, naudojant dabartinius politinius įrankius ir institucijas[2]. Bandant koordinuoti politiką, kyla daug prieštaravimų, priimami netinkami sprendimai, jų įgyvendinimas neužtikrinamas. Darnaus vystymosi studijos siekia išsiaiškinti šiuos prieštaravimus ir pasiūlyti būdų, kaip juos panaikinti ar minimizuoti.

Žmonių poveikis aplinkai, tiek gamtinei, tiek socialinei dažnai būna neigiamas. Nors žmonių civilizacija nesiekia 10 tūkst. metų[3], mes jau spėjome nuniokoti savo gamtą taip, kad daugelis mokslininkų teigia, kad dėl aplinkos degradavimo ir išteklių išnaudojimo rizikuojame viskuo ką sukūrėme. Vykstantys klimato pokyčiai mūsų ūkiui gali turėti didesnių neigiamų pasekmių nei didžiosios depresijos ir pasauliniai karai kartu sudėjus[4]. Žmonių gyvenimo būdo pokyčiai sąlygoja nusikalstamumo didėjimą, susvetimėjimą, pasitenkinimo gyvenimu mažėjimą, dvasinės ir fizinės sveikatos prastėjimą. Tinkamai įgyvendinama darnaus vystymosi politiką gali sudaryti prielaidas prisitaikyti prie daugelio neigiamų reiškinių pasaulyje. Tokių kaip klimato šilimas, išteklių mažėjimas ar visuomenėje vykstantys pokyčiai.

Demografinė padėtis pasaulyje, viena akivaizdžiausių socio-ekonominių pokyčių manifestacijų. Lietuvoje šie pokyčiai jau dabar kelia daug problemų. Šalies demografinė padėtis neturi precedento, vykstančių procesų sparta reikalauja, greitai ir inovatyviai spręsti šias problemas, nes jos gresia visiška darnaus vystymosi politikos nesėkme.

Temos naujumas. Darnus vystymasis apibrėžia keletą dalykų: reiškinį, filosofiją ir politiką. Lietuvoje beveik nevyksta akademinė diskusija apie darnaus vystymosi filosofines prielaidas, todėl darnaus vystymosi politika apsiriboja JT ir Europos Sąjungos (ES) formuojamos koncepcijos nuostatų perkelimu į nacionalinį lygmenį. Tačiau daugeliu atveju įgyvendinant darnaus vystymosi

[1] JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija 42/187, 1987. "Aplinkosaugos ir plėtros komisijos ataskaita". // http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm. Prisijungimo laikas 2007-05-17.
[2] Carley M., Christie I. Managing sustainable development. London: Earthscan, 2002. Psl. 148-149.
[3] http://en.wikipedia.org/wiki/Civilization#Development_of_early_civilizations. Prisijungimo laikas: 2007-12-05.
[4] Stern Review on the Economics of Climate Change. 2006-10-30// http://www.hm-treasury.gov.uk/media/999/76/CLOSED_SHORT_executive_summary.pdf. Prisijungimo laimas 2007-05-17. Psl. 1.

nuostatas nacionaliniame lygmenyje reikia įvertinti daugelį specifinių veiksnių, kurie būdingi tik tai valstybei. Demografijos požiūriu tai yra ypač aktualu. Niekas nepasirūpins mūsų tautos išlikimu ir klestėjimu, jei tuo nesirūpinsime mes patys.

Lietuvos demografija, jos socialinės, ekonominės, kultūrinės ir aplinkos ypatybės yra unikalios. Daugeliui iššūkių, kuriuos turime įveikti yra mažai pavyzdžių, o jų pritaikymas ribotas. Tad rasti būdų kaip įveikti šalies demografinių tendencijų keliamas problemas laikantis darnaus vystymosi reikalavimų yra svarbus ir tik nuo mūsų priklausantis uždavinys.

Demografinė politika tradiciškai priskiriama socialinės politikos sferai, tačiau tikintis darnaus vystymosi politikos sėkmės, privalome įvertinti ir ekonominės ir aplinkos politikos priemonių poveikį demografinei padėčiai bei siekti formuoti ją taip, kad pasitarnautų padėties gerinimui. Darnus vystymasis, tai revoliucinė idėja, praplečianti žmonijos ir jos institucijų atsakomybės už savus veiksmus ribas, tuo pačiu ji sudaro prielaidas ieškoti geresnių būdų gyventi ir sugyventi su savo aplinka. Žmonės yra fizinė struktūra kurioje vyksta politiniai, ekonominiai, socialiniai, aplinkos teršimo ar saugojimo, kultūriniai ir kiti procesai. Demografinių tendencijų keliami iššūkiai bus pamatinis veiksnys lemsiantis darnaus vystymosi sėkmę ar nesėkmę, tiek globaliu, tiek nacionaliniu mastu. Lietuvos atveju demografinis aspektas yra bene pats sudėtingiausias ir labiausiai reikalaujantis dėmesio.

Darbo tikslas - įvertinti darnaus vystymosi koncepcijos keliamus reikalavimus demografinių procesų valdymui ir pateikti siūlymų kaip juos realizuoti.

Darbo uždaviniai:

- aptarti darnaus vystymosi raidą ir išskirti esminius darnaus vystymosi principus,
- nustatyti reikalavimus tinkamai darnaus vystymosi politikai,
- identifikuoti pagrindinius demografinius iššūkius Lietuvoje darnaus vystymosi kontekste,
- įvertinti dabartinio Lietuvos viešosios politikos įgyvendinimo sistemos trūkumus ir pasiūlyti būdų jiems pašalinti,
- įvertinti Aplinkos politikos institucijų galimą vaidmenį prisidėti prie demografinių proceso valdymo darnaus vystymosi politikos kontekste.

Darbo objektas – demografinių procesų valdymo galimybės darnaus vystymosi kontekste Lietuvoje.

Darbo metodai:

- literatūros, susijusios su darnaus vystymosi mokslo ir politikos raida, analizė,
- statistinių duomenų analizė,
- Lietuvos viešosios politikos sistemos modeliavimas atsižvelgiant į naujosios viešosios vadybos (NVV) reikalavimus,
- Aplinkos politikos priemonių silpnybių, stiprybių, grėsmių ir galimybių (SSGG) analizė, demografinės politikos srityje,
- nacionalinės darnaus vystymosi strategijos analizė naudojant subalansuotų rodiklių sistemos metodą.

Informacijos šaltiniai: Naudotasi daugeliu teorinės literatūros šaltinių, ES (Eurostat) ir Lietuvos (Statistikos departamento) statistikos tarnybų teikiamais duomenimis internete bei leidiniuose (Demografijos metraščiai ir kt.), buvo analizuojami Lietuvos strateginio planavimo dokumentai bei jų sudarymo teisiniai pagrindai, taip pat internete publikuojami Lietuvos ir užsienio autorių moksliniai darbai, kiti informaciniai pranešimai.

Darbo rezultatai. Darbe išskiriami esminiai darnaus vystymosi principai, kuriais vadovaujantis siūloma atlikti politinių sprendimų tinkamumo analizę. Demografiniai procesai identifikuojami, kaip vienas didžiausių iššūkių darniam vystymuisi Lietuvoje. Visų viešojo sektoriaus institucijų dalyvavimas sprendžiant šią problemą yra būtinas. Aplinkos politikos institucijos taipogi gali vaidinti reikšmingą vaidmenį valdant demografinius procesus bei užtikrindama jų darną. Darnaus vystymosi demografinių procesų valdymas susiduria su kliūtimis trijuose lygmenyse. Aukščiausiuoju valstybės valdymo lygmeniu demografinių procesų valdymas nėra teisiškai pripažintas nacionalinės politikos prioritetu. Esamas viešojo administravimo organizavimas neleidžia užtikrinti, kad sprendimai būtų priimami ir įgyvendinami kokybiškai ir veiksmingai. Nacionalinėje darnaus vystymosi strategijoje įtvirtintos nuostatos nesudaro prielaidų sėkmingam demografinių procesų valdymui.

Darbo apimtis. Darbo apimtis be priedų yra 67 psl. Išnagrinėtas 71 literatūros šaltinis. Darbe pateikiama 18 paveikslų (iš jų 8 sudaryti autoriaus), 6 lentelės (iš jų 5 sudarytos autoriaus) ir 4 priedai.

1. DARNAUS VYSTYMOSI KONCEPCIJA

1.1. Darnaus vystymosi samprata

Kalbant apie darnų vystymąsi svarbu išskirti ir paaiškinti naudojamus terminus. Ši ideologija apima labai plačią politikos, filosofijos ir mokslo sferą. Ginčai dėl darnaus vystymosi turinio, jo nuostatų pritaikymo, realių galimybių pasiekti darnų vystymąsi vis dar vyksta. Tačiau dažnai susidaro įspūdis, kad ginčijamasi daugiau dėl terminų reikšmės, nei darnaus vystymosi turinio. Darnaus vystymosi doktrina grindžiama daugelio gamtos ir socialinių mokslų žiniomis. Viena iš pagrindinių darnaus vystymosi koncepcijos nuostatų yra manymas, kad visi žmonijos sąveikos su aplinka padariniai yra vienaip ar kitaip susiję. Kitaip tariant darnaus vystymosi paradigmoje žmonija su jos socialinėmis, fizinėmis ir kitomis charakteristikomis suvokiama kaip sistemą. Tiriant kurį nors vieną darnaus vystymosi aspektą, neišvengiamai tenka apžvelgti ir į visus kitus, norint, kad gautos išvados būtų teisingos darnaus vystymosi požiūriu. Toks visa apimantis požiūris paverčia darnų vystymąsi patrauklia, bet kartu ir labai sudėtinga ideologija. Todėl labai svarbu, kad nekiltų jokių neteisingos interpretacijos galimybių. Dėl skirtingų mokslo sričių kalbos ypatybių[5]. Aiškių principų, kuriuos lengvai suprastų dauguma žmonių ir galėtų jais vadovautis tiek kasdieniame gyvenime, tiek profesinėje veikloje, išskyrimas yra svarbus faktorius užtikrinant šios koncepcijos keliamų tikslų sėkmę.

Kas yra darnus vystymasis ir kodėl reikia jį realizuoti? Pirmiausiai, reikia aptarti patį darnaus vystymosi terminą. Šis terminas apima visą šio darbo problematiką nagrinėjamą šiame darbe. Tačiau šį apibrėžimą yra sudėtinga naudoti mokslo tikslais, nes jis yra labai abstraktus. Atliekant gilesnes studijas jame įtvirtintas nuostatas reikia konkretizuoti. Istoriškai ir konceptualiai darnų vystymąsi galime suprasti, tiek kaip filosofiją, tiek kaip politiką. Siekdami išskirti pagrindinius šio termino sampratos principus ir nusakyti turinį atskirai aptarsime filosofinę ir politinę darnaus vystymosi koncepcijos raidą. Filosofinis darnaus vystymosi aspektas yra pagrindas politinei darnaus vystymosi ideologijai atsirasti, kitaip tariant filosofinę dalį derėtų suvokti, kaip materialiąją (vertybinę) darnaus vystymosi ideologijos pusę, o politiką, kaip procesinę (mokslinę). Filosofija argumentuoja kodėl reikia kažką daryti, o politika nurodo kaip tai daryti. Ideologija yra organizuota visuomenei teigiama idėjų visuma.[6] Ji grindžiama filosofiniais teiginiais, kurie nusako vertybes, kuriomis remiasi

[5] Robbins P. S. Organizacinės elgsenos pagrindai. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003. Psl. 159-160
[6] http://en.wikipedia.org/wiki/Ideology. Prisijungimo laikas: 2007-11-25.

politika. Nors viešųjų reikalų tvarkymo, niekada nebus galima atskirti nuo ideologijos, jų sėkmę taip pat lemia tai ar tie reikalai tvarkomi atsižvelgiant į objektyvius veiksnius, t.y. ar vykdoma politika yra moksliškai pagrįsta.

Lietuvos teisiniuose dokumentuose naudojamas toks apibrėžimas: darnus vystymasis suprantamas kaip kompromisas tarp aplinkosauginių, ekonominių ir socialinių visuomenės tikslų, sudarantis galimybes pasiekti visuotinę gerovę dabartinei ir ateinančioms kartoms, neperžengiant leistinų poveikio aplinkai ribų.[7] Tačiau šis oficialusis apibrėžimas, dažnai nesutampa su apibrėžimais kuriuos naudoja mokslininkai[8,9], netgi pats terminas darnus vystymasis nusistovėjo tik 2002 metais[10]. Šitoks termino neapibrėžtumas gali potencialiai kelti problemų mokslo darbų vartotojams ir pirmiausia sprendimų priėmėjams. Nors teisės aktuose yra apibrėžtos trys sritys, negalime teigti, kad jos yra vienintelės aktualios darniam vystymuisi. Pavyzdžiui Lietuvos Nacionalinė darnaus vystymosi strategija išskiria regionų vystymąsi kaip ketvirtąjį darnaus vystymosi aspektą.[11] Jei laikysime teiginį, kad visos žmogaus veiklos sritys yra susijusios priežasties-pasekmės ryšiais, tai teks pripažinti, kad konkreti veikla gali turėti pasekmių kelioms darnaus vystymosi sritims iškart. Tad vertinant kokios nors veiklos atitikimą darnaus vystymosi reikalavimams daugiau prasmės turi principų tinkančių bet kuriam darnaus vystymosi aspektui išskyrimas, kuriuos ta veikla turėtų tenkinti, kad ją galima būtų laikyti atitinkančia darnaus vystymosi doktriną. Darnaus vystymosi doktrinos skaidymas į skirtingus žmogaus veiklos aspektus yra tinkamesnis formuojant politiką, kai reikia numatyti kokios nors veiklos įgyvendinimo organizacinius mechanizmus. Taikydami skirtingus skirstymo kriterijus galime skirti ir daugiau darnaus vystymosi aspektų, tokių kaip instituciniai interesai[12]. Piliečių ir valstybės institucijų interesai ne visada sutampa. Gyvenimo kokybės gerinimas yra aktualiausias piliečiams, tuo tarpu valstybė akcentuoja tikslus, kurie tiesiogiai nesisieja su žmonių materialiniais poreikiais, pavyzdžiui demografijos ar nacionalinio saugumo srityse. Tokių skirtingų tikslų įgyvendinimo mechanizmas turėtų būti diferencijuotas.

Taigi, galime teigti, kad tiek Jungtinių tautų, tiek Lietuvoje naudojamas oficialusis

[7] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 "Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo" //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029.
[8] Vaišnoras A. Aplinkos apsauga darnaus vystymosi kontekste// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, 2006. Psl. 78.
[9] Bernotas D. Tvarios plėtros koncepcija// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, 2006. Psl. 90.
[10] Juknys R., Vėbra E. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos pagrindinės nuostatos// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, 2006. Psl. 7.
[11] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 "Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo" //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029.
[12] Kunz J. Social sustainability and community involvement in urban planning. 2006// http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/alueet/local/ecopolis_06.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-11-25. Psl. 21-23.

apibrėžimas yra nepakankami siekiant šio darbo tikslo. Kuo siauresnę sritį aptariame tuo konkretesniais terminais turime vadovautis. Siekdami konkretizuoti terminą „darnus vystymasis“ šio darbo kontekste turime apibrėžti terminus: „dabarties poreikiai“ ir „ateities kartų poreikiai ir galimybės“. Kitaip tariant nustatyti principus kuriais vadovaujantis būtų įmanoma politiškai realizuoti darnaus vystymo filosofijos keliamus tikslus.

Istoriškai, teiginys, kad žmogus savo gyvenime turi elgtis vedinas ne tik instinktų bet ir proto nėra naujas. Žmonių gyvenimas visuomenėje pastūmėjo mus kurti taisykles, kurių privalėjome laikytis, nepaisydami savo instinktų. Iš esmės galime teigti, kad žmogus tuo ir ypatingas, kad yra valingas ir gali atsispirti instinktams vedinas subjektyviai suvokiamų aukštesnių tikslų. Socialinėje sferoje tas ribojimas tapo netgi privalomas. Principas, kad savų tikslų žmogus turi siekti nepamindamas kitų galimybės tai daryti yra senas kaip civilizacija, tai vienas kertinių mūsų visuomenės organizavimo principų.[13]

Žmonijos santykis su aplinka skirtingais istorijos tarpsniais ir skirtingose civilizacijose buvo labai skirtingas. Nuo sudievinimo ir visiško draudimo kištis į gamtą iki kraštutinio beatodairiško vartotojiškumo. Ypač dramatiškas transformacijas šis santykis patyrė Vakarų civilizacijoje. Pavyzdžiui pagoniškoje Lietuvoje būta kultūrinių šventgirių, įvairiais ritualais garbintų šventųjų medžių, akmenų, vandens telkinių ar kitų gamtos objektų, kuriuos buvo draudžiama naikinti, o kartais net lankyti.[14] Tų laikų žmonės buvo priklausomi nuo gamtos malonės, nes neturėjo reikiamų technologijų, kad apsigintų nuo stichinių nelaimių ar laukinių žvėrių. Gamtos galia buvo didesnė nei žmonių ir tai buvo pagrindas sakralizuoti gamtos objektus. Plintant krikščionybei, gamta prarado žmonių sąmonėje sakralumo aureole, abstrakčiai suprantamo dievo naudai. Tai buvo didelis žmonijos šuolis susijęs su raštu. Pirmykštę gentinę santvarką keičiant feodalinei į gamtą imta žiūrėti visiškai kitaip: sakralinius gamtosaugos motyvus ėmė keisti naudotojiškas interesas.[15] Žmogus tapo Dievo vietininkas žemėje, jam buvo leista ūkininkauti siekiant naudos sau ir elgtis kaip tinkamam su visu kuo kas neturi sielos. Religija nenustatė ribų, kokia apimtimi galima gamtą išnaudoti. Jau viduramžiais buvo pastebėta, kad gyvūnų populiaciją galima visiškai išmedžioti.[16] Tačiau primityvus žmonių ūkininkavimas negalėjo dramatiškai įtakoti gamtos. Gamta žmonių sąmonėje buvo kažkas beribio, nesuskaičiuojamo ir neišsemiamo, tad ir naudotis be atodairio nebuvo nuodėmė.

Žmogaus santykyje su gamta lūžis įvyko Švietimo epochoje. Newtono atradimai, leido

[13] Tatarkiewicz W. Filosofijos istorija. I dalis. Vilnius: Alma litera, 2002. Psl. 22.
[14] Lietuvos saugomos teritorijos. Kaunas: Lututė, 2006. Psl. 8.
[15] Lietuvos saugomos teritorijos. Kaunas: Lututė, 2006. Psl. 9.
[16] Mano Raudonoji knyga (Ištrauka) // http://www.patogupirkti.lt/BooksExtracts/5-430-04241-2.htm. Prisijungimo laikas: 2007-05-24

išvystyti technologijas, kurių dėka žmogus savo „kovoje“ su gamta įgijo lemiamą pranašumą. Nauji atradimai skatino technologijų vystymąsi ir žmonių skaičiaus augimą.[17] Pramonės revoliucija tapo nesustojamo žmonių gerovės augimo pradžia. Tad Newtoniškasis požiūris tapo labai sėkmingas ir patrauklus. Tačiau pasikeitus žmonijos ūkinės veikos mastui, buvęs požiūris į gamtą visiškai neatitiko poveikio jai. Jau XIX a. grožinėje literatūroje galime rasti aprašytų įvykių, kai dėl aplinkos niokojimo kentėjo žmonių gyvenimo kokybė.[18] XX a. pradžioje pradėjo atsirasti idėjų dėl gamtosaugos jos buvo paremtos gamtinės ir kultūrinės įvairovės, retų objektų išsaugojimo būtinumu.[19] Tačiau tai nebuvo sistemiška politika. Buvo manoma, kad pavojaus aplinkai problemos yra tik vietinės reikšmės, o ne globalaus masto. Gamta žmonių sąmonėje vis dar buvo beribė.

Pirmieji mokslininkų žingsniai vertinant gamtos būklę prasidėjo tik po antrojo pasaulinio karo. Nors jau kelis šimtus metų buvo žinoma, kad žemė apvali, kokio ji dydžio ir net kiek sveria.[20] Tačiau, tai kad gamtos resursai yra riboti ir gali baigtis plačiajai visuomenei nebuvo suvokiama.

Vienas pirmųjų darbų, kuriame pasaulį buvo bandoma aprašyti kaip darinį, kuris yra daugiau nei „išteklių rinkinys“ buvo „Gajos hipotezė“. Joje žemė prilyginama organizmui, sistemai. Ši sistema anot autorių pasižymi tokiomis savybėmis, kaip ir gyvieji organizmai. Hipotezės esmė, ta, kad žemė, būdama vientisa ir integruota sistema neišvengiamai reaguoja į visus įvykius ir adaptuojasi, tad ir žmogaus poveikis jai susilaukia atoveiksmio.[21]

Kitas svarbus darbas formuojant naują supratimą apie žmogaus poveikį aplinkai buvo Romos klubo inicijuota studija „Limits to growth“. Šiame leidinyje aprašomas matematinis modelis, pagal kurį, jei žmonių skaičius ir bei ekonomika augs toliau taip kaip tai vyko 1972 metais, o technologijos ir žinomų išteklių kiekis nesikeis žmonija prieis ribą kai nebegalės išsimaitinti ar patenkinti tos paklausos, kuri buvo 1972 metais.[22] Šiame tyrime pirmąkart buvo suformuluota esminė problema, kurią ir norima išspręsti siekiant darnaus vystymosi, tai išteklių ir mūsų poreikių, kaip dauguma visuomenės narių juos supranta, nesutapimas. Kitaip tariant eikvodami per daug šiandien rizikuojame likti be nieko rytoj, net ir to ką jau turime. Romos klubo autoritetas ir dėmesys kurio susilaukė šis darbas ir pastūmėjo domėjimąsi problema politiniame lygmenyje.

1972 metais įvykusi Jungtinių Tautų konferencija, kurioje buvo įkurta Jungtinių Tautų Aplinkosaugos Programa (UNEP), buvo pirmasis žingsnis, kuriant visuotinę aplinkos apsaugos

[17] Carley M., Christie I. Managing sustainable development. London: Earthscan, 2002. Psl. 47.
[18] Žekonienė V. Ekologijos samprata pagal Antano Baranausko “Anykščių šilelį”// LKMA XXIII metraščio santrumpa. http://www.lkma.lt/annuals/23annual_lt.html. Prisijungimo laikas: 2007-05-24.
[19] Lietuvos saugomos teritorijos, Lututė, 2006. Psl.9.
[20] Bryson B. Istorija beveik apie viską
[21] Lovelock J. Formulation of the Gaia hypothesis // http://www.mountainman.com.au/gaia.html. Prisijungimo laikas: 2007-05-24.
[22] Simmons M. R. Revisiting the limits to growth: could the Club or Rome could have been right, after all? // http://www.greatchange.org/ov-simmons,club_of_rome_revisted.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-05-24.

politiką.[23] Šis organas yra pagrindinė koordinuojanti visų valstybių pastangas aplinkos apsaugos srityje organizacija.[24]

Pirmą kartą terminas darnus vystymasis ta formuluote, kurią naudojame dabar, buvo pavartotas 1987 metais Jungtinių Tautų Pasaulio vystymosi ir aplinkos komisijos (Žinomos dar kaip Brundtland komisija) ataskaitoje pavadintoje „Mūsų bendroji ateitis“(Our common future)[25]. Šioje ataskaitoje teigiama, kad daug ir įvairių krizių kurios ištinka pasaulį yra susijusios ir jų atskiras sprendimas neįmanomas.[26]

Šioje atskaitoje pateikti pasiūlymai buvo aptarti 1992 metais Rio de Janeire vykusioje Jungtinių Tautų konferencijoje. Čia priimti keli labai svarbūs dokumentai: konferencijos deklaracija[27] ir bendradarbiavimo dokumentas siekiant darnaus vystymosi pasauliniu mastu, žinomas, kaip Darbotvarkė 21.[28] Po dešimties metų įvykusi Johanesburgo konferencija įvertino pasiekimus ir buvo priimtas sprendimas tobulinti darnaus vystymosi mechanizmą, pagrindinis jo aspektas, nacionalinių darnaus vystymosi strategijų parengimas bei jų įgyvendinimo ataskaitų teikimas.

2003 metais Lietuvos Vyriausybė patvirtino Lietuvos nacionalinę darnaus vystymosi strategiją.[29]

Darnus vystymasis, yra labai jauna politikos sritis, daugelį jos aspektų reikia ir reikės tobulinti, tikintis pasiekti norimų rezultatų. Jos filosofinės prielaidos konkuruoja su daugeliu kitų požiūriu, kurie yra įsišakniję mūsų kultūroje.

Atsižvelgdami į istorinę darnaus vystymosi sampratos raidą galime teigti, kad dabarties poreikius formuoja mūsų kultūrinės nuostatos labiau nei kuris kitas veiksnys, ir akivaizdu, kad tie poreikiai yra neadekvatūs mūsų ištekliams, kalbant ilguoju periodu. Žmonių susivokimas, kad jie yra atsieti nuo gamtos, ir tėra jos vartotojai leido suskurti labai didelę gerovę, bet tuo pačiu labai nuniokojo gamtą. Iki šiol per vieno žmogaus gyvenimą to niokojimo padariniai nebūdavo pastebimi, tad individualiai nei vienas žmogus nebuvo suinteresuotas elgtis kitaip. Vakarietiškas individualizmas perėjo nuo atsietumo nuo gamtos prie atsietumo nuo atsakomybės prieš kitus, pagal

[23] Bernotas D. Tvarios plėtros koncepcija// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, 2006. Psl. 90.
[24] http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=43&ArticleID=3301&l=en. Prisijungimo laikas: 2007-05-24.
[25] Jungtinių Tautų Generalinės asamblėjos rezoliucija 42/187, 1987. “Aplinkosaugos ir plėtros komisijos ataskaita”. // http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm. Prisijungimo laikas 2007-05-17.
[26] From one earth to one world. Our common future: report of the world commission on environment and development. 1 skyrius, 11-26 punktai //http://ringofpeace.org/environment/brundtland.html. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.
[27] http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=78&ArticleID=1163. Prisijungimo laikas: 2007-12-04
[28] UN conference on environment and development. 1992 // http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html. Prisijungimo laikas: 2007-112-04.
[29] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 “Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo” //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029.

Adamo Smitho tobulos konkurencijos modelį, savanaudiškumas yra geriausias būdas tvarkyti žmonių santykius.[30] Bet savanaudiškumas yra efektyvus, kai visos iš santykyje dalyvaujančių pusių savanaudiškos, tačiau kaip yra su tais kurių dar nėra ir jie negali apginti savo intereso, nes dar negimė. O mes veikiam aplinką būtent taip, kad mes gausime naudingumą, o jie turės mokėti kainą.

Darnaus vystymosi doktrina pirmiausiai turi būti suvokta taip, kad ji siekia užtikrinti žmonijos gerovę kaip tokios. Pati žmonija paneigia vieno žmogaus gyvenimo laiką. Kiekvienas žmogus yra žmonijos dalis, ir tai kaip sėkmingai jis ūkininkaus šiandien priklausys, kaip seksis žmonijai tada kai jo nebebus. Juk mes savo istorijos veikėjus vertinam būtent pagal jų darbus. Todėl individualizmas yra prasta ideologija tvarkant su aplinka susijusius reikalus. Aplinka yra visų mūsų, ji paneigia tiek privačių valdų, tiek valstybių sienas, tad ir problema spręsti reikia vieningai.[31] Tačiau, kad žmogus elgtųsi atsakingai, jis privalo žinoti, kad ir kiti taip elgsis, čia ir atsiranda politinis elementas darniojo vystymosi doktrinoje.

Valstybė turinti prievartos monopolį.[32] Tad jos prievolė prieš piliečius užtikrinti jų teisėtus lūkesčius. Jeigu valstybė teisiškai įsipareigojo eiti darnaus vystymosi keliu, ji privalo užtikrinti, kad dabar gyvenančių žmonių elgesys nepamintų dar negimusiųjų interesų. Ribodami savo galimybes, mes galime užtikrinti ateities žmonijos poreikių tenkinimą. Kitas aspektas yra tas, kad rinka nepajėgi spręsti šios problemos, nes esant tešiančių produktų pasiūlai, kurie yra patrauklūs kai kuriems vartotojams, tik valstybė gali įsikišti ir užkirsti kelią jų naudojimui arba įvairias būdais sumažinti jų naudojimo patrauklumą.[33] Todėl tai tampa politikos sfera. Nes tai yra susiję su visais piliečiais. Jei suvoksime viešąjį interesą, kaip Konstitucijoje surašytų nuostatų gynimą, tai valstybė turi ne tik teisę užtikrinti savo išlikimą, bet ir pareigą piliečiams užtikrinti jų palikuonių gyvenimo kokybę.

Iš viso to ką aptarėme galime skirti tokius pagrindinius darnaus vystymosi principus, kurie nusako darnaus vystymosi požiūrio sistemiškumą:

- holizmas, pabrėžiantis, kad visa žmonių veikla turi pasekmes baigtinei planetos sistemai,
- neprieštaringumas reikalaujantis, kad žmonija koordinuotų veiksmus taip, kad vienų jos narių ar socialinių struktūrų veikla nebūtų kontrproduktyvi kitų žmonių veiklai,

[30] Čičinskas J., Ribelis A. Adamo Smitho moralinės ir ekonominės įžvalgos // Smith A. Tautų turtas. Vilnius: Margi raštai, 2004. Psl. 498.
[31] From one earth to one world. Our common future: report of the world commission on environment and development. 10 skyrius 1-2 punktai // http://ringofpeace.org/environment/brundtland.html. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.
[32] Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000. Psl. 28.
[33] From one earth to one world. Our common future: report of the world commission on environment and development. 2 skyrius 1 punktas // http://ringofpeace.org/environment/brundtland.html. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.

- valstybės vaidmuo, reikalaujantis, kad darnų vystymąsi valdytų autoritetinga socialinė struktūra, kuri priimtų galutinius sprendimus ir galėtų užtikrinti jų įgyvendinimą, šią funkciją geriausiai gali atlikti valstybė,
- busimų ir buvusių kartų interesų apsauga, reikalauja sudaryti mokslinės ir teisinės prielaidas įvertinti ir apginti žmonijos, kaip paneigiančios individų gyvenimo laiką, socialinės sistemos, interesus.

Visuomenėje, kurioje laikomasi šių principų priimami sprendimai dažniau atitiks darnaus vystymosi reikalavimus.

1.2. Darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimai viešajai politikai

Šiuo metu darnaus vystymosi politikos rezultatus bandoma vertinti naudojant rodiklius, kuriais matuojami pokyčiai tik tam tikroje srityje. Kyla problemų vertinant kaip tų rodiklių pokyčiai atsiliepia kitoms darnaus vystymosi sritims. Dabartinė rodiklių struktūra, neleidžia vykdomos politikos vertinti sistemiškai. Palyginamumo ir suderinamumo problemos, pirmiausia kyla dėl to, kad istoriškai darnaus vystymosi komponentės priklauso mažai susijusioms mokslo sritims. Šiuo metu galime nustatyti, kad pokyčiai vyksta, tačiau pasakyti kodėl dažnai yra sudėtinga. Dar problematiškesnis yra priežastinio ryšio prognozavimas, kaip politika vienoje darnaus vystymosi srityje atsilieps kitoms. Tradicinėje darnaus vystymosi sampratoje trūksta koordinuojančios sąvokos, kuri užtikrintų teisingą darnaus vystymosi rodiklių interpretaciją. Kitaip tariant, pats vystymosi tikslas nėra aiškus, o tokio nesant negalima suteikti prasmės skaičiams, kurie parodo vystymosi raidą. Norint suformuluoti vystymosi koncepcija, kuri yra „darni“ yra būtina vertinti ne tik ilgesnį pokyčių laiko horizontą, bet jį sieti su biolofizinių ir ekologinių procesų eiga, taip pat reikia vertinti ir filosofinius pagrindus sąlygojančius vystymosi socio-ekonominius siekius.[34] Šiuo metu politinė valia projektuojama palyginus neilgam laikui. Tai puikiai iliustruoja Lietuvos pavyzdys. Lietuvos ilgalaikė valstybės raidos strategija, anaiptol nėra tokia, nes jos numatomas horizontas tik 15 metų.[35] Kalbant apie gamtinius reiškinius tai yra labai trumpas laikas, pavyzdžiui miškui subręsti reikia mažiausiai 40 metų.[36] Kultūrinių nuostatų formavimasis ir pokyčiai apima dar ilgesnį laiko

[34] Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997. Psl. 3.
[35] LR Seimo nutarimas Nr. IX-1187 “Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos” // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
[36] http://www.rnga.lt/rastiniai_namai.php?StructureId=101&modulioid=35&id=93. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.

horizontą.[37] Tikėtina, veiksmai kurių reikėtų imtis dabar, siekiant rezultatų po ilgesnio nei 15 metų laiko nebus vykdomi, nes jie tiesiog nepatenka į politinę darbotvarkę.

Visa sumaištis dėl darnaus vystymosi kyla dėl jo siekiamų tikslų neapibrėžtumo, nes nėra suvokimo koks yra paties vystymosi tikslas.[38] Kita vertus labai sunku objektyviai būtų identifikuoti tokį tikslą, nes tai yra politikos prerogatyva, o politikoje siekiami tikslai nuolat kinta priklausomai nuo aplinkybių. Politinė darbotvarkė labai priklauso nuo visuomenės dėmesio.[39] Darnaus vystymosi pamatinis reikalavimas yra ilgalaikis ir tolydus judėjimas į tikslą, tad jei jis taps priklausomas nuo politikų skiriamo dėmesio, kuris nuolat keičiasi, darnaus vystymosi koncepcijos sėkmė tampa labai abejotinu dalyku.

Norint priimti sprendimus, kurie ves į sėkmingą darnaus vystymosi keliamų idėjų realizavimą privalu identifikuoti vystymosi tikslą, kuris būtų išmatuojamas. Dabartiniame politikos formavimo kontekste, darnaus vystymosi tikslo patogiausia ieškoti sumuojant atskirų darnaus vystymosi ideologijos sričių keliamus tikslus ir vertinti ar jie leidžia pasiekti darnaus vystymosi, t.y. ar tie tikslai neprieštarauja iškeltiems darnaus vystymosi principams.

Tradiciškai skiriamos trys darnaus vystymosi sritys: aplinkosauginė, socialinė ir ekonominė.[40] Taip pat, manau, svarbu skirti ir institucinį aspektą (1 pav.). Institucinis kontekstas formuoja ir determinuoja politinį procesą.[41] Priklausomai nuo institucijų sąrangos ji arba skatins, arba neleis realizuoti darnaus vystymosi koncepcijos idėjų. Galime teigti, kad sprendimų priėmimo mechanizmo ir socialinių institucijų pokyčiai yra neatsiejama darnaus vystymosi dalis.

Šiame skyriuje sieksime identifikuoti darnaus vystymosi tikslus aptardami keturių darnaus vystymosi aspektų (aplinkosauginio, socialinio, ekonominio, ir institucinio) sąsajas ir apibrėžti pateisinamą politikos mastą, kuris užtikrintų sėkmingą tų tikslų pasiekimą.

Aplinkosauga yra svarbiausias darnaus vystymosi aspektas ta prasme, kad jis legitimuoja pačią darnaus vystymosi koncepcija. Susirūpinimas aplinkos būkle paskatino atsirasti šiai ideologijai.[42] Mokslas neturi išsamių žinių apie tai, kokiomis sąlygomis planeta nebegalės palaikyti žmonių gyvybės. Bet žmonijai nepriimtinas ne tik visiškas aplinkos žlugimas, bet ir ženklus jos degradavimas, nes tai gali sukelti politiškai nepriimtinas pasekmes, pirmiausia padidėjusius

[37] Putnam R. D. Kad demokratija veiktų. Vilnius: Margi raštai, 2001. Psl. 240.
[38] Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997. Psl. 4.
[39] Parsons W. Viešoji politika Vilnius: Eugrimas, 2001. Psl. 118.
[40] Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997. Psl. 3.
[41] Parsons W. Viešoji politika. Vilnius: Eugrimas, 2001. Psl. 295.
[42] JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija 38/161, 1983. // http://www.un.org/documents/ga/res/38/a38r161.htm. Prisijungimo laikas: 2007-12-04 .

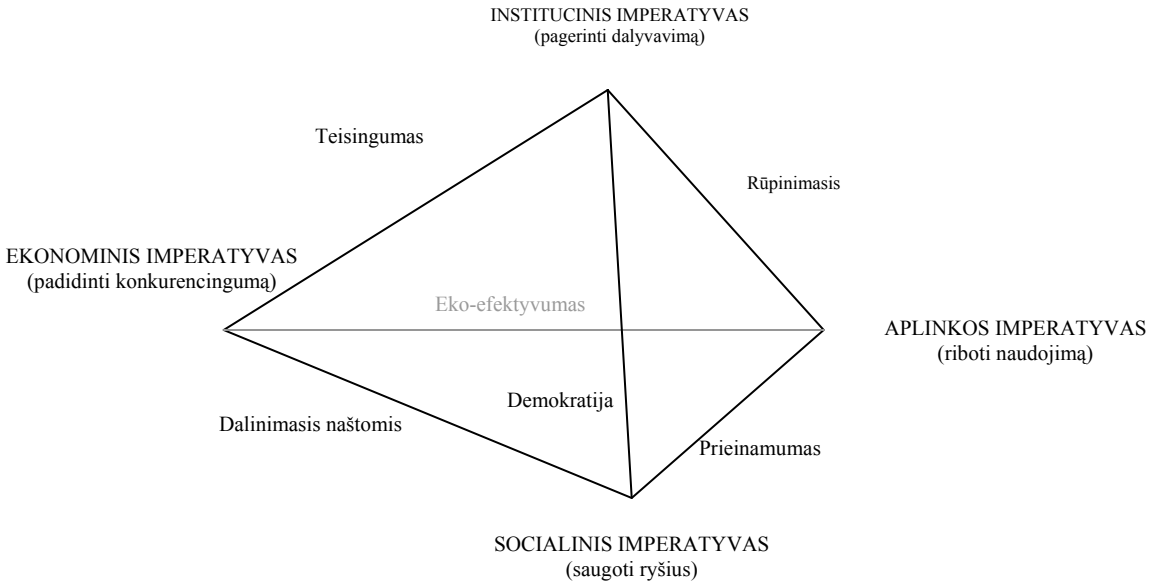
ekonominius žmonijos kaštus.[43] Aplinkos degradacija, kaip parodė dar „Limits to growth“ modelis net ir nesukeldama didelio pavojaus pačiam biologinės žmonių rūšies išlikimui gali labai sumažinti žmonių gyvenimo kokybės lygį arba pakenkti jos ekonomikai.[44] Nors aplinkosaugos politikoje plačiai taikomas atsargumo principas reikalauja , kad mes vengtume pakenkti gamtai tiek kiek tai yra įmanoma, nes mūsų galimybės nustatyti ekologinių pokyčių pasekmes yra ribotos,[45] pakeisti vykdomą politiką be patikimų žinios apie aplinkos pokyčių pasekmes yra sudėtinga. Institucijų politinę valią siekti gerinti aplinkos kokybę motyvuoja daugiau kokybės smukimo baimė, nei noras ją pagerinti. Viešojo valdymo institucijos yra mažai linkusios ką nors keisti savo iniciatyva, o labiau linkusios vykdyti savas rutinas.[46]

Aplinkos kokybė yra glaudžiai susijusi su žmonių gyvenimo kokybe. Aplinkosauginės programos yra neatsiejama gerovės valstybės dalis, kurios sukūrimas yra ir Lietuvos politinis siekis.[47] Gerovės valstybės idėja, aukštų socialinių standartų užtikrinimas visiems visuomenės nariams, pateisina valstybės kišimąsi į ekonominius visuomenės santykius.[48]

Norint nustatyti, kiek reikalingas valstybės kišimasis į privataus sektoriaus veiklą užtikrinant gerovę, svarbu įvertinti gyvenimo kokybės terminą. Gyvenimo kokybė susijusi su daugeliu rodiklių, tokių kaip skurdo lygis, švietimo ir sveikatos apsaugos prieinamumas, rekreacijos galimybės ir kt.[49] Tačiau atsižvelgiant į tai, kad institucijos yra mažai iniciatyvios ir orientuojasi į negatyvių reiškinių neutralizavimą, esminės svarbos įvertinant gyvenimo kokybę turi subjektyvi gyventojų nuomonė. Valstybės aparatas artikuliuoja savus tikslus, kurių negalime laikyti suminiais visų piliečių tikslais. Kaip ir privataus sektoriaus organizacijos, viešojo sektoriaus institucijos siekia gauti daugiau galių, pagerinti savo padėtį, kitaip tariant viešojo sektoriaus institucijoms būdingas elgesys, kurį galime pavadinti politine rinkodara.[50] Valstybė pirmiausia siekia tenkinti savo interesus, geopolitinius, ekonominius ir kitus. Gyventojų gyvenimo kokybės didinimas nebūtinai yra akivaizdus ar prioritetinis valstybės tikslas. Gyvenimo kokybės augimas, kaip pagrindinis darnaus vystymosi tikslas socialinėje srityje yra stipriai susijęs su pačių gyventojų suvokiama jų gyvenimo kokybe ir

[43] Stern N. “Stern review executive summary” New economics foundation. // http://news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/30_10_06_exec_sum.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-06-05
[44] Simmons M. R. Revisiting The limits to growth: could the Club or Rome could have been right, after all? // http://www.greatchange.org/ov-simmons,club_of_rome_revisted.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-06-05. Psl. 16.
[45] 2002 m. liepos 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1600/2002/EB nustatantis šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D1600:LT:NOT. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.
[46]Kunz J. Social sustainability and community involvement in urban planning. 2006// http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/alueet/local/ecopolis_06.pdf . Prisijungimo laikas: 2007-06-05. Psl. 22.
[47] LR Seimo nutarimas Nr. IX-1187 Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
[48] Guogis A. Socialinės politicos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000. Psl. 12-14.
[49] Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003-2004 metais ataskaita. Vilnius, 2005 // http://www.am.lt/VI/files/0.512207001158661437.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-06-06. Psl. 36.
[50] Parsons W. Viešoji politika. Vilius: Eugrimas, 2001. Psl. 124.

pasitenkinimu ja. Norint išvengti valstybės interpretacijų, šis rodiklis turi būti nuolat matuojamas ir tapti pagrindiniu socialinės darnaus vystymosi politikos formavimo veiksniu. Socialinio darnaus vystymosi aspekto tikslą galime identifikuoti, kaip gyventojų pasitenkinimo savo gyvenimo kokybe siekimą.

1 pav. Darnaus vystymosi politikos įtampų laukas.

Šaltinis: Kunz J. Social sustainability and community involvement in urban planning. 2006// http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/alueet/local/ecopolis_06.pdf.

Ekonominis darnaus vystymosi aspektas yra bene plačiausiai aptariamas. Žmogaus ūkininkavimo ypatumai pirmiausia ir lėmė aplinkos kokybės degradavimą. Ekonomikos transformacija yra labai brangi ir tikėtina paveiks materialinės gerovės augimą, kurį turėjome iki šiol. Savanoriškai tokių kaštų privataus sektoriaus organizacijos nėra linkusios apsiimti. Tačiau vis didėjantys dėl patiriamų neigiamų padarinių, kuriuos sukelia aplinkos degradavimas, skatina ieškoti būdų padaryti ekonominę veiklą mažiau niokojančia. Pagrindiniai ginčai vyksta tarp taip vadinamųjų stipriojo ir silpnojo darnaus vystymosi šalininkų (1 lentelė).

Kraštutinės ekocentrinės („giliosios ekologijos“) ideologijos šalininkų yra nedaug. Jos propaguojamas šiuolaikinių patogumų atsisakymas yra mažai kam patrauklus. Kraštutinės technocentrinės („gausybės rago“) ideologijos šalininkai, pasisako už tradicinius pramonės metodus ir neigia darnaus vystymosi idėją, teigdami, kad žmogaus išradingumas nugalės visus jam gamtos

metamus iššūkius. Tačiau šios pozicijos pagrįstumas kelia vis daugiau abejonių, tačiau daugelis valstybių sunkiai atsisako kraštutinio technocentriškumo paradigma paremto ūkininkavimo.

1 lentelė. Ekonominės darnaus vystymosi paradigmos.

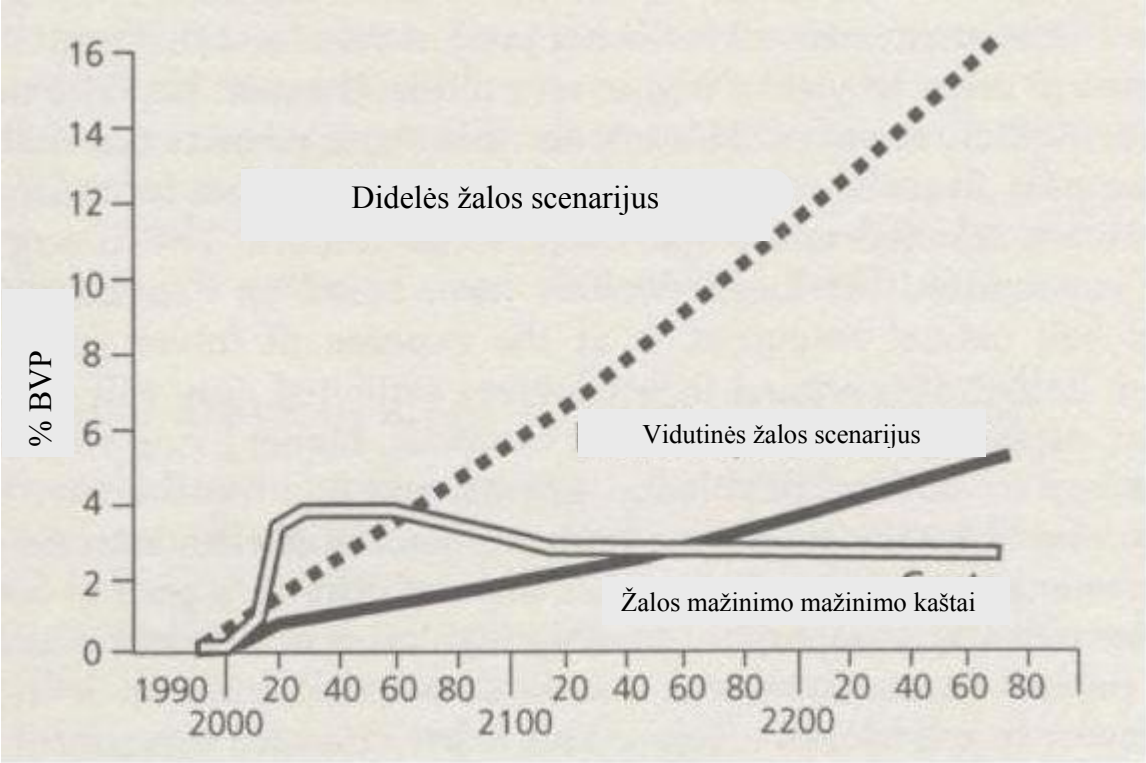
	Technokratinės		Ekocentrinės	
	„Gausybės rago“	„Prisitaikymo“	„Sambūvio“	„Giliosios ekologijos“
„Žaliosios etiketės“	Išteklius alinanti, į augimą orientuota	Išteklius tausojanti, „vadybininkiška“	Išteklius išsauganti	Kraštutinė aplinkosauga
Ekonomikos tipas	„Antižalia“ ekonomika, nevaržoma laisva rinka	„Žalia“ ekonomika, rinkos skatinamos įvairiais būdais tausoti aplinką (Pvz. Taršos mokestis)	„Giliai žalia ekonomika, valstybės reguliavimas, standartų nustatymas, tausojamo vartojimo skatinimas“	Labai „giliai žalia“ ekonomika, stipriai suvaržyta, siekiant minimizuoti išteklių vartojimą
Valdymo strategijos	Pagrindinis tikslas, maksimizuoti ekonominį augimą. Kaip aksioma priimama, kad laisva rinka ir technologinis progresas užtikrins nuolatinį naujų galimybių atsiradimą, kompensuosiantį išteklių nykimą ir aplinkos degradavimą	Modifikuotas ekonominis augimas (Į BVP įtraukiami aplinkos degradavimo kaštai) Nuolatinio kompensavimo idėja atmetama. Darnumas reiškia: kapitalo stabilumą. Todėl pokyčiai aplinkos sąskaita galimi	Efektyvumo didinimas ir masto didėjimo sustabdymas. Visos „sistemos“ „sveikatos užtikrinimas“. Gajos hipotezės priėmimas ir pasekmės.	Masto mažinimas. Gajos suasmeninama, todėl jos apsauga yra moralinis [pobūdžio reikalavimas
Etika	Individo teisių pirmumas, žmogau išskirtinumas gamtoje	Pagalbos silpnesniam principas. Rūpinimasis skurdžiais ir ateities žmonėmis	Kolektyviniai tikslai aukštesni nei asmeniniai.	Bioetika, gamtos vertingumas pats savaime
Darnumo etiketės	Labai silpnas	Silpnas	Stiprus	Labai stiprus

Šaltinis: Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997

Pagrindinė diskusija vyksta tarp „prisitaikymo“ (silpnojo darnaus vystymosi) ir „sambūvio“ (stipriojo darnaus vystymosi) paradigmų.

Stipriojo darnaus vystymosi šalininkai teigia, kad ekonomika surėdyta taip, kad yra skatinamas vartojimas trumpuoju ir vidutiniu ekonominiu laikotarpiu, tuo tarpu vartojimo atidėjimas labai nuvertinamas dėl esamos diskonto normos. Tad kaip išeitis iš niokojamos praktikos yra

siūloma taikyti gamtos išteklių kainoms kitokią diskonto normą.[51] Dėl to, investicijos į aplinkosaugą yra nepatrauklios (2 pav.). Ši paradigma akcentuoja valstybės vaidmenį. Remiantis šia paradigma, valstybės turėtų nustatyti griežtas ribas gamtos išteklių vartojimui ir reikalauti jų vykdymo.

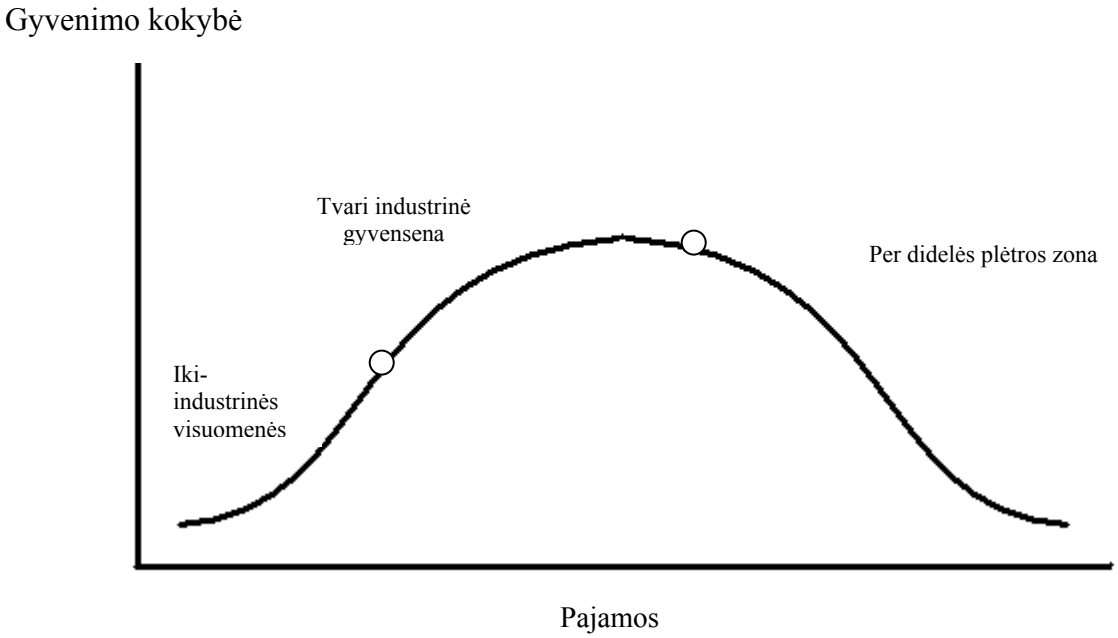
2 pav. Globalinio atšilimo naudos-kaštų scenarijai.

Šaltinis: Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development // Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997

Silpnojo darnaus vystymo šalininkai siūlo į viską žiūrėti per kapitalo prizmę. Kapitalas yra trejopas: žmogaus sukurtas, ekonominis, aplinka ir tie patys žmonės, socialinis kapitalas.[52] Tai, kaip matome, atitinka ir tradicinį darnaus vystymosi sričių skirstymą. Galime teigti, kad kapitalo kilmė lemia jo valdymo ypatumus. Kapitalo generavimas aplinkos kapitalo sąskaita nereiškia praradimo, tarkim išsilavinimą suteiktą mūsų palikuonims galima prilyginti nacionaliniam parkui. Taigi darnaus vystymosi sėkmę pagal šią paradigmą lemia visuomenės narių ekonominės preferencijos. Silpnojo darnaus vystymosi paradigma remiasi esama kapitalistine rinkos struktūra ir netiki kolektyvizmu, kurį akcentuoja stiprusis darnus vystymasis. Teigiama, kad suteikus realią vertę aplinkos

[51] Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997. Psl. 7.
[52] Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997. Psl. 8.

degradavimui, kurį sukelia ekonominė veikla, tausojamų gamybos būdų naudojimas ir plėtra taptų patrauklesnis nei tradicinių, nes per didelis kapitalo koncentravimas ūkio sektoriuje ims neigiamai veikti gyvenimo kokybę (3 pav.).

3 pav. Ekonominio augimo ir gyvenimo kokybės santykis.

Šaltinis: Carley M., Christie I. Managing sustainable development. London: Earthscan, 2002.

Laikui bėgant ir mokslo žinioms gilėjant apie žmogaus poveikį aplinkai pastebimas judėjimas nuo technocentrinių link ekocentrinių nuostatų, tačiau politiniai sprendimai dažniau priklauso nuo konkrečių aplinkybių, negu nuo deklaruojamos šalių pozicijos dėl darnaus vystymosi. Politinėje sistemoje sutinkame ir stipriojo ir silpnojo darnaus vystymosi reikalavimus atitinkančių sprendimų.

Iš visų darnaus vystymosi sričių, ekonominio darnaus vystymosi tikslą nustatyti sunkiausia. Galime teigti, kad baigtinio tikslo identifikuoti negalime. Ekonomikos augimas neturi vieningo institucionalizuoto tikslo, tai yra greičiau individų siekio pagerinti savo materialinę gerovę pasekmė. Ir tai yra vienas iš rinkos ekonomikos politikos trūkumų. Laisez-faire politika, kuri užgimė pramoninės revoliucijos laikais Anglijoje, negali būti taikoma sėkmingai globaliu mastu neįvertinant aplinkos degradavimo ir skirtingų šalių kultūrų ypatybių.[53] Laisvosios rinkos ideologija ir taikymas praktikoje nebeatitinka šiandieninių politikos iššūkių.[54] Laisvosios rinkos požiūris, kad viską galima

[53] Gray J. Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija. Vilnius: Vaga, 2006. Psl. 10.
[54] Ten pat. Psl. 15-16.

matuoti pelnu privedė prie tokios išteklių alokacijos, kuri nėra suderinama su gyvenimo kokybės didėjimu ir išlaikymu ilguoju laikotarpiu. Nevaldomas ekonomikos augimas, faktiškai daro mus skurdesnius, nes mes jam aukojame nepateisinamai daug gamtos bei socialinių išteklių.[55]

Taigi diskusijoje koks turėtų būti ekonominis darnaus vystymosi tikslas svarbu akcentuoti, kad ekonomikos augimas nėra pats savaime teigiamas reiškinys, tai lemia to augimo turinys. Tačiau valstybės kišimasis į ekonomiką, nebūtinai išspręs kylančias problemas. Tiek rinkai, tiek ir vyriausybėms būdingi struktūriniai trūkumai, kurie sudaro prielaidas švaistomam gėrybių paskirstymui.[56] Geriausias būdas užtikrinti ekonominės laisvės ir valstybės kontrolės balansą yra demokratinės procedūros.

Tradiciškai kairės/dešinės politikos pamatinis diskusijų ekonomikos srityje objektas būdavo kurį visuomenės organizavimo modelį rinktis. Ar tą kuris remiasi teisingumu, ar tą kuris remiasi lygybe. Dešiniosios doktrinos teikia pirmenybę lygybei, kai žmonių ūkinė veika turi būti kontroliuojama kuo mažiau, tuo tarpu kairieji teikia prioritetą lygybei ir jos siekimu teisina kišimąsi į rinką.[57] Darnaus vystymosi koncepcija suponuoja, tai kad turi būti rastas santykinai stabilus balansas tarp šių dviejų siekių, kurį atitiktų balansas tarp stipriojo ir silpnojo darnaus vystymosi paradigmų.

Socialinės lygybės pasiekimas neribojant žmonių asmeninių pasirinkimų galimybės iš esmės nėra įmanomas. Skirtingi visuomenės nariai pasižymi skirtingais gabumais ir teikia skirtingus prioritetus savo vertybėms. Tad tikėtina, kad jų ekonominis produktas irgi skirsis. Tačiau taikaus sambūvio palaikymas visuomenėje ir valstybės artikuliuojamų tikslų siekimas pasireiškia tuo, kad net ir labai į laisvąją rinką orientuotos valstybės perskirsto reikšmingą dalį nacionalinių pajamų. Taip yra užtikrinamas institucijų interesas ginti savo suverenumą.[58] Laisvąją rinką galime laikyti valstybės išradimu. Modernios demokratiškosios valstybės artikuliuoja iš esmės vieną galutinį tikslą, kuriuo pateisina savo galias, t.y. užtikrinti piliečiams galimybes siekti „laimės“. Pradedant pirmaisiais liberalios demokratijos dokumentais, kaip JAV nepriklausomybės deklaracija.[59] Balansas tarp lygybės ir teisingumo, kiekvienoje valstybėje nusistovi priklausomai nuo politinės konjunktūros ir tradicijų ir nuolat keičiasi. Tačiau laisvoji rinka „laimę“ užtikrina tik iki tam tikros ribos. „New economic foundation“ pateikia „laimės“ indeksą. Ir jame ekonominė gerovė ir jos augimas tik iš dalies siejasi su gyventojų pasitenkinimu. Peržengus tam tikrą ekonominio

[55] Carley M., Christie I. Managing sustainable development. London: Earthscan. 2002. Psl. 31.
[56] http://en.wikipedia.org/wiki/Government_failure. Prisijungimo laikas: 2007-11-27.
[57] Vitkus G. Politogija. Vilnius: Danielius, 1998. Psl. 109.
[58] Gray J. Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija. Vilnius: Vaga, 2006. Psl. 13.
[59] Visuotinė trylikos valstijų deklaracija. 1776-07-04 // http://www.ushistory.org/declaration/document/. Prisijungimo laikas: 2007-06-06.

išsivystymo ribą gyventojų pasitenkinimą lemia kiti faktoriai.[60] Į laisvą rinką orientuota ekonominė politika, neužtikrina, kad į darnaus vystymosi keliamus reikalavimus bus atsižvelgiama kaip į valstybės siekiamą tikslą. Norėdami pagrįsti kiek suteikti rinkai laisvės, o kurią ekonominio produkto dalį valstybė turėtų perskirstyti, turėtume vadovautis kitokiais argumentais. Jeigu kelsime hipotezę, kad socialiai orientuota valstybės politika didina lygybę, tačiau mažina didžiausią pridėtinę vertę kuriančių visuomenės narių motyvaciją, tai vykdant tokią politiką formuosis plati vidurinioji klasė, o skurdesnių ir turtingesnių visuomenės narių bus mažiau. Tačiau tai grės technologiniu atsilikimu, nes už aukštos kvalifikacijos produktą nebus atlyginama rinkos kainomis ir ilgainiui šaliai tai grės konkurencingumo praradimu ir galimybės užtikrinti gyventojų gerovę degradavimu. Nesugebėjimas užtikrinti materialinės gyventojų gerovės gali privesti prie labai sunkių pasekmių, kaip tai socialistinio bloki šalių patirtis.[61] Jei bus taikoma liberalesnio modelio politika skiriant, mažiau socialinėms reikmėms, dalis visuomenės gyvens vargingiau, tačiau kūrybingiausia visuomenės dalis bus itin motyvuota kurti. Dėl to valstybėje bus sudarytos sąlygos sparčiai ekonominei technologinei pažangai, tačiau tuo pačiu tai gali sąlygoti didėjančius socialinius konfliktus ir politinį nestabilumą, kuris tą pažangą gali sužlugdyti. Istoriškai tiek kraštutinis socializmas, tiek liberalizmas buvo diskredituoti.[62] Todėl darnios ekonominės politikos tikslą galime suvokti, kaip tokį lėšų perskirstymą, kuris užtikrintų ekonominės pažangos ir socialinės santarvės balansą. Neišvengiamai valstybė turi reaguoti į kitų valstybių veiksmus, norėdama palaikyti konkurencingumo lygį, tačiau šio tikslo pasiekimas nors ir yra susijęs su tam tikru ekonomikos augimu, tačiau tai nebūtinai turi pasireikšti gamtinių išteklių eksploatavimo augimu. Greičiau priešingai, inovacijų diegimas skatina ne tik šalių konkurencingumą, bet ir tausojamų technologijų atsiradimą.[63] Laisvoji rinka, nėra pats geriausias valstybės politikos metodas siekiant užtikrinti gerovę piliečiams. Ekonominiu darnaus vystymosi aspektu, svarbiausia užtikrinti, kad valstybės institucijų priimami sprendimai didintų gyvenimo kokybę. Jei ekonominio augimo skatinimas šio tikslo neleidžia pasiekti, valstybė turi perskirstyti gėrybes, socialinių ir aplinkosaugos reikalų naudai.

Institucinis darnaus vystymosi aspektas analizuoja darnaus vystymosi politikos sričių (aplinkos, socialinės ir ekonominės) įgyvendinimo mechanizmus. Kaip jau pastebėta, valstybės

[60] New economic foundation. The happy planet. // http://www.neweconomics.org/gen/uploads/dl44k145g5scuy453044gqbu11072006194758.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-12-04. Psl. 3.
[61] Frank A. G. What went wrong in the "socialist" east? // http://www.rrojasdatabank.org/agfrank/what_went_wrong.html. Prisijungimo laikas: 2007-06-07.
[62] Gray J. Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija. Vilnius: Vaga, 2006. Psl. 22.
[63] National Competitiveness Council of Ireland. Statement on Innovation 2004. 2004-02-25 // http://www.competitiveness.ie/ncc/reports/ncc040225/index.html. Prisijungimo laikas: 2007-06-07.

institucijos, yra linkusios pirmiausiai iškelti savo interesus, o paslaugų teikimą gyventojams laiko tik vieną iš tų interesų realizavimo priemonių. Darnaus vystymosi koncepcija, savo ruožtu reikalauja, kad gyventojų kokybės didinimas taptų pagrindiniu valstybės vykdomos politikos tikslu. Taigi norint užtikrinti darnaus vystymosi nuostatų sėkmingą realizavimą reikia suderinti valstybės interesus, su siekiu kelti gyvenimo kokybę.

Galime identifikuoti keletą institucinių kliūčių siekiant darnaus vystymosi. Vystymosi darnos užtikrinimas reikalauja labai ilgo laiko horizonto, tačiau politikos formavimo procesas nuolat priklauso nuo ciklišai vykstančių rinkimų, o darbotvarkė labai priklauso nuo informacijos srautų viešojoje erdvėje.[64] Darnus vystymasis apima tokią plačią sferą, kad esamos viešosios politikos formavimo institucijoms kyla problemų dėl nesusikalbėjimo. Pavyzdžiui Lietuvoje už Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimą atsakingos institucijos veikia skirtinguose valdymo lygiuose, viešosios politikos srityse, turi skirtinga teisinį statusą. Jų veikla kontroliuojama tik kartą per du metus darnaus vystymosi komitete.[65] Viešosios politikos formavimo procese galime skirti tris sektorius: viešąjį (valstybės institucijas), privatųjį (verslą) ir nevyriausybinį. Valstybė kaip koordinuojanti politikos formavimą ir įgyvendinimą struktūra, be įsipareigojimų rinkėjams, dažnai turi užslėptą darbotvarkę, tiek kylančia iš pačių institucijų siaurų interesų, tiek dėl privataus sektoriaus spaudimo.[66] Darnaus vystymosi požiūriu ypatingai problematiškas verslo įtakos pranašumas valdžiai lyginant su nevyriausybinio galimybėmis.[67] Kaip jau pastebėta, šiuo metu ekonominė veikla orientuojasi į trumpalaikės ar vidutinės naudos gavimą, o tai prieštarauja darnaus vystymosi nuostatoms, kurios reikalauja ilgalaikių politinių įsipareigojimų. Jungtinių Tautų rezoliucija patvirtinusi „Brundtland“ ataskaitą, akcentuoja, kad darnus vystymasis pirmiausia turi paisyti žmonių interesų.[68] Sėkmė kuriant institucinius gebėjimus kurie leis efektyviai ginti nematerialius žmonių poreikius bus lemiamas veiksnys siekiant darnaus vystymosi. Šiuo metu Lietuvoje pilietinės visuomenės formavimasis yra gana lėtas ir tai yra didelė darnaus vystymosi problema.[69] Ieškant sprendimo svarbu suvokti, kad institucijos reiškiasi skirtinguose socialiniuose lygmenyse. Europos Sąjungos teisėje įtvirtintas subsidiarumo principas, reikalauja, kad problemos būtų sprendžiamos tame lygyje, kuriame yra didžiausia motyvacija ir noras pasiekti sėkmingą

[64] Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997. Psl. 7.
[65] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 “Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo” //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029.
[66] Lindblom C. E., Woodhouse E. J. Politkos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė, 1999. Psl. 15.
[67] Lindblom C. E., Woodhouse E. J. Politkos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė, 1999. Psl. 141.
[68] From one earth to one world. Our common future: report of the world commission on environment and development. 2 skyrius, 4 punktas // http://ringofpeace.org/environment/brundtland.html. Prisijungimo laikas: 2007-06-07
[69] Aleksandravičius E. Viltys ir galimybių ribos // http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/16245. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.

rezultatą.[70] Šiuo principu siekiama sprendimų priėmimą priartinti prie bendruomenių ir taip skatinti gyventojų dalyvavimą politikos formavime.

Galime skirti tokius lygmenis: mikro (individas, šeima), mezo (vietos savivaldos darinys), makro (valstybinis darinys), meta (regioninis darinys, kaip ES), mega (institucinis lygmuo viso pasaulio mastu, kaip JTO). Visų institucijų tikslas yra tarnauti mikro lygiui ir stengtis kuo mažiau kištis į gyventojų priimamus individualius sprendimus tol kol tai nesikerta su kitų gyventojų interesais.

Taigi suminis darnaus vystymosi tikslas gali būti apibrėžtas, kaip aukšto aplinkos kokybės lygio užtikrinimas, kuris užtikrintų aukštą gyventojų gyvenimo kokybę ir sukurti tokią institucinę valstybės struktūrą, kuri sudarytų prielaidas paskirstyti išteklius tarp socialinių ir ekonominių reikmių taip, kad ji maksimizuotų gyventojų subjektyviai suvokiamą gyvenimo kokybės lygį bei užtikrintų socialinę santarvę.

Šis apibrėžimas yra artimesnis silpnojo darnaus vystymosi ideologijai. Pripažįstant, kad laisvoji rinka yra valstybės politikos įrankis, reikia sutikti, kad jos mechanizmai yra efektyvesni nei administracinio aparato. Stipriojo darnaus vystymosi paradigma turi vieną didelį trūkumą, ji reikalauja suteikti labai daug galios valdžios institucijoms. Nesant patikimo piliečių įtraukimo mechanizmo į viešosios politikos formavimą, tokia padėtis gali tapti greičiau kliūtimi, nei sprendimu siekiant darnaus vystymosi. Dabartinė institucinė sąranga sudaro prielaidas priimti sprendimus, kurie kertasi tiek su darnaus vystymosi reikalavimais, nepaisant net mokslo žinių.[71] Valstybėje kuriama darnaus vystymosi koncepcija turi atitikti jos institucinę sąrangą, o norint pakeisti koncepcijos paradigmą, reikia adaptuoti ir viešosios politikos procedūras.

Realizuojant suminį darnaus vystymosi tikslą, reikalinga analitinė priemonė, kuri leistų nustatyti sektorinius tiek masto, tiek ir viešosios politikos srities tikslus. Apibendrine, darnaus vystymosi politikos sritį, gauname tokią darnaus vystymosi matricą (2 lentelė).

Instituciniai lygmenis apibrėžia, tai kur priimami sprendimai. Mikro lygmuo, tai individualus žmonių pasirinkimas. Vyraujančios visuomenėje vertybės ir individuali asmens gerovė, lemia jo pasirinkimus. Mezo lygmuo, tai vietos savivaldos lygmuo, sprendimai čia priimami bendruomenių lygmeniu. Makro lygmuo, tai nacionalinės valstybės institucijos, makro apima regionus, atliekant įvairius tyrimus, galima rinktis skirtingus regionus, nebūtinai siejamus politinių organizacijų, bet tokius analitinius darinius gali sieti kultūros, ekonomikos, ekosistemų ar kiti panašumai. Mega

[70] Europos sąjungos sutartis. Mastrichtas, 1992. Official journal C 191, 1992-07-29 // http://europa.eu/eur-lex/en/treaties/dat/EU_treaty.html#0001000001. Straipsnis: 3b. Prisijungimo laikas: 2007-06-07.
[71] Lindblom C. E., Woodhouse E. J. Politkos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė, 1999. Psl. 209.

lygmuo, tai analitinis lygmuo apimantis visą pasaulį.

Kiekviename šiame lygmenyje ir kiekvienoje iš trijų darnaus vystymosi politikos sektorių, veikia vis kitos institucijos, reiškiasi skirtingos interesų grupės. Šiame darbe tirsime demografinė politiką makro lygmeniu, kaip ją veikia kitų lygmenų ir sektorių vykdoma politika bei kokios galimybės yra valstybei pasiekti darnaus vystymosi demografijos srityje.

2 lentelė. Politikos formavimo erdvė.

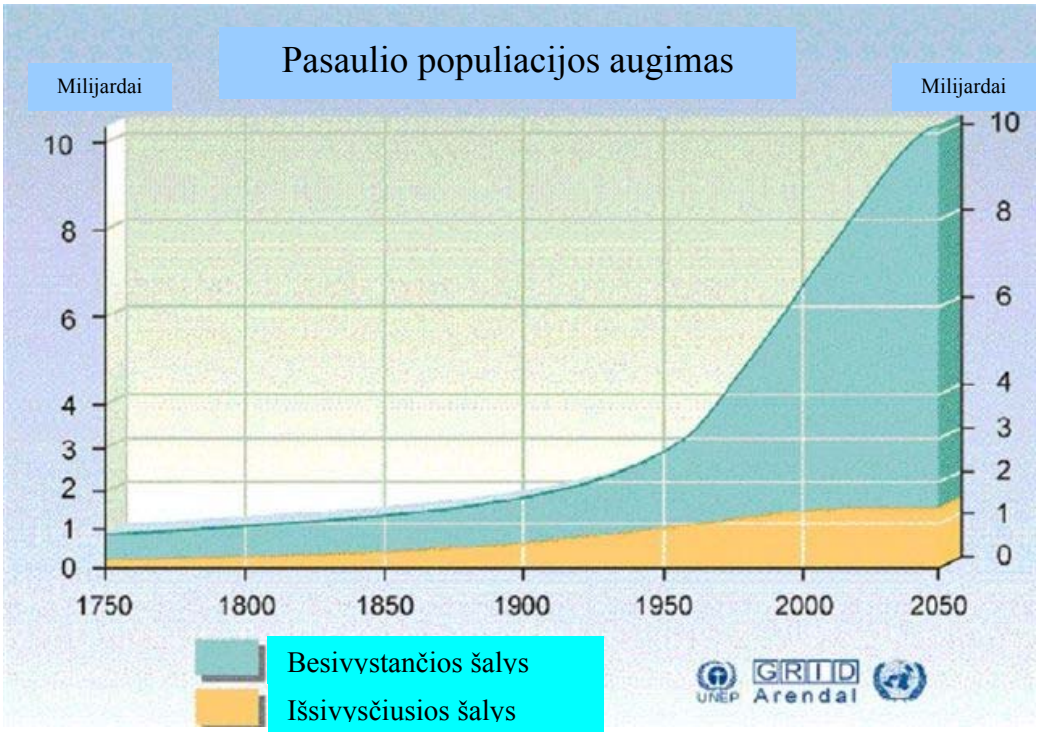
Instituciniai lygmenys	Darnaus vystymosi sferos		
	Aplinkosauga	Socialinė gerovė	Ekonominis augimas
Mikro			
Mezo			
Makro			
Meta			
Mega			

1.3. Demografinis darnaus vystymosi aspektas

Šiuo metu vykstantys demografiniai pokyčiai pasaulyje yra labai spartūs ir neturintys precedento. Pripažinta, kad demografijos keliami iššūkiai yra viena didžiausių kliūčių siekiant darnaus vystymosi visame pasaulyje.[72]

Skirtingi pasaulio regionai išgyvena labai skirtingus pokyčius, tačiau juos visus vienija vienas bruožas, tai sparta ir mastas. Nuo antrojo pasaulinio karo pasaulyje vyksta demografinis sprogimas, jis pasireiškia didėjančia vidutine gyvenimo trukme ir dideliu gimstamumo lygiu.[73] Tačiau šis gyventojų skaičiaus augimas yra stipriai regionalizuotas. Ir koncentruojasi besivystančiuose pasaulio regionuose (4 pav.). Tuo tarpu Europa išgyveną priešingas tendencijas, daugelyje gyventojų mažėja (5 pav.). Dramatiškiausiai tai pasireiškia, rytų ir vidurio Europos valstybėse. Ne tik neigimas natūralus prieaugis, bet ir emigracija pasireiškia tuo, kad gyventojų skaičius mažėja labai sparčiai.[74]

[72] Human development and the environment. Challenges for the United Nations in the new millenium. Red. Ginkle H. van et al. New York: UNU press, 2001. Psl.126.
[73] Kasnauskienė G. Demografijos pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. Psl. 48
[74] EU: EU-8, Aging // Migration news Vol. 13 Nr. 3. 2006, liepa. // http://migration.ucdavis.edu/MN/comments.php?id=3206_0_4_0. Prisijungimo laikas: 2007-12-09.

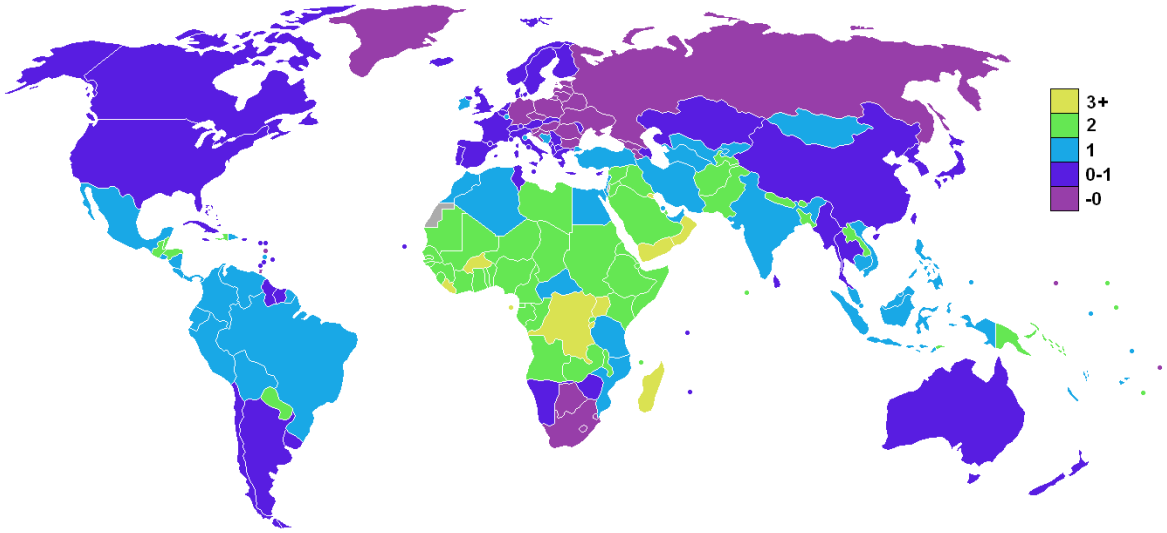

4 pav. Gyventojų skaičiaus augimas išsivysčiusiose ir besivystančiose valstybėse 1750-2050 metais. Šaltinis: UNEP // http://maps.grida.no/go/graphic/world_population_development.

Nuo XX amžiaus pradžios santykinai stabilus žmonijos skaičius pradėjo staigiai keistis. Ir iki pat šių dienų šių pokyčių tempas tik didėja. Tačiau kai kuriuose pasaulio regionuose, demografinį sprogimą keičia depopuliacija. Keturių demografinių perėjimų teorija, kuri teigia, kad vystantis technologijoms pasaulyje mažės tiek mirtingumas, tiek gimstamumas, kol bus pasiektas reprodukcinis ekvilibriumas, nepaaiškina užsitęsusios depopuliacijos Europoje. Dabartinė demografinė situacija Europoje, vadinama penktąja demografinio perėjimo faze[75], tampa itin aktuali tiek Lietuvai tiek ir daugeliui kitų pasaulio valstybių. Ilgalaikis buvimas penktojoje demografinio perėjimo fazėje gali grėsti net tautų išnykimu.[76] Socialiniai ir technologijų pokyčiai sąlygoja dramatiškus žmonių elgsenos pokyčius. Migracinių, reprodukcinių, požiūrio į tradicinę šeimą nuostatos visame pasaulyje skatina vis mažesnį gimstamumą.[77] Valstybėms tai kelia ne tik ekonominių, bet ir nacionalinio saugumo, kultūros išlikimo ir kitų grėsmių. Rasti tinkamą politinį atsaką ir laiku reaguoti į šiuos iššūkius valstybėms tampa vis aktualiau. Tokie reiškiniai, kaip rinkų

[75] Rosset E. The fifth phase of demographic transition // Studia demographia 1980; (61-62):3-27. // http://www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/entrez?db=pubmed&list_uids=12338381&cmd=Retrieve&indexed=google. Prisijungimo laikas: 2007-12-05.
[76] Ten pat.
[77] http://en.wikipedia.org/wiki/Sub-replacement_fertility. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.

globalizaciją bei Europos integracijos procesai reiškia, kad piliečiai valstybei nebėra savaime suprantamas dalykas. Gyventojų santykis su valstybe įgyja vis daugiau rinkos santykių požymių.

5 pav. Kasmetinis gyventojų prieaugis procentais 2006 metais.
Šaltinis: http://en.wikipedia.org/wiki/Population_growth#_note-0.

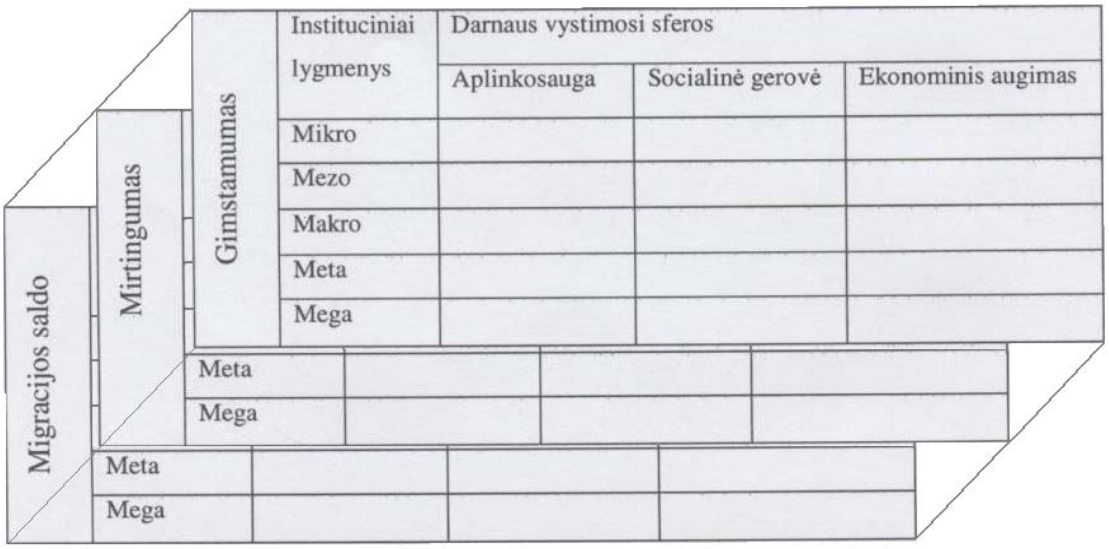
Vis daugiau piliečių savo teises ir svajones gali realizuoti ne tik keldami reikalavimus ir imdamiesi aktyvių politinių veiksmų savo šalyje, bet turi migracijos alternatyvą. Didėjantys gyventojų reikalavimai valstybei, socialinė paramos sistemas, kurios galėtų sumažinti mirtingumą ir padidinti gimstamumą, paverčia labai brangiomis.[78] Tradicinėms biurokratijoms tai yra labai didelis iššūkis.

Istorijos faktai rodo, kad valstybės visad susidurdavo su labai didelėmis problemomis formuodamos įvairių sričių politiką. Kartais nesėkmės baigdavosi labai dramatiškais socialiniais pokyčiais, revoliucijomis, valstybių išnykimas. Tad valstybės sugebėjimas vykdyti savo įsipareigojimus piliečiams tampa valstybės egzistavimo klausimu. Tik vykdydama tuos įsipareigojimus valstybė legitimuoja save. Šis teiginys yra aktualesnis nei kada anksčiau, globalizacija valstybių konkurenciją perkelia į vis naujas viešosios politikos sritis. Šiais laikais valstybės ne tik pritraukia ar praranda investicijas, bet ir protus, integruoja arba supriešina atvykėlius, skleidžia arba praranda savitą etnokultūrą.[79] Gyventojai tampa pagrindiniu valstybių turtu ir demografinė padėtis gali labai stipriai įtakoti jų galimybes pasiekti darnaus vystymosi. Susidarius dabartiniai demografinei padėčiai, neigiamų demografinių tendencijų reguliavimas

[78] Eberstadt N. Russia, the sick man of Europe //The public interest Nr.158 žiema 2005. Washington D.C. JAV: The public interest, 2005. Psl. 18.
[79] Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. Red. Held D. et al. Vilnius: Margi raštai, 2002. Psl. 50-54.

neabejotinai turi tapti strateginiu Lietuvos valstybės tikslu.

3 lentelė. Pagrindinių demografinių rodiklių pozicionavimas analizuojant darnaus vystymosi politikos galimybes.

Skiriami trys pagrindiniai demografiniai rodikliai: gimstamumas, mirtingumas ir migracijos saldo. Pripažindami, kad demografinių tendencijų valdymas yra valstybės prioritetas, pagal darnaus vystymosi koncepciją, kad kiekvienoje srityje ir lygmenyje vykdoma politika gali potencialiai paveikti bet kurios kitos srities ar lygmens politiką galime sudaryti lentelę, kuri leis analizuoti darnaus vystymo politikos priemonių (siekiamų tikslų) poveikį tiriamam politiniam prioritetui (3 lentelė).

1.4. Institucinis darnaus vystymosi aspektas

Bet kokios politikos formavimas susiduria su ateities prognozavimo problema.[80] Tiksliai nuspėti būsimų įvykių neįmanoma, todėl įgyvendinant politiką, sugebėjimas reaguoti į aplinkos pokyčius tampa labai svarbus. Tačiau valstybėms būdingos stambios biurokratiškos institucijos pasižymi nelankstumu, vykdomų procedūrų lėtumu, siekia įgyvendinti joms keliamus formalius reikalavimus ir priešinasi pokyčiams.[81] Kitaip tariant tradicinės valstybės biurokratijos santykis su aplinka yra reaktyvus. Valstybė siekia neutralizuoti įvykstančius neigiamus reiškinius, bet nėra

[80] Vasiliauskas A. Strateginis valdymas. Vilnius enciklopedija: 2002. Psl. 21.
[81] Styhre A. The innovative Bureauvracy. London: Routledge, 2007. Psl. 56-60.

linkusi imtis iniciatyvos aktyviomis politinėmis priemonėmis užkirsti kelią nepageidaujamiems reiškiniams. Didėjanti aplinkos pokyčių sparta reiškia, kad politinis atsakas į visuomenėje vykstančius pokyčius būna neadekvatus. Vis didesnės svarbos viešosios politikos formavimo procese įgyja valstybės sugebėjimas pereiti prie proaktyvaus santykio su aplinka. Valstybė tapdama vis atviresne sistema taipogi privalo perimti iniciatyvumo ir proaktyvumo kultūrą, kuri jau seniai yra sėkmingų privačių organizacijų gyvenimo dalis.[82] Tai leistų jai tapti didesnę reikšmę socialiniams pokyčiams turinčiu veiksniu ir taip palengvintų šių pokyčių valdymą. Valstybė nėra savaime suprantamas ir nekvestionuojamas reiškinys, ji turi konkuruoti su kitomis valstybėmis ir nevalstybiniais socialiniais dariniais, norėdama įgyti piliečių pasitikėjimą ir lojalumą. Šie iššūkiai viešojo administravimo teorijoje paskatino vystytis „naujosios viešosios vadybos“ arba NVV paradigmą.[83]

Norėdama sėkmingai valdyti socialinius reiškinius valstybė turi pasitelkti strateginio valdymo mechanizmą. Valstybė turi imtis tokios politikos, kuri ne tik įteisintų jau esančius santykius visuomenėje, bet ir formuotų naujus sau palankia linkme. Strateginis planavimas, kaip vienas NVV paradigmos reikalavimų Lietuvoje plačiai taikomas. Tačiau, efektyvios, visuomenei lengvai suprantamos ir prieinamos strategijų įgyvendinimo sistemos Lietuvoje nėra. Tad sunku pasakyti ar strateginis planavimas orientuotas į aktualiausias valstybės problemas ir ar pasiekia keliamus tikslus.

Be bendrų sisteminių kliūčių, demografinės politikos kontekste, strateginis planavimas susiduria su specifine kliūtimi. Tai žmogaus reprodukcinio ciklo trukmė. Kadangi kartų kaitos greičio pakeisti nėra įmanoma, demografijos srityje strateginiam planavimui reikalingas labai ilgas laiko horizontas. Šioje situacijoje susiduriame su strateginio planavimo metodologijos parinkimo problema. Strategijų rengimas galimas remiantis viena iš dviejų metodologijų: nustatytine ir plėtotine.[84]

Nustatytinė metodologija reikalauja nuoseklaus plano atlikus išsamią aplinkybių analizę. Šia metodologija remiasi dabartinė Lietuvos strateginio planavimo sistema, jai būdingas informacijos judėjimas „iš viršaus į apačią“. Tačiau, aplinkos pokyčiai yra labai dinamiški, tad naudojant šią metodologiją kyla lankstumo reaguojant į aplinkos pokyčius problema. Plėtotinė metodologija savo ruožtu remiasi nuolatiniu aplinkybių įvertinimu ir planų koregavimu. Demografinės politikos atveju

[82] Parker S. Maximising innovation and proactivity in the modern organisation // http://www2.agsm.edu.au/agsm/web.nsf/Content/ResearchCentres-CCC-Papers-MaximisingInnovationAndProactivity. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.
[83] Guogis A., Gudelis D. Naujosios viešosios vadybos taikymo teorinai ir praktiniai aspektai // Viešomis politika ir administravimas. 2003, Nr. 4. Psl. 26.
[84] Arimavičiūtė M. Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius: MRU, 2005. Psl. 45-49..

šios metodologijos trūkumas, tai trumpas laiko horizontas. Norint sistemiškai spręsti demografines problemas strategijų formavimas turi apimti visą reprodukcinį žmogaus ciklą. Todėl atsiranda poreikis derinti šias dvi metodologijas užtikrinant efektyvų demografinių tendencijų strateginį valdymą. Tam pirmiausia reikia tokios valstybės institucinės sąrangos, kuri leistų efektyviai ir adekvačiai išnaudoti stipriausias šių metodologijų puses.

Vienas „Eurostat" matuojamas darnaus vystymosi rodiklių yra deramas valdymas (*good governance*).[85] Jis matuojamas pagal viešosios valdžios sugebėjimą užtikrinti, kad politinis procesas atitiktų penkis pagrindinius principus: atvirumo, piliečių dalyvavimo, atskaitomybės, efektyvumo ir bendradarbiavimo. Šių principų realizavimui būtina tokia institucijų struktūra, kuri laikytųsi šių principų nepriklausomai nuo politinės valdžios sudėties. Deramo valdymo praktikos diegimas būtinas vykdant ir demografinę politiką. Darnaus vystymosi reikalaujamas įvairių politikos sferų integravimas, analizės sudėtingumas ir platumas reikalauja gerai organizuotos ir kompetentingos institucijų struktūros.

Lemiamą vaidmenį kuriant institucinę sąrangą, kuri leistų sėkmingai pasiekti darnaus vystymosi koncepcijos keliamus tikslus, turės institucijų sugebėjimas įgyvendinti tokį strateginį valdymą, kuris leis laiku ir tinkamai reaguoti į nenumatytus pokyčius ir tuo pačiu užtikrins demografinės politikos nuoseklumą. Nustatytinės metodologijos nuostatos tinka, kuriant nuoseklią politiką, jai būdingas ilgalaikiškumas, pagal plėtotinės metodologijos principus sudarytos strategijos leidžia adekvačiai ir laiku reaguoti į aplinkos iššūkius, jai būdingas trumpalaikiškumas. Kaip rodo biodegalų naudojimo pavyzdys, ne visi strateginiai sprendimai pagerinantys darnaus vystymosi rodiklius yra tokie, kurie užtikrina darnų vystymąsi (4 lentelė). Strateginės perspektyvos laike suformavimas yra labai svarbus norint sukurti priemones, kurios atitiks darnaus vystymosi reikalavimus.

Šiuo metu valstybės institucinė sąranga nepatenkina deramo valdymo keliamų reikalavimų.[86] Nesant tinkamo valdymo vargu ar galime pasiekti maksimalaus veiksmingumo bet kurioje darnaus vystymosi politikos srityje, įskaitant ir demografinę politiką. Tik suderinę šias dvi strateginio planavimo metodologijas tarpusavyje galime pasiekti darnaus vystymosi.

Apibendrindami galime teigti, kad darnaus vystymosi politikos formavimas turi remtis tiek adekvačiais analitiniais metodais, kad užtikrintų sprendimų pagrįstumą, tiek ir adekvačia valstybės

[85]Measiuring progress towards a more sustainable Europe. 2007 monitoring report of the EU sustainable development strategy // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_DS_SUSTDEVIND/PGE_DS_SUSTDEVIND_01/TAB47437058/2007%2520MONITORING%2520REPORT_0.PDF. Prisijungimo laikas 2007-11-28. Psl. 268.
[86] Židonis Ž., Sudnickas T. Ministerinės atskaitomybės problema naujosios viešosios vadybos požiūriu // Viešoji politika ir administravimas Nr. 14. Vilnius: MRU, 2005. Psl. 59.

institucijų ir įgaliojimų struktūrą, kad užtikrintų tų sprendimų įgyvendinimą. Darnaus vystymosi teiginio pripažinimas, kad visi žmonijos veiksmai susiję priežasčių-pasekmių ryšiais, reikalauja sukurti tokius gebėjimus, kurie galėtų tuos ryšius nustatyti ir sėkmingai spręsti kylančias problemas.

4 lentelė. Biokuro naudojimas darnaus vystymosi požiūriu. Rodiklių nepakankamumo problema.

Biokuro naudojimo plitimas sudaro prielaidas gerinti daugeliui darnaus vystymosi rodiklių. Tokių kaip CO2 išmetimas, iškastinio kuro naudojimo mažinimas, nacionalinio energetinio saugumo didinimas ir kt. Tačiau daugelis tyrimų rodo, kad biokuro gamyba gali kenkti aplinkai ir visuomenei. Neigiamai biokuro perspektyvas vertina daugelis aplinkosauginių organizacijų, tarp jų ir autoritetingiausia mokslinių institucija: JT Aplinkosaugos programos Tarpvyriausybinė klimato kaitos taryba. Yra keletas priežasčių kodėl biokuro naudojimas neatitinka darnaus vystymosi reikalavimų:	
Mastas	Biokuras gali pasaulį aprūpinti tik keliais procentais viso reikalingo kuro.
Maisto produktų brangimas	Auganti biokuro paklausa, skatina žemdirbius pereiti prie tokių kultūrų auginimo, tai gali sukelti maisto kainų augimą ir bendrą infliaciją. JT kukurūzų naudojimo gaminti kurui poveikį pasaulio skurdiesiems pavadino „katastrofišku“ (pvz.: alaus įmonių JAV pelningumo mažėjimas, maisto riaušės Meksikoje, makaronų kainų augimas 35 % Italijoje).
Energetinis balansas	Biokuro gamyba reikalauja didelių energetinių sąnaudų (žemdirbystei, transportavimui, trąšoms, herbicidams, galutiniam produktui išgauti). Biokurui gaminti reikalinga daugiau energijos nei iškastiniam kurui teperdirbti.
Šiltnamio efektas	Biokuro energetinis apykaitos ciklas daugeliu atveju tik nežymiai sumažina šiltnamio dujų išmetimą, dėl gamybos sudėtingumo.
Žemės ūkio naudmenų ploto didėjimas	Didėjantys biokuro gamybos mastai didina žemės ūkio naudmenų poreikį. Kai kuriuose pasaulio regionuose maisto ir kuro poreikis auga lygiagrečiai, siekiant patenkinti šį poreikį kertami miškai (pvz. Malaizija ir Indonezija).
Pavojus atogrąžų miškų ekosistemoms	Cukranendrės, viena geriausių kultūrų biokurui gaminti, tačiau jos plantacijos konkuruoja su atogrąžų miškais dėl teritorijos. Ateityje tai gali sąlygoti jautrių Pietų Amerikos ekosistemų degradavimą bei tolesnį miškų kirtimą. Dėl šios priežasties klimato gali net pagreitėti.
Biokuro naudojimas tėra laikina priemonė, pristabdysianti taršą aplinkai, tačiau darnaus vystymosi požiūriu pagrindinė problemos yra priežastis vidaus degimo variklių ir kitų jėgainių kurias naudojant išmetamas CO_2 paplitimas. Tik sprendimas jų atsisakyti užtikrins darnaus vystymosi nuostatų įgyvendinimą.	

Šaltinis: viešoji diskusija vykstanti http://en.wikipedia.org/wiki/Biofuel.

2. DEMOGRAFINIAI PROCESAI DARNAUS VYSTYMOSI POLITIKOJE

2.1. Demografinės tendencijos Lietuvoje

Šiuo metu Lietuva išgyvena spartų depopuliacijos procesą.[87] Tačiau šis procesas būdingas daugeliui išsivysčiusiu valstybių, prie kurių pagal Jungtinių Tautų klasifikaciją priskiriama ir Lietuva.

Pasaulinės demografinės tendencijos vystosi dviem kryptimis. Kol mažiau išsivysčiusiose šalyse tęsiasi demografinis sprogimas, labiau išsivysčiusiose šalyse vyksta gyventojų senėjimo ir depopuliacijos procesai. Pagrindinė to priežastis mažas gimstamumas.[88]

Labiau išsivysčiusi pasaulio dalis yra daugiausiai pozityvaus gyventojų imigracijos saldo zonoje.[89] Tačiau Lietuvos atvejis šioje situacijoje yra išimtinis. Lietuva pasižymi stambaus masto emigracija. Nors ją nustatyti tiksliai sunku, kadangi emigracija dažniausiai nedeklaruojama, statistikos departamento duomenimis vien per 2001-2005 metus iš Lietuvos galėjo išvykti 126 tūkst. žmonių.[90]

Lietuvos demografinę padėtis regioniniame kontekste yra dar prastesnė nei vidutinė. Lietuva pasižymi vienu mažiausiu suminių gimstamumo rodiklių ES (7 pav.). Depopuliacijos proceso tempai Lietuvoje yra labai dideli, per 17 nepriklausomybės metų Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis Lietuvoje gyventojų sumažėjo nuo 3693,7 tūkst. 1990 metais iki 3384,9 tūkst. 2007, t.y. 8,36 %. (8 pav.). Jei šis procesas užsitęs lietuvių tautai gali grėsti išnykimas.[91] Šie faktai paverčia Lietuvos demografinę situaciją labai sudėtinga ir yra vienas pagrindinių rizikos veiksnių įgyvendinant darnaus vystymosi politiką. Tiek gimstamumo, tiek mirtingumo, tiek ir migracijos valdymo srityse vykstantys procesai yra nesuderinami su darniu vystymusi.

Gimstamumas. Gyventojų gimstamumas yra svarbiausias veiksnys atskirų valstybių gyventojams gausėti, o globaliu mastu – vienintelė galimybė žmonijai išlikti.[92] Žvelgiant iš darnaus vystymosi pozicijų pagrindinis gimstamumo rodiklis yra suminis gimstamumo rodiklis. Jis parodo kiek vidutiniškai vaikų pagimdo viena moteris per savo gyvenimo reproduktyvųjį laikotarpį (15-49

[87] Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. Psl. 235.
[88] JT spaudos pranešimas POP/952 // http://www.un.org/News/Press/docs//2007/pop952.doc.htm. Prisijungimo laikas: 2007-12-04.
[89] Kasnauskienė G. Demografijos pagrindai Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. Psl. 208.
[90] Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida. Ats. Red. Stankūnienė V. Vilnius Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. psl. 160
[91] Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. Psl. 335.
[92] Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. Psl. 229

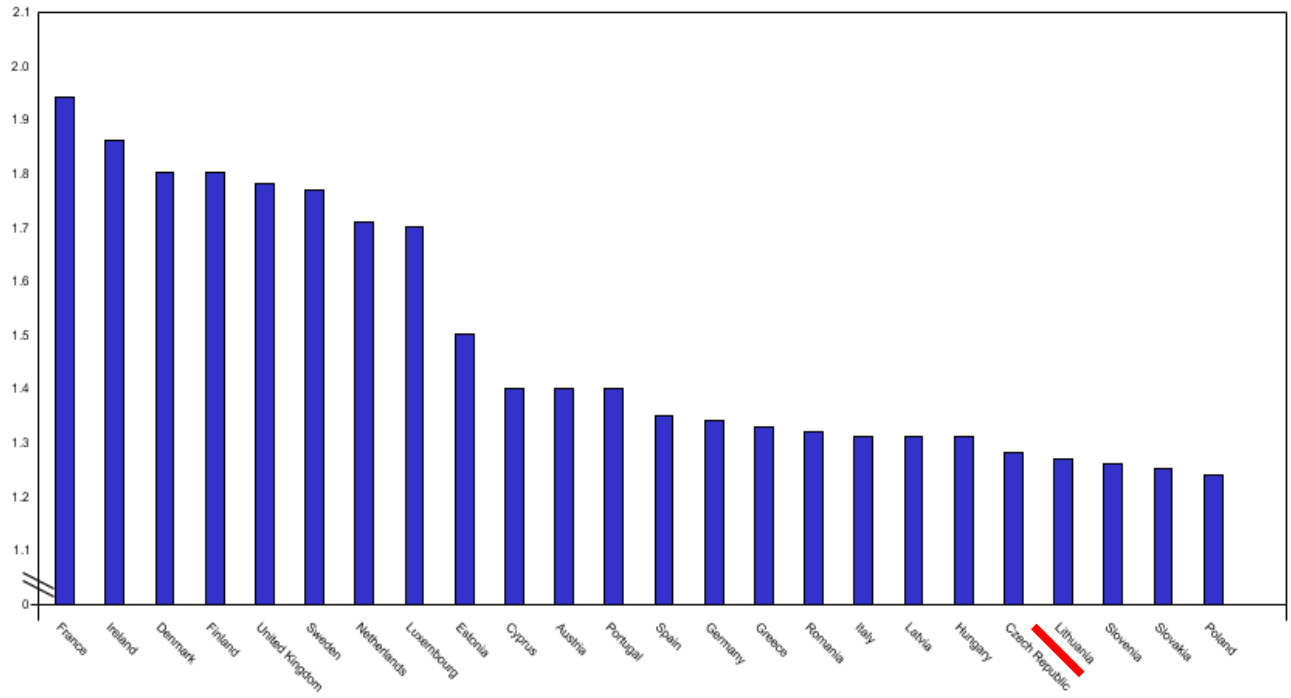
metai)[93] Šis rodiklis yra išvestinis, jis neparodo, kiek šiuo metu vaisingos moterys pagimdys, tačiau jis įvertina dabartinį prokreacinį elgesį. Šį rodiklį galima paskaičiuoti periodiškai ir taip greitai ir efektyviai ieškoti koreliacijų tarp vykdomos gyventojų politikos ir jos rezultatų. Kitas svarbus aspektas yra tai, kad šis rodiklis parodo ar užtikrinama kartų kaita. Darnaus vystymosi koncepcija reikalauja siekti, kad visos problemos būtų sprendžiamos kaip įmanoma žemesniame lygmenyje.[94] Tai reiškia, kad valstybės turėtų spręsti demografines problemas vengdamos imigracinių priemonių. Demografinės situacijos gerinimas neatitiks darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimų tol, kol nebus užtikrinamas tinkamas gimstamumo lygis.

Lietuvoje per pastaruosius 5 dešimtmečius suminis gimstamumo rodiklis vis mažėjo, ypač stipriai jis nukrito atkūrus nepriklausomybę (9 pav.). Lietuvoje pagal atliktus tyrimus žmonės yra linkę turėti šeimas, kurios užtikrintų kartų kaitą (2,2 visiems ir 2,1 jaunimas)[95] Tačiau yra daugelis objektyvių priežasčių, kurios gyventojams neleidžia realizuoti šių nuostatų:

- įsivyraujančios naujos šeimyninio gyvenimo formos,
- kontraceptikai,
- vėlesnis gimdymas,
- skyrybos,
- urbanizacija,
- išsilavinimas,
- moterų emancipacija,
- darbo rinkos keliami reikalavimai,
- ekonominė situacija.[96]

Vis daugiau šeimų gyvena neregistravusios santuokos.[97] Tai sąlygoja mažesnį partnerių įsipareigojimą vienas kitam, mažėja saugumo pojūtis šeimoje, tokiose šeimose vaikų skaičius mažesnis.[98] Kontracepcijos priemonių naudojimas susijęs su šeimos planavimų, kuris dažniausiai reiškia vėlesnį pirmąjį gimdymą, tuo pačiu ir mažiau galimybių turėti gausesnę šeimą. Kitas kontracepcijos aspektas yra tai, kad ne visos kontraceptinės priemonės yra saugios, dalis moterų tampa nevaisingos. Didelis skyrybų skaičius taip pat sąlygoja nesaugumo pojūtį. Išsiskyrusi moteris, turi mažiau galimybių susilaukti daugiau vaikų.

[93] Kasnauskienė G. Demografijos pagrindai Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. Psl. 150
[94] Chan M.K. ir A. A citizens guide to sustainable planning in Hong Kong: concepts and procesess. Hong Kongas: Hong Kongo universitetas, 2005 // http://www.hku.hk/sdindic/download/SD_Eng_rev.pdf. Prisijungimo laikas 2007-12-02.
[95] Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Ats. red. Stankūnienė V. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. Psl. 13.
[96] Ten pat. Psl. 15.
[97] Šeima ir gimstamumas Lietuvoje. V. Stankūnienė et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997. Psl. 28.
[98] Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. Psl. 245.

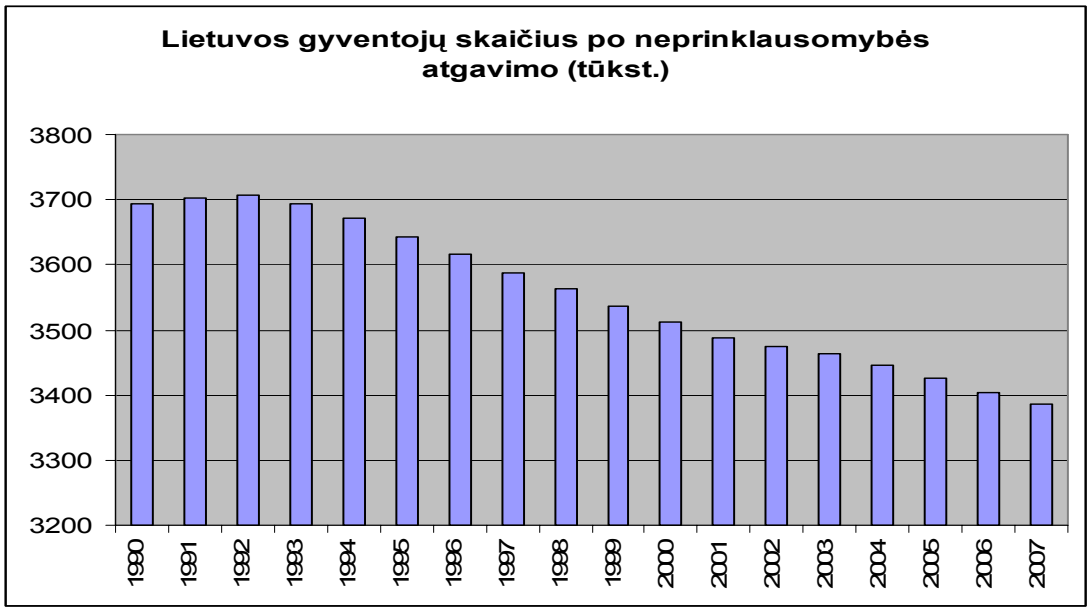
7 pav. ES valstybių suminiai gimstamumo rodikliai 2006 m.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal Eurostat duomenis // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C1/C12/cab12048.

Žmonių prokreacinės elgsenos pokytis kyla pirmiausiai dėl spaudimo iš išorės. Didėjanti moterų emancipacija skatina jaunystėje siekti profesinio pasisekimo. Aukštesnio išsilavinimo žmonės, save realizuoja daugeliu kitų būdų, vaikų auginimas tampa tik vienu iš daugelio galimų pasirinkimų. Pastebėta, kad miestuose, gimstančių vaikų yra mažiau nei kaimo vietovėje, atitinkamai 1,08 ir 1,75.[99] Daugelis paminėtų veiksnių siejasi su urbanizacija. Miesto gyvenimo specifika skatina keisti žmonių elgesį. Tęsiantis urbanizacijai, gimstamumas gali mažėti toliau. Globalėjančios rinkos ekonomikos sąlygomis reikalavimai darbui ir jo kokybei vis didėja dėl didėjančios konkurencijos. Iki šiol esantis ekonominis Lietuvos atsilikimas nuo vakarų Europos valstybių nesutampa su gyventojų supratimu apie norimą gyvenimo lygį, tokioje situacijoje vaikų gimdymas jį dar labiau smukdytų. Tad jis atidedamas arba gimdyti išvis atsisakoma.

[99] Lietuvos demografijos metraštis, 2006. Vilnius: Statistikos departamentas, 2007.

.

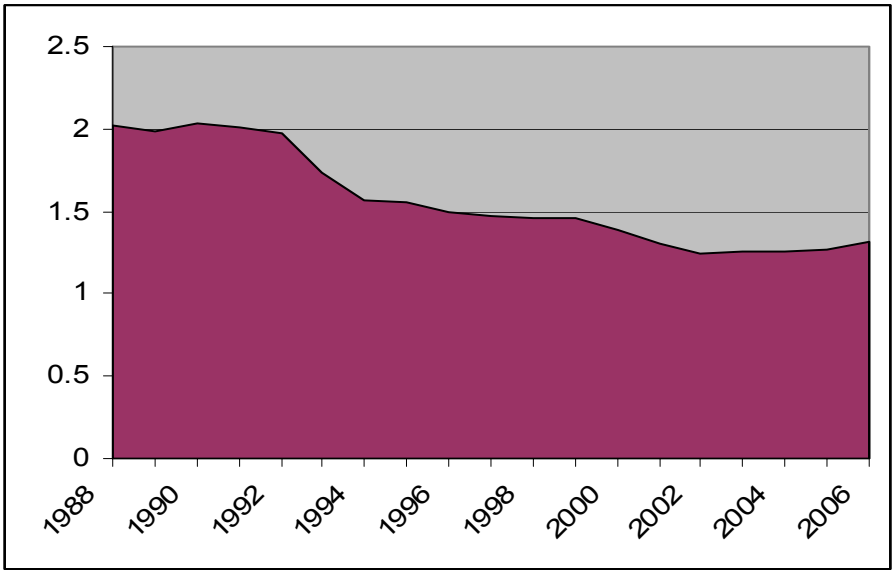
8 pav. Lietuvos gyventojų skaičiaus dinamika 1990-2007.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis // http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=1290.

Žemo gimstamumo priežasčių neigiamo poveikio negalima kompensuoti vien finansinėmis priemonėmis, tiek dėl didelių kaštų, tiek dėl to, kad žmonių elgesys keičiasi ne tik dėl materialinės gerovės veiksnių, bet ir bendrų vertybinių orientacijų pokyčių. Atsisakyti miestietiško gyvenimo būdo, karjeros, ar įvairių laisvalaikio malonumų visuomenė nėra pasiryžusi. Sąlygų sudarymas, kuris leistų derinti gausesnes šeimas ir žmonių poreikius už šeimos ribų yra labai svarbi politikos sritis. Palankios aplinkos prokreacijai sąlygų sudarymas gali tapti vienu sėkmę šioje srityje užtikrinančių veiksnių. Urbanizacija ir su ja susiję žmonių elgsenos pokyčiai, susiję su žmonių gyvenamos aplinkos pokyčiais. Todėl tikėtina, kad vykdant tikslingą, mokslinėmis žiniomis pagrįsta aplinkos politiką, tą elgseną galima koreguoti.

Mirtingumas. Mirtingumo mažėjimas yra labai svarbi gyvenimo kokybės gerėjimo pasekmė. Aukščiausia gyvenimo kokybe pasižyminčios šalys pasižymi ir mažiausiu mirtingumu. Šis demografinis rodiklis siejasi su daugeliu gyvenimo kokybės rodiklių, tokių kaip gyvenimo sąlygos, gyvenimo lygis, visuomenės sveikata. Tad valstybė užtikrindama šių rodiklių gerėjimą, kels ne tik gyvenotojų gyvenimo kokybę, bet ir mažins mirtingumą, taip tiesiogiai įtakodama vidutinę gyvenimo trukmę. Vidutinė gyvenimo trukmė yra integruotas JT žmogaus socialinės raidos indekso dalis, pagrindinio tarptautinio rodiklio nusakančio gyvenimo kokybę, integruotas rodiklis.[100]

[100] http://en.wikipedia.org/wiki/Human_Development_Index. Prisijungimo laikas: 2004-12-04.

9 pav. Suminis gimstamumo rodiklis Lietuvoje 1988-2006 metais.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal įvairių Lietuvos statistikos demografijos metraščių duomenis.

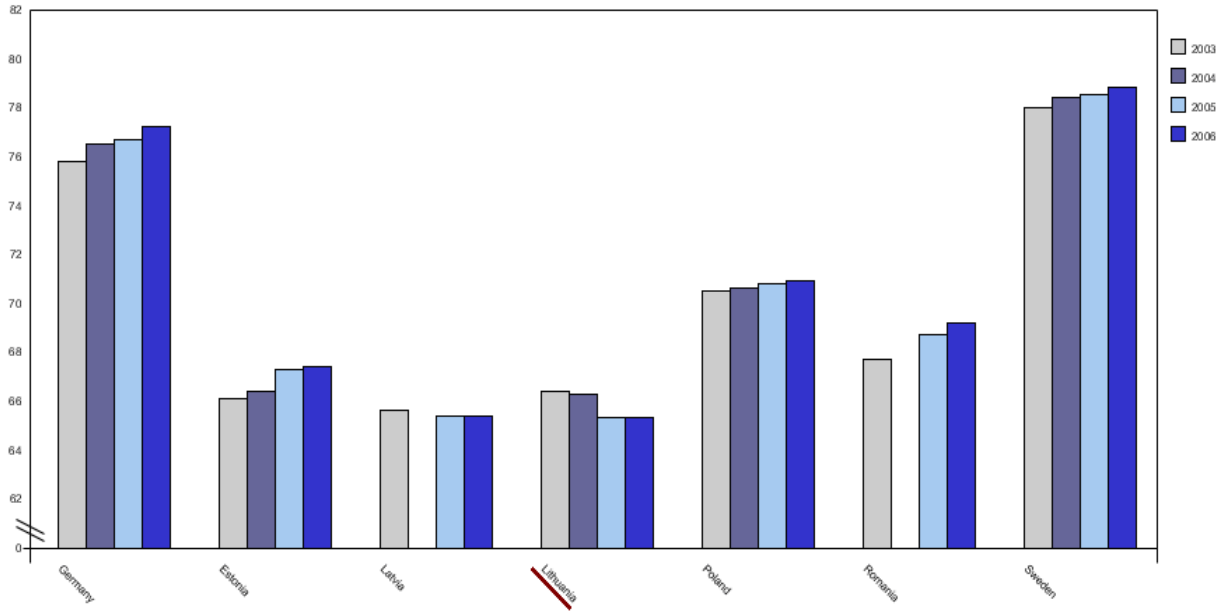
Tad mirtingumo mažėjimas yra labai svarbus darnaus vystymosi indikatorius. Visuomenėse, kuriose mažesnis mirtingumo lygmuo, visuomenės nariai ilgiau išlieka darbingi bei savarankiški, todėl vyresnio amžiaus žmonės gali produktyviai prisidėti prie darnios visos visuomenės raidos.

Neteisinga tvirtinti, kad didesnis nuošimtis pagyvenusių visuomenės narių apkrauna visuomenę, greičiau tikėtina, kad tokie kaštai susiję su žmonių slauga ir gydymu yra didesni tose visuomenėse, kuriose gyvenimo trukmė trumpesnė. Trumpa gyvenimo trukmė liudija nesveiką gyvenimo būdą, todėl tokiose visuomenės darbingo amžiaus žmones gali mažiau prisidėti prie šalies ūkio. Kaip pastebi S. Vaitiekūnas, Lietuvoje 40-50 metų vyrų mirtingumas ypač šokteli. [101] Mirtingumas netiesiogiai nurodo į tai, kad didelės dalies gyventojų darbingumas smunka palyginus ankstyvame amžiuje.

ES kontekste Lietuvos mirtingumo lygis yra vienas didžiausių, ypač daug problemų kylą dėl vyrų mirtingumo. Lietuvos vyrų gyvenimo trukmė, trupiausia visoje ES (10 pav.). Gyventojų gyvenimo trukmės ilginimas yra svarbus Lietuvos darnaus vystymosi politikos tikslas.[102]

Susumavus gimstamumo ir mirtingumo duomenis yra braižomos demografinės piramidės, jų duomenys atskleidžia gyventojų amžiaus struktūrą, natūralų prieauglį, leidžia prognozuoti, kokiais santykiais visuomenėje pasiskirstys dirbantieji ir nedirbantieji ateityje (11 pav.).

[101] Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006. Psl. 245.
[102] Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 "Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo" //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029. .

10 pav. Vidutinė tikėtina vyrų gyvenimo trukmė Lietuvoje ir kai kuriose kitose ES valstybėse 2003-2006 metais.

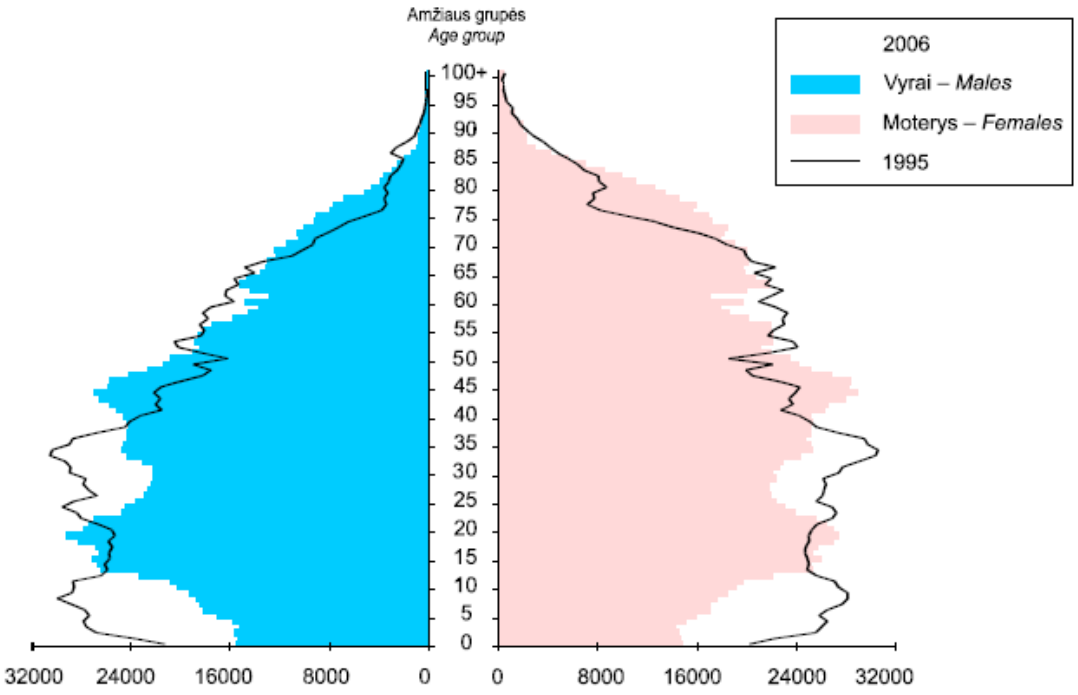
Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal Eurostat duomenis // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,39140985&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=detailref&language=en&product=Yearlies_new_population&root=Yearlies_new_population/C/C1/C14/cba10000.

Lietuvoje formuojasi demografinė „duobę“, kurią kompensuoti, bus labai problematiška, tuo pačiu formuojasi „kalva“ pagyvenusių žmonių kohortoje. Šių žmonių išlaikymo, kaštai augs, tad resursų prokreacijai bus mažiau. Po kelių dešimtmečių Lietuvoje „duobėje“ atsidūrę darbingieji patirs ypač didelį spaudimą, nes turės išlaikyti pagyvenusiuosius, tuo pačiu darnaus vystymosi politikos įgyvendinimas reikalaus didelių išteklių skatinant gimstamumą.

Migracija. Migracija, kaip politinė priemonė, darnaus vystymosi koncepcijos požiūriu neatitinka darnaus vystymosi principu. Globaliu lygmeniu ji demografiniu procesų neįtakoja, to turėtų būti vengiama iš žemesniuose lygmenyse. Tačiau reali ekonominė ar socialinė padėtis dažnai neleidžia valstybėms išvengti migracinių procesų. Lietuvos gyventojams šiuo metu būdingos stiprios emigracinės nuostatos. Pažymėtina, kad daugiausiai emigruoja jauni žmonės. [103]

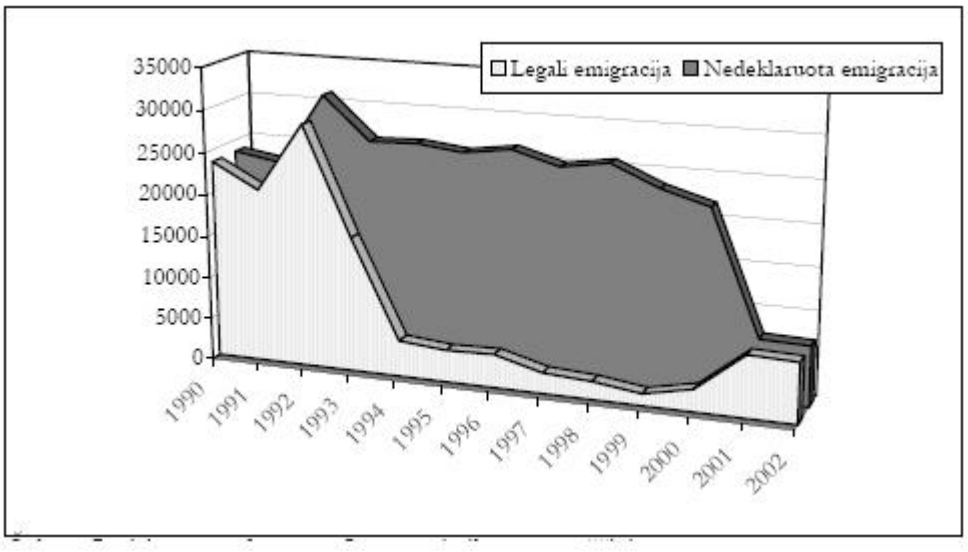
Tai labai neigiamai veikia Lietuvos visuomenę, ekonomiką ir socialinę sferą, išvažiuoja kūrybingiausi, darbingiausi visuomenės nariai.

[103] Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Ats .red. Stankūnienė V. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004. Psl. 97.

11 pav. Lietuvos gyventojai pagal amžių ir lytį 1995 ir 2006 metais.

Šaltinis: Lietuvos demografijos metraštis, 2005.

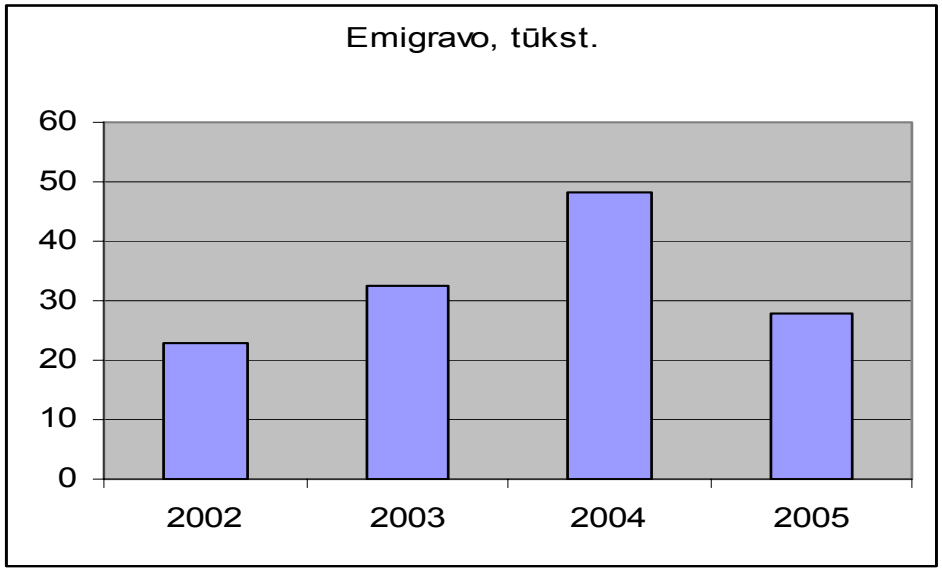

12 pav. Emigracija iš Lietuvos 19990-2002 metais.

Šaltinis: Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Ats. red. Stankūnienė V. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004.

Emigracijos stabdymas ir grįžtamosios migracijos skatinimas yra svarbūs siekiant sustabdyti depopuliaciją. Lietuvoje vykstančius migracinius procesus labai sunku įvertinti. Nors yra griežta

užsieniečių imigravimo ir apskaitos tvarka, apie valstybės piliečius to pasakyti negalima. Sunku nustatyti ne tik kiek žmonių išvažiuoja, nes tik dalis jų deklaruoja išvykimą (12 pav.). Taip pat sunku nustatyti ir tai kokiam laikui jie išvyksta. Tačiau pastaraisiais metais pastebimas migracijos bangos, kilusios po Lietuvos įstojimo ES atoslūgis (13 pav.). Tuo pačiu galime teigti, kad grįžtančiųjų daugėja 2005 metais į Lietuvą imigravo 4.705 Lietuvos piliečiai, palyginus tik su 711, 2001 metais.[104]

13 pav. Emigracija iš Lietuvos 2002-2005 metais.

Šaltinis: Sudaryta autoriaus pagal Lietuvos statistikos departamento duomenis // http://www.stat.gov.lt/lt/pages/view/?id=2202.

Darnaus vystymosi požiūriu kompensuojamoji migracija yra ypač nepalankus procesas, nes jis gali destabilizuoti visuomenę, iš pagrindų keisti jos kultūrą. Darbo migracija savo ruožtu gali net pasitarnauti darniam vystymuisi, gerinanti ekonominę padėti tiek priimančioje tiek migranto kilmės šalyje. Tačiau ši priemonė turi būti trumpalaikė ir kaip trumpalaikė ekonominė priemonė gali būti ir yra taikoma.

Demografiniai iššūkiai. Būtent gimstamumas turėtų tapti pagrindiniu įrankiu reguliuojant gyventojų skaičių valstybėje. Mirtingumo mažinimas gali būti laikomas kaip gerėjančios gyvenimo kokybės pasekmė, jos šalutinis efektas, visuomenės senėjimas, yra neišvengiamas reiškinys, kurios keliamos problemos darnaus vystymosi politikos požiūriu yra mažesnės nei senėjimo priežasčių teikiamos naudos. Tačiau priimant visus viešosios politikos sprendimus svarbu atkreipti dėmesį į šį

[104] Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius: 2006. Psl. 22.

procesą, nes gyventojų senėjimas gali pakenkti darnaus vystymosi siekiams, susidarius situacijai, kai vis mažesnė visuomenės dalis dirba ir moka mokesčius. Migracijos procesų skatinimas, kaip būdas spręsti demografines problemas negali būti laikomas darnaus vystymosi principus atitinkančiu sprendimu, gyventojų judėjimas, jų integracija susijusi su dideliais kaštais, visuomet yra didelis pavojus, kad migracijos procesai taps nevaldomi. Tik kai kurios priemonės gali būti pateisinamos, jas taikant itin atsargiai, ir siekiant išvengti ilgalaikės bei masinės imigracijos.

Valstybių galimybės veikti demografines tendencijas yra gana ribotos, jos daugiausia remiasi įvairiomis ekonominėmis priemonėmis bei švietimu, tačiau net ir turtingos valstybės nesugeba finansuoti socialinių programų tokiais mastais, kad būtų pasiekia kartų kaita (nei viena ES šalis neturi 2,1 ar didesnio suminio gimstamumo rodiklio). Švietimas, kaip vertybių skiepijimas susiduria su didžiulėmis kliūtimis, nes vaikų gimdymui žmonės gali rinktis daug viliojančių alternatyvų.

Stebėdami realią demografinę situaciją galime teigti, kad keturių demografinių perėjimų teorija negali paaiškinti to kas dabar vyksta Lietuvoje. To priežastis yra gana paprasta, reprodukciją lemia individualus žmonių pasirinkimas.[105] Galime teigti, kad socialiniai, technologiniai ir politiniai pokyčiai, sukuria stiprų neigiamą vektorių žmonių reprodukcinei elgsenai**.** Tų pokyčių sparta tik didės. Ateities neprognozuojamumas, naujovių atsiradimas mūsų gyvenime, kaip parodė nepriklausomybės dešimtmečiai gali iš esmės pakeisti žmonių reprodukcinę elgseną.[106] Ieškodami sprendimų kylantiems demografiniams iššūkiams kitų valstybių patirtis mums mažai gali padėti. Kaip rodo statistinių Lietuvos ir ES demografinių duomenų palyginimo lentelė, dabartinę depopuliaciją ir gyventojų senėjimo problema būdinga visai ES, tad sprendimus rasti privalome patys (1 priedas).

2.2. Valstybės demografinis interesas

Pačia plačiausia, geopolitine, prasme valstybės interesas, tai galios didinimas.[107] Šiuo metu Lietuva nesiekia karinės galios, tačiau labai stipriai akcentuoja ekonomikos augimą, kaip pagrindinį politinį prioritetą. Valstybės bendrojo vidaus produkto augimas yra tapęs pagrindiniu jos sėkmės matu. Valstybės ilgalaikės raidos strategijoje, siekiama pirmiausiai ekonomine gerove lygiuotis į

[105] Wattenberg B. J. Fewer. How the new demography of depopulation will shape our future. Chicago: Ivan r. Dee, 2004. Psl. 24.
[106] Lietuvos gyventojų demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika. Red. V. Stankūnienė et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1995. Psl. 59.
[107] Iš geoppolitikos

turtingąsias Europos šalis.[108]

Tačiau ilgalaikis ekonomikos klestėjimas yra įmanomas tik politinio ir socialinio stabilumo sąlygomis. Kaip pastebi, A. Alesina ir R. Perotti, politinis nestabilumas, stipriai mažina valstybių patrauklumą investicijoms, kurios yra ekonominio augimo variklis ir taip didina socialines problemas, dėl kurių atsiranda nestabilumas, taip situacija blogėja toliau.[109] Valstybė tarsi patenka į „sūkurį“ iš kurio ištrūkti gali būti labai sunku. Politinis nestabilumas mažina investicinį patrauklumą, investavimo mažėjimas savo ruožtu toliau skatina dar didesnį nestabilumą. Stabilioms valstybėms svarbu išvengti šio efekto imantis aktyvių ir savalaikių priemonių jo priežastims šalinti. Socialinis stabilumas yra pagrindas politiniam stabilumui ir ilgalaikės valstybės ir jos piliečių materialinės gerovės užtikrinimui.

Valstybėms gyventojai, tampa pagrindiniais materialiaisiais elementais. Šiame amžiuje žmogiškojo kapitalo arba „paslaugų sektoriaus“ sukuriama pridėtinė vertė taps pagrindine ekonomikos dalimi, o materialių prekių vaidmuo taps nežymus.[110] Tad demografinės valstybių charakteristikos tampa pamatine prielaida joms klestėti. Gyventojų skaičiaus ir amžiaus struktūros stabilumas yra esminis valstybės politikos elementas.[111]

Kartų kaita apima tam tikrą laiko tarpą, kuo didesnę pridėtinę vertę norime, kad individas kurtų, tuo ilgiau trunka jo paruošimas rinkai. Demografiniai pokyčiai ekonomikai ir visuomenei atsiliepia tik po kelių dešimtmečių, taip pat ir esamų problemų sprendimas turi būti suvoktas, kaip ilgalaikis ir nuolatinio valstybės įsipareigojimo reikalaujantis dalykas, kurio vaisiai nepasimatys greitai. Šiuo atveju turi atsirasti politinės valios užtikrinti tokios politikos vykdymą. Gyventojų politika tai centrinė socialinės politikos ašis. Jos reikšmę galima apibūdinti taip: norint, kad gyventojai kažko pasiektų pirmiausia reikia, kad jų būtų.

Gyventojų daugėjimas, mažėjimas ar jų amžiaus struktūros pakitimai gali turėti labai neigiamų pasekmių visai visuomenei, visose jos veiklos srityse. Jeigu žinoma, kad demografinis sprogimas yra vienas pagrindinių skurdo šaltinių trečiojo pasaulio šalyse[112]. Tai priešingas procesas

---

[108] LR Seimo nutarimas Nr. IX-1187 “Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos” // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
[109] Alesina A., Perotti R. Income distribution, political instability, and investment // NBER working paper series. Working paper No. 446. // http://www.nber.org/papers/w4486.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-12-05.
[110] Inozemtsev V. L. The inevitability of a post-indutrial world: concerning the polarity of today’s world order. // Global focus, vol. 13, No.3, P. 60-79. // http://www.postindustrial.net/content1/show_content.php?table=magazines&lang=russian&id=124. Prisijungimo laikas: 2007-12-05
[111] Paramos šeimai politika: samprata ir patyrmas. Red. Stankūnienė V. et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001. // http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/turinys.htm. Prisijungimo laikas: 2007-12-05. Psl. 41.
[112] Meadows D. Poverty scauses population growth sauses poverty. The Donella Meadows Archive. Voice of a global Citizen. Sustainability institute. // http://www.sustainabilityinstitute.org/dhm_archive/index.php?display_article=vn126manupured. Prisijungimo laikas: 2007-12-06.

gali sukelti daug kitų problemų, ne tik nuostolių ekonomikai, mažėjanti jaunų žmonių dalis, taip pat veikia ir kultūros perimamumą, nacionalinės gynybos galimybes.[113]

Be galios didinimo, kaip institucinio intereso, darnus vystymasis pirmiausia reikalauja užtikrinti ir piliečių interesus. Abu šie interesai glaudžiai susiję, tačiau nėra tapatūs. Demokratijos sąlygomis, valstybė siekdama bet kurio viešosios politikos tikslo turi paisyti įsipareigojimų piliečiams. Galios didėjimo vaisiais valstybė turi sąžiningai dalintis su piliečiais. Tai ne tiek konstitucinis reikalavimas[114], tiek politinės rinkos reikalavimas. Valstybės tampa globalios rinkos dėl gyventojų dalyvėmis, kaip rodo dabartinai Lietuvoje vykstantys migraciniai procesai, daugeliui Lietuvių yra patraukliau dirbti ir gyventi užsienyje, nepaisant kalbos, kultūros ir teisinių kliūčių integruojantis į kitą visuomenę.

Taigi gyventojų piliečių gyvenimo kokybės gerinimas valstybei yra tiek darnaus vystymosi pamatinis reikalavimas, tiek ir realybės diktuojama aplinkybė.

2.3. Aplinkos politikos priemonės realizuojant valstybės demografinį interesą

Demografinės realijos ir kreipia mus pirmiausia į socio-ekonominių reiškinių analizę, tiek *gyventojų politikos strategijos metmenys*[115], tiek *vaikus auginančių šeimų rėmimo programos metmenys*[116] neatkreipia dėmesio į aplinkos kokybės ir reprodukcinio elgesio sąsajas. Tačiau tų sąsajų buvimo atmesti negalime. Darnaus vystymosi požiūriu visų problemų ir politinio atsako į jas formulavimas turi įvertinti aplinkosaugos reikalavimus. Kita vertus, jei įvairių reiškinių pasekmės peržengia darnaus vystymosi sektorių ribas, tai galbūt ir atsako joms formavimas turi nepaisyti šių ribų. Atliekant išsamią demografinės-aplinkosaugos situacijos analizę, svarbu įvertinti abipusius ryšius, kitaip tariant ar turimą ir augantį aplinkos kapitalą galime panaudoti spręsdami demografines problemas.

Faktai rodo, kad Lietuvoje gali gyventi daugiau žmonių negu dabar. Tačiau šiuolaikinis mūsų gyvenimo būdas nėra suderinamas su darnaus vystymosi reikalavimais. Į klausimą, kiek daugiausiai Lietuvoje gali būti gyventojų, kad esamomis technologijomis galėtume įgyvendinti

[113] Eberstadt N. Russia, the sick man of Europe //The public interest Nr.158 žiema 2005. Washington D.C. JAV: The public interest, 2005. Psl. 17.
[114] LR Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
[115] Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Ats. red. Stankūnienė V. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004.
[116] Paramos šeimai politika: samprata ir patyrmas. Red. Stankūnienė V. et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001. // http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/turinys.htm. Psl. 175-180.

darnaus vystymosi tikslus, nėra atsakyta. Ši informacija mums leistų nustatyti kiek aplinkos kapitalo mes galime panaudoti gerindami socialinę (demografinę) valstybės padėtį.

Lietuvos demografinės politikos tikslų (grįžtamoji migracija, gimstamumo padidėjimą, mirtingumo sumažinimą) gali padėti pasiekti ir kai kurios aplinkos politikos priemonės. Lietuvai būdingas gyventojų senėjimas bei kartų kaitos neužtikrinantis gimstamumo lygis. Tad senų gyventojų atžvilgiu svarbu kiek galima padidinti jų savarankiškumo lygį, taip mažinant jų išlaikymo kaštus, bei siekti gimstamumo padidėjimo, kuris užtikrintų kartų kaitą. Atsižvelgdami į demografinę šalies padėtį, galime suformuluoti tokius tikslus aplinkos politikai, kurie prisidėtų prie jų sprendimo ir neprieštarautų darnaus vystymosi principams. Aplinkos politika Lietuvoje formuojama nacionaliniu lygmeniu atsižvelgiant į regioninius ir globalius įsipareigojimus, tačiau ir savivaldos lygiu, institucijos turi tam tikrų įgaliojimų.

Kai kurie strateginiai aplinkos politikos (Lietuvoje šis sektorius integruoja tiek aplinkosaugą tiek teritorijų planavimą) tikslai, jei jie bus tinkamai suformuluoti, gali padėti įgyvendinti tokią aplinkos politiką, kuri turės teigiamą poveikį demografinės politikos tikslų pasiekimui:

- gamtinio karkaso formavimas, kuris skatintų darnią gyvenseną,
- teritorijų planavimas užtikrinantis maisto poreikių patenkinimą vietine produkcija (nors už šio tikslo įgyvendinimą Lietuvoje atsakingo kelios institucijos, tikslą galime priskirti prie aplinkos politikos sektoriaus),
- sveiko maisto gamybos ir vartojimo skatinimas,
- gyvenamų teritorijų planavimas kuriant saugesnę, sveikesnę ir šeimos auginimui palankią aplinką.

Gamtinis karkasas - vientisas gamtinio ekologinio kompensavimo teritorijų tinklas, užtikrinantis ekologinę kraštovaizdžio pusiausvyrą, gamtinius ryšius tarp saugomų teritorijų, kitų aplinkosaugai svarbių teritorijų ar buveinių, taip pat augalų ir gyvūnų migraciją tarp jų.[117] Ekosistemų funkcionavimo bei bioįvairovės užtikrinimas yra labai svarbūs valstybės įsipareigojimai ir būtini įgyvendinti tikintis darnaus vystymosi sėkmės. Urbanizacija bei gyventojų mažėjimą lydinti kaimo teritorijų depopuliacija leidžia formuoti ir plėtoti gamtinį karkasą taip, kad jis užtikrintų aukštą aplinkos kokybę daugeliu požiūrių. Gamtinio karkaso plėtra ir aiškių ribų išskyrimas, leistų efektyviau išnaudoti likusias valstybės teritorijos žemes, taip prisidėti prie turizmo plėtros, užtikrintų sveikesnę aplinką, rekreacijos galimybes, skatintų žinių apie gamtą ir gamtosaugą sklaidą.

[117] LR Saugomų teritorijų įstatymas Nr. IX-628 // Valstybės žinios. 2001, Nr. 108-3902.

Pagal darnaus vystymosi propaguojama uždaro ciklo idėją reikia siekti minimizuoti išteklių pasisavinimą bei atliekų generavimą ir išmetimą už sistemos ribų. Valstybės atveju ši nuostata turėtų galioti tiek vengiant imigracijos gyventojų politikos požiūriu, tiek aprūpinant gyventojus maisto maistu užaugintu ir pagamintų šalyje. Kuo daugiau poreikių valstybė gali patenkinti pati, tuo bus darnesnis jos vystymasis. Šiuo atveju Lietuva turėdama daug žemės gali auginti maisto produktus naudodama tausojamas ir ekologiškas technologijas ir tuos kurie labiausiai atitinka gyventojų sveikos mitybos poreikius. Lietuva priklausydama bendrai ES rinkai turi siekti skatinti gyventojų nuostatas vartoti vietinius produktus bei siekti, kad jų kokybė būtų tokio lygio, kuris užtikrintų konkurencinį pranašumą.

Gyvenamu teritorijų planavimas Lietuvoje priskiriamas prie aplinkos politikos sričiai. Yra žinoma, kad tam tikri teritorijų užstatymo tipai veikia viešąjį saugumą, gyventojų pasitenkinimą, jų sveikatą. Geografinės gyvenimo aplinkybės, tiek klimato, tiek gamtinės ar miesto aplinkos požiūriu sąlygoja jų kultūrą ir elgesį. Galime daryti prielaidą, kad reprodukciniam elgesiui šį teiginį irgi galime taikyti. Trūksta tyrimų dėl to kaip susijusi gyvenamoji aplinka su reprodukcinių elgesiu ir nuostatomis. Ekonomine prasme sėkmingas miestų planavimas, užtikrintų tiek didesnį ekonomikos augimą, tiek ir efektyvumą, mažinant susisiekimo ir logistikos išlaidas.

Tiek ekologinis miškų ir žemės ūkis, tiek gamtinio karkaso formavimas, tiek ir „ekomiestų“ kūrimas gali ir turi prisidėti prie palankios aplinkos formavimo, kuri gali teigiamai veikti tiek gimstamumą, tiek mirštamumą bei pasiekti to, kad gyventojai išliktų darbingi ir savarankiški ilgiau, galiausiai aplinkos kokybė yra svarbus valstybės patrauklumo užsieniečiams faktorius.[118]

Demografijos specifika lemia tai, kad svarbiausius sprendimus dėl jos įgyvendinimo ir sėkmės priima šeimos ir motinos. Sveika ir šeimai palanki aplinka yra svarbus faktorius skatinantis gimstamumą, gerinantis gyventojų sveikatą. Todėl atriboti aplinkos politikos nuo demografinės negalima. Sudarius prielaidas formuotis idėjų konkurencijos kultūrai tarp įvairių valstybės institucijų galimybės rasti veiksmingų sprendimų demografinėms problemoms spręsti būtų didesnės. Aplinkos politikos priemonių taikymo poveikis demografiniams procesams apibendrinamas 5 lentelėje.

Lietuva-demokratinė valstybė, tai pirmiausia reiškia žmogaus teisių paisymą. Valstybė negali prievartinėmis priemonėmis didinti gimstamumo. Tiek dėl konstitucinių vertybių, tiek dėl to, kad tai prieštarautų darnaus vystymosi pamatiniam tikslui, gyventojų gyvenimo kokybės užtikrinimui. Valstybė, gali naudoti tik skatinamąsias priemones piliečiams rinktis valstybės

[118]Cities and the environment. New approaches for eco-societies. Red. Inoguchi T. et al. Tokijas: UNU press, 1999. // http://books.google.com/books?id=x_xxwvJbSY0C&printsec=frontcover&dq=subject:%22Sustainable+development%22&as_brr=1&sig=p-VUIuOdllGQuQXBW3z-KrhExK4#PPP1,M1. Prisijungimo laikas: 2007-12-05. Psl.3.

pageidaujamą reprodukcinį elgesį. Tai gali būti ir materiali parama ir šeimos ir vaiko kaip vertybės supratimo skiepijimas, gali būti ir palankios aplinkos kūrimas.

5 lentelė. Aplinkos politikos priemonių poveikis kitoms darnaus vystymosi politikos sritims.

Instituciniai lygmenys	Darnaus vystymosi sferos		
	Aplinkosauga	Socialinė gerovė	Ekonominis augimas
Mikro	*Paveiks teigiamai*	*Skatins gimstamumą, silpnins emigracines nuostatas*	*Įtakos nereikšmingai*
Mezo	*Paveiks teigiamai*	*Stiprins bendruomenes, tradicinės šeimos vaidmenį*	*Teigiamo poveikio potencialas*
Makro	*Netrukdys įgyvendinti pagrindinių tikslų*	*Gerins visuomenės sveikatą, mažins mirtingumą, pritrauks paklausiausių specialybių užsieniečius.*	*Įtakos nereikšmingai, teigiamo poveikio potencialas ilguoju laikotarpiu.*
Meta	*Įtakos nereikšmingai*	*Įtakos nereikšmingai*	*Įtakos nereikšmingai*
Mega	*Įtakos nereikšmingai*	*Įtakos nereikšmingai*	*Įtakos nereikšmingai*

Žymėjimas: mėlyna spalva – aplinkos politikos institucijų pagrindinės veikos sritis,
raudona spalva – demografinės politiko sritis.

Tradicinių, socio-ekonominių, demografinės politikos priemonių veiksmingumas yra ribotas. Šiuolaikinę demografinę situaciją formuoja tokie socialiniai procesai, kuriems valdyti reikia atrasti naujų priemonių. Naujų idėjų sklaida, ekonominiai iššūkiai, urbanizacija, stumia demografinius procesus kita linkme, į kuriuos politikoje atsako kol kas nėra.

Tačiau negalime teigti, kad visos galimybės veikti demografinius procesus yra išnaudotos, jų poveikis ištirtas. Vykstanti depopuliacija yra objektyvus reiškinys, nepaisant to, kad jis valstybės nepageidaujamas, darnaus vystymosi nuostatos reikalauja išnaudoti dėl šio proceso atsirandančias galimybes. Aplinkos politika gali įvairiuose lygmenyse teigiamai paveikti daugelį visuomenės gyvenimo aspektų.

3. DARNAUS VYSTYMOSI INSTITUCINIO MODELIAVIMO GALIMYBĖS

3.1. Kontraktinis viešojo administravimo modelis

Demografinė politika, kaip darnaus vystymosi politikos sritis gali būti priskirta socialiniam darnaus vystymosi aspektui tik konceptualiai. Jos negalime atsieti nuo kitų darnaus vystymosi politikos sričių. Tačiau siekiant sėkmingai formuoti tokią integruojančią politiką, būtina užtikrinti, kad viešosios valdžios institucijos aktyviai vykdytų veiksmingą politiką. Būtent institucinis aspektas yra lemiamas, nes darnus vystymasis nėra savaeigis procesas, tai politinė koncepcija, kuriai būdingas koordinavimas. Šis koordinavimas turi atitikti tam tikrus reikalavimus. Deramam viešajam administravimui turi būti būdingas gausesnis piliečių dalyvavimas, pliuralizmas, subsidiarumas, skaidrumas, atsiskaitomumas, nešališkumas, prieinamumas, bendradarbiavimas ir efektyvumas.[119] Ši naujosios viešosios vadybos nuostata yra esminė siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi koncepcijos keliamus reikalavimus. Tinkamas viešasis administravimas yra tiek geresnių sprendimo priėmimo procesas (politika), tiek ir geresnio priimtų sprendimo įgyvendinimo procesas (administravimas). 2002 Johanesburgo darnaus vystymosi konferencijoje pripažįstama, kad „tinkamas valdymas kiekvienoje valstybėje ir tarptautiniu lygmeniu yra būtinas siekiant darnaus vystymosi“.[120]

Norint pasiekti tinkamo valdymo, viešajame administravime būtina laikytis keleto principų:

- politikos suderinimas tarp visų institucinių lygių bei darnaus vystymosi politiko sričių,
- sprendimų priėmimo atvirumas ir demokratiškumas,
- piliečių įtraukimas ir socialinių partnerių įtraukimas,
- visi sprendimai turi remtis nuolatiniu politikos vertinimu.[121]

Šie principai yra glaudžiai susiję, jų laikymasis sudaro prielaidas užtikrinti, kad valdžios institucijos, bus proaktyvios vykdydamos darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimus. Tačiau šių principų laikymosi negalima užtikrinti vien tik politine valia ir tarptautiniais įsipareigojimais, būtina kurti tokią politikos formavimo sistemą, kuri juos įgyvendinti.

Dabartinę politikos formavimo procedūra Lietuvoje nusako pagrindinis valstybės teisės

[119] Domarkas V. Viešojo administravimo raidos aktualijos // Viešoji politika ir administravimas Nr. 13. Kaunas: Technologijas, 2005. Psl. 7.
[120] Measiuring progress towards a more sustainable Europe. 2007 monitoring report of the EU sustainable development strategy // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_DS_SUSTDEVIND/PGE_DS_SUSTDEVIND_01/TAB47437058/2007%2520MONITORING%2520REPORT_0.PDF. Prisijungimo laikas 2007-11-28. Psl. 270
[121] Ten pat. Psl. 271

aktas, Lietuvos Respublikos Konstitucija.[122] Viena pagrindinių konstitucijos reguliavimo sričių, tai viešosios valdžios organizavimas.[123]

Pagal Konstituciją visa valstybės valdžia priklauso Tautai (2 str.). Ši nuostata yra įgyvendinama per Seimo ir Prezidento rinkimus (55, 81 str.). Seimas, Vyriausybė, Prezidentas yra valstybės valdžią vykdančios institucijos (5 str.).

1998 m. sausio 10d. Konstitucinis tesimas savo nutarimu išaiškino, kad Lietuva priskiriama parlamentinės respublikos valdymo formai.[124] Tad mūsų modelyje apsiribosime tik Seimo ir Vyriausybės santykius, Teismas mūsų nedomina, nes tai apolitiška institucija (109 str. 3 dalis), o Prezidento galios formuojant vidaus politiką yra nežymios, kadangi Vyriausybė atskaitinga Seimui.[125] Seimas tvirtina Vyriausybės programą bei biudžetą (67 str. 7,14). Vyriausybė savo ruožtu yra pagrindinė viešosios politikos įgyvendintoja ir viena pagrindinių formuotojų, per įstatymų projektų ir kitų teisinių dokumentų rengimą ir tvirtinimą (94 str. 1, 2, 4, 5 punktai). Vyriausybė taip pat koordinuoja ministerijų ir kitų įstaigų veiklą (94 str. 3 punktas). Tad ji yra viešąją politiką vienijančioji institucija (14 pav.).

Šį modelį charakterizuoja, tai, kad vyriausybė ir visuomenė tiesiogiai nebendrauja. Grįžtamasis ryšys dėl vykdomosios valdžios vykdomos politikos eina per Seimą. Tačiau tokiu būdu sudėtinga įvertinti piliečių reakciją į konkrečias politines priemones bei tobulinti vykdomą politiką siekiant didesnio jos veiksmingumo. Šiame modelyje, viešosios politikos suderinamumas neužtikrinamas, nes sektorinės institucijos tarpusavyje nebendrauja. Institucijų atskaitomybė neatitinka demokratijos standartų.[126] Konstitucija nenumato ir veiksmingų pilietinės visuomenės įtraukimo į politikos formavimo būdų. Nuolatinis politikos vertinimas nenumatomas, kadangi, tai yra susiję su strateginio, o ne administracinio valdymo paradigma.[127]

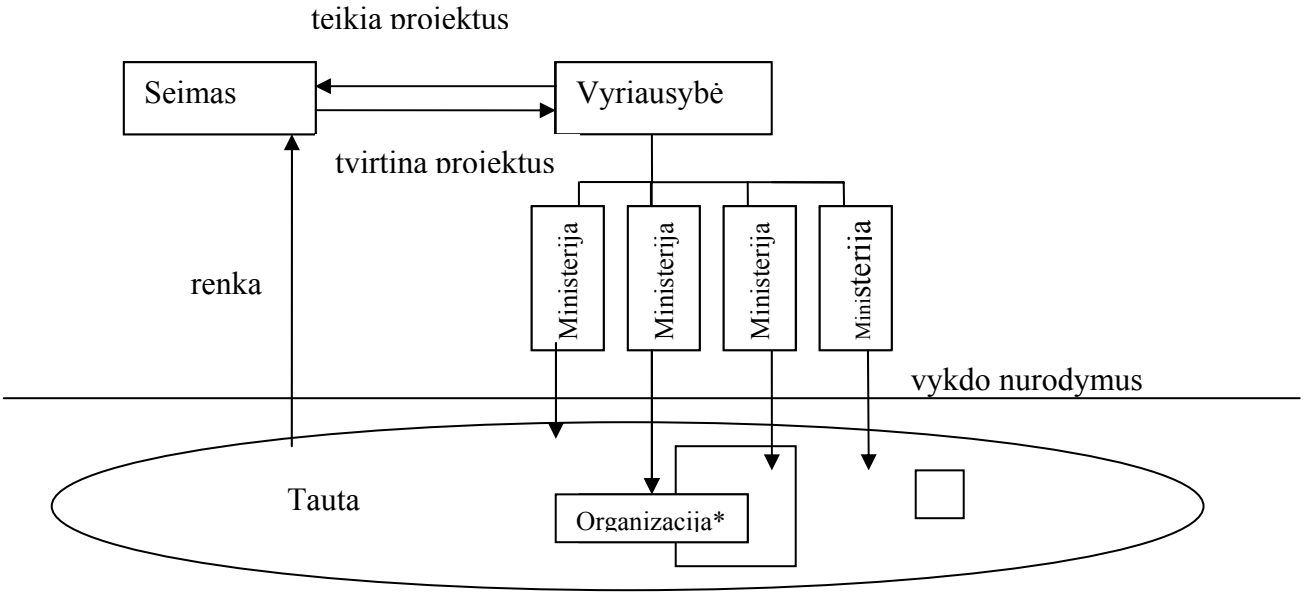
Siekiant įgyvendinti darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimus, reikia, kad pasikeistų Lietuvos viešojo administravimo modelis. Naujasis modelis turėtų sudaryti prielaidas pereiti nuo administracinio prie strateginio valdymo formuojant politiką, didinti piliečių ir suinteresuotųjų pusių vaidmenį visame politikos formavimo ir įgyvendinimo procese ir užtikrinti didesnį ir atsakingesnį bendradarbiavimą tarp įvairių institucijų.

---

[122] LR Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014
[123] Lietuvos konstitucinė teisė. Red. Birmontienė T. et al. Vilnius: MRU, 2001. Psl. 118-119.
[124] Krupavičius A., Luošaitis A. Lietuvos politinė sistema sąranga ir raida. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004. Psl. 76.
[125] Ten pat. Psl. 79.
[126] Židonis Ž., Sudnickas T. Ministerinės atskaitomybės problema naujosios viešosios vadybos požiūriu // Viešoji politika ir administravimas Nr. 14. Vilnius: MRU, 2005. Psl. 59.

[127] Vanagas P. Visuotinės kokybės vadyba. Kaunas: Technologija, 2004. Psl. 108.

Politikos įgyvendinimas reikalauja tiek formalių įgaliojimų (legalumo) tiek ir įgūdžių būtinų pasiekti norimą rezultatą (administracinių gebėjimų). Administraciniai Lietuvos institucijų gebėjimai buvo vienas iš pagrindinių iššūkių Lietuvai stojant į ES ir anot D. Grybauskaitės jie vis dar išlieka viena pagrindinių kliūčių įsisavinant ES skiriamą paramą.[128] Tam įtakos turi, teisinio požiūrio į viešąjį administravimą įsigalėjimas, kuris akcentuoja įgaliojimų reikšmę priimant ieškant sprendimų. Siekiant padidinti dėmesį institucijų kompetentingumui, reikia vengti tokių valdymo reformavimo metodų, kuriais bus perskirstyti įgaliojimai, tačiau nesikeis pats sprendimų priėmimo procesas. Viešojo administravimo modelis kuris leistų sėkmingai įgyvendinti darnaus vystymosi nuostatas, turėtų remtis santykių tarp institucijų keitimu, o ne struktūrų.

14 pav. Lietuvos Konstitucinis viešojo administravimo modelis.

* valstybė valdo ne tik fizinius bet ir juridinius asmenis, organizacijos turėtų būti suvokiamos, kaip juridiniai valstybinės valdžios subjektai, o Tauta, kaip piliečių visuma.

Struktūrų keitimas, yra labai brangus ir sudėtingas procesas, kuris retai atneša siekiamos naudos. Tai rodo ir Švedijos pavyzdys, kai 2004 metais, Aplinkos apsaugos ministerija buvo reformuota į Darnaus vystymosi ministerija suteikiant jai daugiau funkcijų.[129] Tačiau jau nuo 2007 metų pradžios buvo grįžta prie buvusio modelio (2 priedas). Visų darnaus vystymosi, funkcijų negalima suteikti vienai institucijai, o to nepadarius, išlieka tarpinstitucinio bendravimo problema,

[128] Eurokomisarė D. Grybauskaitė kritikuoja Lietuvos gebėjimus panaudoti ES pinigus // www.delfi.lt. 2007-10-13.
[129] http://en.wikipedia.org/wiki/Ministry_of_the_Environment_%28Sweden%29. Prisijungimo laikas: 2007-12-05.

pasikeičia tik jos pobūdis. Darnaus vystymosi politika turi būti koordinuojama aukščiausiu valstybės valdymo lygmeniu, tačiau dėl to neturi nukentėti sprendimų kokybė.

Sistemų skiriamasis bruožas, tai jas sudarančių elementų tarpusavio ryšiai. Sistemiškas požiūris į viešąjį administravimą reikalauja kreipti pakankamą dėmesį tiek į elementus tiek į santykius tarp jų. Institucijų įgaliojimų perskirstymas nesprendžia esminės problemos. Vienos kitai nepavaldžios institucijos spręsdamos taprsektorines problemas nėra linkusios bendradarbiauti, vienų priimti sprendimai nėra privalomi kitoms, todėl neužtikrinamas politikos koordinavimas.

Pereinant nuo administracinio viešojo administravimo prie strateginio NVV paradigmoje siūloma taikyti kontraktais paremtą organizacijų formavimo modelį, kitaip tariant kurti vyriausybę koncerną.[130] Šis modelis sudaro prielaidas nepažeidžiant esamų teisinių reikalavimų organizuoti viešąjį administravimą taip, kad augtų ir būtų optimaliai naudojami valstybės turimi administraciniai gebėjimai.

Bet kokios organizuotos sistemos veikla yra cikliška ir apima: *organizavimą, planavimą, motyvavimą bei kontrolę*.[131] Tobulinant veiklos organizavimo modelį įvertinti kiekvieną pokyčių poveikį kiekvienam iš valdymo ciklo etapų, norint užtikrinti, kad pokyčiai duotų norimus rezultatus.

Organizavimas. Lietuvos Konstitucija aptaria tik Aukščiausiųjų valstybės institucijų įgaliojimus (Seimo, Vyriausybės), tad paliekamas tam tikras diskretiškumas organizuojant sektorinį valdymą. Klasikinis biurokratinis modelis reikalauja griežto politikos ir administravimo atskyrimo, kadangi taip yra garantuojamas sprendimų priėmimo demokratiškumas.[132] Kontraktinis modelis numato išlaikyti šį principą ir siūlo institucijas, kurios atsakingos už konkrečius viešosios politikos sektorius, padaryti savarankiškomis. Šiuo metu tokios institucijos yra struktūriškai pavaldžios vyriausybei, kuri yra politinė institucija, aukščiausios valstybės valdymo institucijos, savo valią įgyvendina per teisinį-administracinį valdymą. Kontraktų su sektorinėmis institucijomis sudarymas dėl sprendimų įgyvendinimo sudarytų prielaidas įgyvendinti daugelį darnaus vystymosi reikalavimų.

Planavimas. Kontraktinis viešojo administravimo modelis, leidžia derinti nustatytinės ir plėtotinės strateginio planavimo metodologijų nuostatas. Aukščiausiųjų valstybės valdymo institucijų funkcijos ir tarpusavio santykiai išlaikytų esamą konstitucinį organizavimą. Demokratiniuose rinkimuose renkamas Seimas formuotų Vyriausybę, kuri įgyvendintų Seimo priimamus sprendimus. Tačiau sprendimų vykdymas viešosios politikos sektorių lygyje būtų siejamas su horizontaliąja valstybės strategija. Ši strategija nustatytų valstybės siekiamus

[130] Thom N., Ritz A. Viešoji vadyba. Vinlius: LTU, 2004. Psl. 161.
[131] Zakarevičius P. Vadyba: genezė, dabartis, tendencijos. Kaunas: VDU, 1998. Psl. 127-131.
[132] Denhardt.R.B. Viešųjų organizacijų teorijos. Vilnius: Algarvė, 2001. Psl. 37.

pagrindinius tikslus ir išdėstytų juos prioriteto tvarka. Šie prioritetai būtų siejami su visos visuomenės vertybinėmis orientacijomis ir būtų ilgalaikiai, kaip to reikalauja nustatytinė metodologija. Kiekvienam prioritetui įgyvendinti valstybė įsipareigotų finansiškai. Šis įsipareigojimas būtų siejamas su prioritetų įgyvendinimo strateginiais dokumentais. Tai būtų programinis biudžetas.[133] Programinis biudžetas, suteiktų galimybę kiekvienais biudžetiniais metais įvertinti strategijos įgyvendinimo pažangą. Šio įvertinimo pagrindu būtų galima koreguoti tiek strategijas arba jas keisti naujomis, taip įgyvendinant plėtotinės strateginio valdymo metodologijos reikalavimus.

Motyvavimas. Aukščiausiosios valstybės valdžios institucijos, kontraktiniame modelyje, su žemesnio viešojo administravimo lygmens institucijomis bendrautų vadovaudamosi rinkos mechanizmais. Pereinama nuo teisinio-administracinio motyvavimo, kuriam būdingas bausmių taikymas už įpareigojimų nevykdymą, prie apdovanojimu paremtos motyvacijos. Šis perėjimas, pagrindinė prielaidą, skatinant inovacijas ir kūrybingų sprendimų kylančioms problemoms spręsti paieškos kultūrą.[134] Aukščiausiosios valstybės valdymo institucijos pirktų prioritetinių tikslų įgyvendinimo strategijas (programas) organizuodamos viešųjų pirkimų konkursus. Galimybė teikti konkuruojančias strategijas, didintų siūlomų politinių priemonių kokybę ir efektyvumą. Konkrečių prioritetų įgyvendinimo strateginiai dokumentai, nebūtų siejami su konkrečiu viešosios politikos sektoriumi. Jų kūrimas priklausytų nuo pačių sektorinių institucijų. Kadangi kuriam nors prioritetui įgyvendinti dažnai galima taikyti įvairių viešosios politikos sektorių priemones, institucijos būtų linkusios bendradarbiauti sudarydamos tarpsektorines strategijas arba konkuruoti kurdamos atskirus dokumentus priklausomai nuo specifinių aplinkybių. Sektorinių institucijų nepriklausomumas ir konkuravimas dėl finansavimo, skatintų visuomenės dalyvavimą, nes institucijos siekdamos aukštesnės kokybės bei norėdamos padidinti sėkmės galimybes gauti kontraktus ir vėliau įgyvendinti tuos dokumentus aktyviai konsultuotųsi su kompetencijos turinčiomis privačiomis ir nevyriausybinėmis asociacijomis, siektų visuomenės palankumo jų siūlomoms idėjoms.

Kontrolė. Sistemų trūkumai, arba sisteminės klaidos yra pagrindinis faktorius lemiantis strategines organizacijų nesėkmes.[135] Valstybė nėra išimtis. Tad efektyvi kontrolė yra būtina.

Kontraktinis modelis užtikrina daug didesnę kontrolės įvairovę, lyginant su tradiciniu biurokratiniu, kuriam būdingas tik veiklos vertinimas pagal formalių reikalavimus.

Teisinė-administracinė kontrolė išliktų. Ji būtų realizuojama, ginčijant viešųjų pirkimų

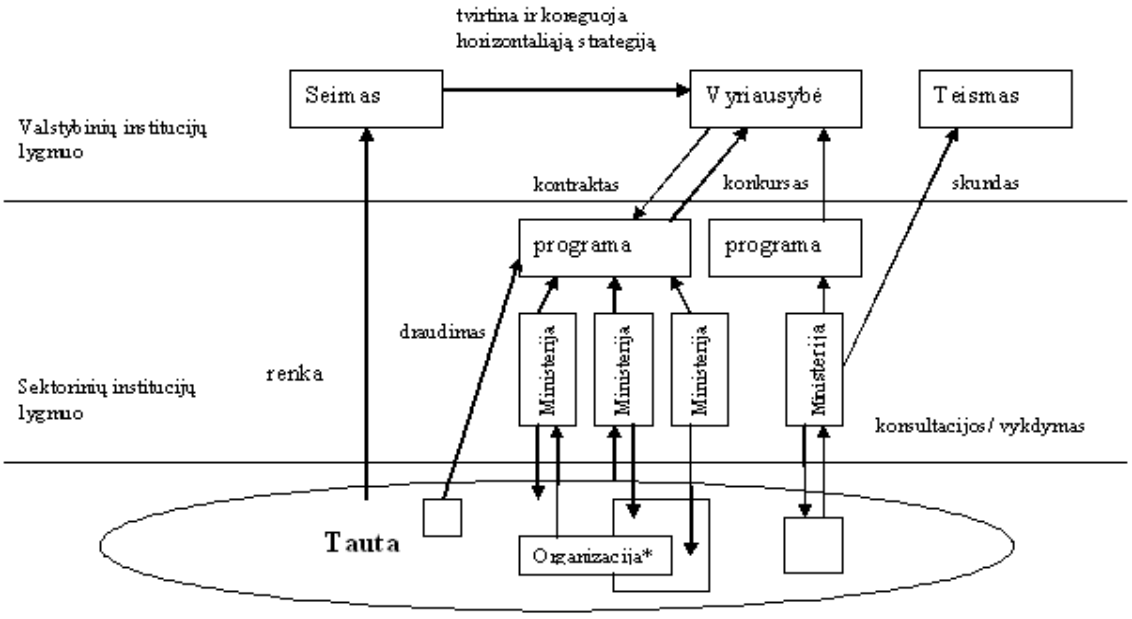
[133] Thom N., Ritz A. Viešoji vadyba. Vinlius: LTU, 2004. Psl. 168.
[134] Vanagas P. Visuotinės kokybės vadyba. Kaunas: Technologija, 2004. Psl. 108.
[135] Ten pat. Psl. 356.

rezultatus bei strategijas (programas) įgyvendinančioms institucijoms teikiant kasmetines ataskaitas, kurios būtų siejamos su biudžetiniais metais.

Pasikeitus motyvavimo principui atsirastų organizacijų savikontrolė. Kadangi butų apdovanojamos tik geriausias strategijas parengusios institucijos.

Prasminga numatyti ir strategijų draudimą nesėkmės atveju. Kuris galėtų būti valstybės garantuojamas kontraktinio modelio taikymo pradžioje. Tačiau ir privatus sektorius galėtų atlikti šią funkciją, ypač kaupiantis duomenims apie institucijų strategijų įgyvendinimo sėkmę.

Viso šio proceso pagrindinis bruožas turėtų būti skaidrumas ir viešumas. Jis užtikrintų visuomenės paramą, dalyvavimą viešosios politikos formavime ir įgyvendinime. Didele dalimi lemtų tiek modelio, tiek darnaus vystymosi koncepcijos įgyvendinimo sėkmę (15 pav.).

15 pav. Galimas kontraktinis viešojo administravimo modelis Lietuvoje.

* valstybė valdo ne tik fizinius bet ir juridinius asmenis, organizacijos turėtų būti suvokiamos, kaip juridiniai valstybinės valdžios subjektai, o Tauta, kaip piliečių visuma.

3.2. Aplinkos politikos demografinių priemonių SSGG analizė

Demografinių procesų valdymas turi esminės svarbos įgyvendinat darnaus vystymosi politiką Lietuvoje. Šis teiginys turėtų būti pripažintas aukščiausiuoju lygmeniu ir taikomas kaip horizontalusis principas. Aplinkos politikos priemonių SSGG analizė padės atskleisti problemines

sritis, kurios gali įtakoti darnaus vystymosi bei valstybės demografinių tikslų įgyvendinimą (6 lentelė). Aplinkos politikos institucijos, turi būti suvokiamos, kaip integrali valstybės institucijų sistemos dalis. Koordinuotas viešojo administravimo sistemos atsakas į kylančias grėsmes užtikrins, kad vykdoma politika atitiks darnaus vystymosi reikalavimus.

Viešojo administravimo organizavimo sistema Lietuvoje kelia daug problemų kuriant strateginius dokumentus bei juos įgyvendinant. Žemi administraciniai gebėjimai institucijų viduje bei kliūtys konsultuotis su didesnės kompetencijos turinčiomis organizacijomis mažina priimamų sprendimų kokybę ir nesudaro prielaidų jų sėkmingam įgyvendinimui. Tiek valstybės lygmeniu, tiek ir žemesniu vadovybė nėra linkusi teikti pirmenybės strateginiams tikslams, nes pasekmės už šių dokumentų nuostatų nevykdymą yra mažiau reglamentuotos nei tradicinių teisinių dokumentų. Tuo pačiu strateginių tikslų įgyvendinimas susiję su dideliais kaštais, o jų rezultatai pasireiškia ne iškart. Galiausiai svarbu pripažinti, kad daugelis neigiamų demografinių procesų vyksta dėl pokyčių kurių valstybė negali kontroliuoti, o tik iš dalies įtakoti.

Šios silpnybės yra būdingos visai Lietuvos viešojo administravimo sistemai. Tačiau Aplinkos politikos institucijos turi unikalių stiprybių, kurios gali padėti tas silpnybes kompensuoti. Aplinkos kokybės gerinimas gali turėti teigiamų pasekmių demografinei situacijai. Aplinkos apsauga jau dabar yra prioritetas, tad reikalingi santykinai nedideli vykdomos politikos pakeitimai, siekiant norimo rezultato gyventojų politikos srityje, gali būti pritaikyti esami finansavimo mechanizmai. Aplinkos politikos institucijų patirtis naudojant ES lėšas yra ypatingai didelė. Susiejus finansavimą su problemų sprendimų daugiau nei su funkcijų vykdymu, Aplinkos politikos institucijos galėtų pretenduoti vykdyti politika ir gauti finansavimą tiek socialinėje tiek visuomenės sveikatos sferoje. Aplinka gali lemti tiek mūsų gyvenseną, tiek mūsų sergamumą, tiek mūsų dalyvavimą visuomenėje, sėkmingas jos kokybės gerinimas gali mažinti problemas kituose politikos sektoriuose. Miestietiškas žmonių gyvenimo būdas yra susiję su daug teigiamų ekonominių pasekmių, miestuose yra efektyviau išnaudojama infrastruktūra, kuriama daugiau produkto vienam gyventojui. Tad urbanizacija yra labai paplitęs ir pasaulyje stiprėjantis reiškinys. Lietuvai ES kontekste esant gana neurbanizuotai šaliai yra galimybės miestų augimo ekonomines naudas derinti su jų ekologinių pavojų neutralizavimų. Lietuva vykdo daug ES direktyvų ir kitų reikalavimų. ES lygmeniu kuriami dokumentai pereina daug didesnį konsultacijų kelią, todėl tikėtina, kad nuostatos juose yra labiau pagrįstos. Lietuva būdama santykinai mažo tankumo gyventojų šalimi, gali formuoti rekreacines, saugomas, ūkines ir gyvenamąsias teritorijas taip, kad jos sudarytų geriausias sąlygas realizuoti gyventojų prokreacines nuostatas.

6 lentelė. Aplinkos politikos priemonių SSGG analizė įgyvendinant demografinę politiką.

Silpnybės	**Stiprybės**
• Viešojo administravimo organizavimas • Administraciniai gebėjimai • Neveiklumas ir neiniciatyvumas • Konsultacijų su visuomene nebuvimas • Vadovybės strateginio mąstymo stoka • Demografiniai procesai daugiausia sąlygojami pasaulinių kultūros pokyčių	• Aplinkos politikos institucijų patyrimas įsisavinant ES lėšas • Aplinkos kokybės gerinimo tarpsektorinis teigiamas poveikis • Santykinai nedidelė urbanizacija, galimybės ją vystyti darniai iš anksto • ES spaudimas, skatina diegti naujoves • Santykinai žemas gyventojų tankumas
Grėsmės	**Galimybės**
• Ekonomikos augimo sulėtėjimas ar net neigiamas augimas • Etninės kultūros praradimas • Didelis visuomenės išlaikomų pagyvenusių žmonių skaičius • Valstybės legitimumo sumažėjimas • Masinė imigracija • Įvairių socialinių grupių atskirties pavojus (migrantų, jaunų žmonių, pagyvenusiųjų) • Darbo išteklių mažėjimas, su tuo susijęs investavimo patrauklumo mažėjimas • Tautos išnykimas	• Stabilus gyventojų skaičius • Nepažeista amžiaus struktūra • Gyventojų noras gyventi ir dirbti savo šaliai • Socialinės atskirties mažinimas • Gyvenimo kokybės gerėjimas • Turizmo augimas • Aukštas materialinės gerovės lygis • Sustiprėjęs nacionalinis saugumas • Tautos kultūros stiprėjimas

Esamų demografinių tendencijų išsilaikymas yra susijęs su daugelių tarpusavyje susijusių grėsmių. Gyventojų amžiaus struktūros pakitimas, mažina etnokultūros perimamumą, didina socialinės paramos sistemos apkrovimą, vis mažiau dirbančiųjų turi išlaikyti vis daugiau nedirbančiųjų. Mažėjantis absoliutus dirbančiųjų skaičius gali neigiamai atsiliepti stambioms užsienio investicijoms. Tikėtina, kad mažėjant darbo jėgos prasidės masinė imigracija iš užsienio. Didelis jos mastas gali sukelti integracijos problemų, tai skatins šių žmonių socialinę atskirtį bei įtampą visuomenėje dėl viešojoje erdvėje konkuruojančių skirtingų kultūrų. Mažėjantis jaunų žmonių skaičius gali reikšti, kad politinėje sistemoje į jų problemas bus mažiau kreipiama dėmesio, nes pagrindinę rinkėjų masę sudarys vyresnio amžiaus piliečiai. Tuo pačiu pagyvenusių žmonių gerovė gali smukti dėl mažėsiančios socialinės paramos. Tautinės kultūros silpnėjimas, mažins valstybės legitimumą, kuris galiausiai gali grėsti jos pačios ir visos tautos marginalizavimu ar net išnykimu.

Gyventojų amžiaus struktūros stabilumą galime suprasti kaip platformą visuomenės gyvenimui. Jis neužtikrina klestėjimo, nes tai priklauso nuo visuomenės kokybės, o ne kiekybės. Tačiau jos nestabilumas sukelia daugybę sunkiai įveikiamų problemų. Šias problemas galima valdyti taip, kad būtų atidėtas jų pasekmių pasireiškimas, tačiau nepavykus stabilizuoti demografinių procesų jų sprendimas neįmanomas. Tad galimybės pasiekus gyventojų amžiaus struktūros stabilumą galime įvardinti, kaip galimybę suklestėti, visomis prasmėmis, kultūrine, gerovės, nacionalinio saugumo, aplinkosaugine.

3.3. Subalansuotų rodiklių sistema

Subalansuotų rodiklių sistemos metodas, vienas pažangiausių būdų nustatyti ar organizacija sėkmingai vykdo savo veiklą. T. Sudnickas šį verslo strateginio valdymo metodą siūlo perkelti į viešosios valdžios institucijų praktiką vertinant strateginius dokumentus ir jų įgyvendinimo eigą. Naudodami šį metodą išnagrinėsime Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos numatomas priemones demografinė politikos srityje.

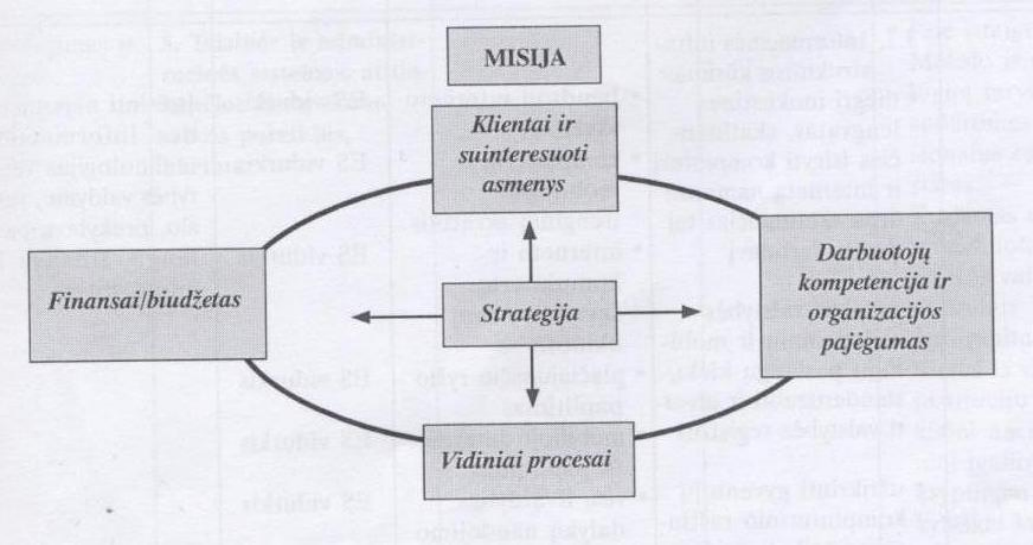
T. Sudnicko pateikto metodo kilmė yra strateginio valdymo tyrimai privačiajame sektoriuje, tai ką N. Thom vadina menedžerizmu.[136] Šiuo metodu galime įvertinti strateginio planavimo dokumentuose esančių nuostatų įgyvendinamumą ir pagrįstumą. Tuo pačiu šis metodas leidžia įvertinti ne tik dokumentų turinį, bet ir jo įgyvendinimo eigą, tiek nuveiktus darbus, tiek vykdomą veiklą, tiek ateities perspektyvas. Subalansuotų rodiklių sistemos pranašumas, tai sisteminis požiūris į organizaciją. Verslo įmonėms dažnai pelningumas yra patenkinamas jų veiklos sėkmės indikatorius, tačiau viešojo sektoriaus institucijoms vertinti vieningo indikatoriaus nėra, o strategijų nesėkmę gali lemti daugelis veiksnių. Tačiau jų nustatymas nėra paprastas dalykas. Kaip teigia R. S. Kaplan ir D. P. Nortonas, modelio kūrėjai, negalima valdyti to, ko negalima išmatuoti.[137]

Užtikrinant koordinuotą politikos įgyvendinimą, dokumentų nuostatų materializavimas yra lemiamas aplinkos nuspėjamumo faktorius. Tačiau, pastebėta, kad net ir sukūrus puikias strategijas, kasdienis darbas dažnai su jomis būna visiškai nesusijęs. Kaip rodo *Fortune Magazine* atlikti tyrimai 9 iš 10 organizacijų nesugeba vykdyti savo parengtų strategijų. Jokia strategija neduos

[136] Thom N., Ritz A. Viešoji vadyba. Vinlius: LTU, 2004. Psl.23
[137] Kaplan R. S., Norton D. P The balanced scorecard: translating strategy into action Bostonas, JAV: Harvard business school press, 1996. viršelis.

naudos jei ji nebus vykdoma.[138] Subalansuotų rodiklių sistema šiuo metu yra ko gero veiksmingiausias strateginio valdymo modelis, padedantis spręsti strateginio valdymo iššūkius. Jis plačiai paplitęs tarp sėkmingiausių verslo kompanijų.[139] Veiksmingo strateginio valdymo diegimas už viešosios politikos sektorius atsakingose institucijose, padidintų veiklos koordinavimą ir politikos rezultatyvumą net ir nekeičiant viešojo administravimo sistemos.

Staigūs demografiniai pokyčiai pasižymi destabilizuojančiu poveikiu valstybei. Lietuvoje jie ypač spartūs, tad operatyvi valstybės reakcija į juos labai svarbi. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymas sudaro prielaidas institucijoms vykdyti sėkmingą darnaus vystymosi politiką laikantis visų šios koncepcijos reikalavimų.

16 pav. Viešojo sektoriaus subalansuotų rodiklių sistema.

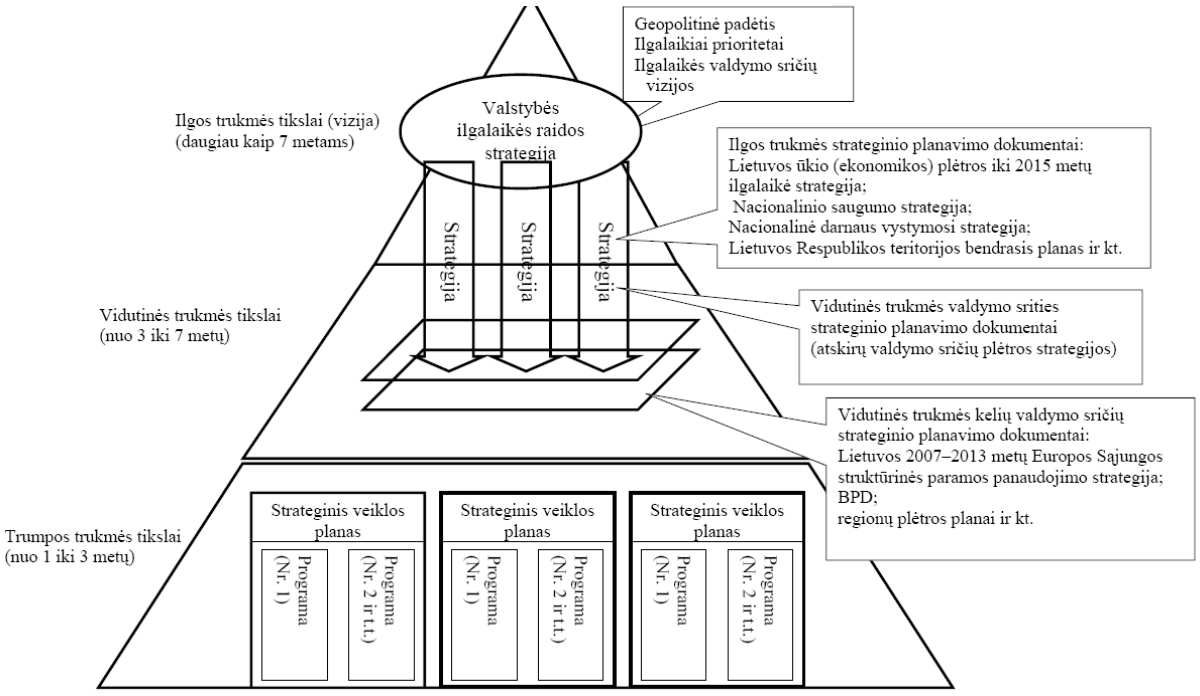
Šaltinis: Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešajame sektoriuje.

Subalansuotų rodiklių sistemos esmė, įvairių organizacijos kompetencijų analizė siekiant nustatyti sisteminius trūkumus bei kaip tai neigiamai gali paveikti strateginio valdymo sėkmę. Tik turint tokius duomenis galima taikyti efektyvius būdus kylančioms problemoms spręsti. Šiems duomenims rinkti naudojami du metodai: strategijos perspektyvas siejančių priežasties pasekmės ryšių išdėstymas bei rodiklių matricos sudarymas.[140] Pirmasis mums leidžia įvertinti ar strategija atkreipia dėmesį į visus organizacijos sėkmę lemiančius aspektus: visuomenę, darbuotojų

[138] Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešėjame sektoriuje // Viešoji politika ir administravimas Nr. 12 Vilnius: MRU, 2005. psl. 38
[139] Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešėjame sektoriuje // Viešoji politika ir administravimas Nr. 12 Vilnius: MRU, 2005. Psl. 40
[140] Ten pat. Psl. 39,40.

kompetenciją, biudžetą bei vidinius procesus (16 pav.). Antrasis metodas leidžia matuoti strategijos įgyvendinimo eigą.

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija neturi atskiro skyriaus aptariančio gyventojų politiką. Neaptariama nei migracijos politika, nei gimstamumo skatinimo politika ir tai yra didelis strategijos trūkumas, ypač turint omenyje, kad tai viena iš horizontaliųjų valstybės strategijų (17 pav.).

17 pav. Principinis strateginio planavimo sistemos modelis.
Šaltinis: LR Vyriausybės nutarimas Nr. 827 „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002 Nr. 57-2312.

Apie tai nekalba ir kitas dokumentas, valstybės ilgalaikės raidos strategija.[141] Abiejuose dokumentuose akcentuojamas siekis mažinti mirtingumą, arba visuomenės sveikatos aspektas. Ilgalaikės raidos strategijos SSGG analizėje, taip pat pripažįstamas neigiamas migracijos poveikis šaliai. Toks mažas dėmesys aukščiausiuoju lygiu demografiniams iššūkiams, leidžia daryti prielaidą, kad ir sektorinės strategijos į tai neatsižvelgs pakankamai. Dar vienas strategijos trūkumas, yra tai, kad jos priemonės yra nesusietos su finansiniais rodikliais. Strategija nėra periodiškai atnaujinti,

[141] LR Seimo nutarimas Nr. IX-1187 “Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos” // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.

kaip tai yra daroma su ministerijų strateginės veiklos planais, kurių perspektyva tesiekia 1-3 metus. Nepaisoma esminio darnaus vystymosi reikalavimo, jo ilgalaikiškumo užtikrinimo.

Visi nacionalinės darnaus vystymosi strategijos skiriami demografiniai rodikliai priskiriami visuomenės sveikatos skyriui (3 priedas). Todėl, atsižvelgiant į šio darbo tikslą bei uždavinius, įvertinsime šį strategijos skyrių bei su juo susijusį 2003-2004 metų strategijos įgyvendinimo ataskaitos skyrių.

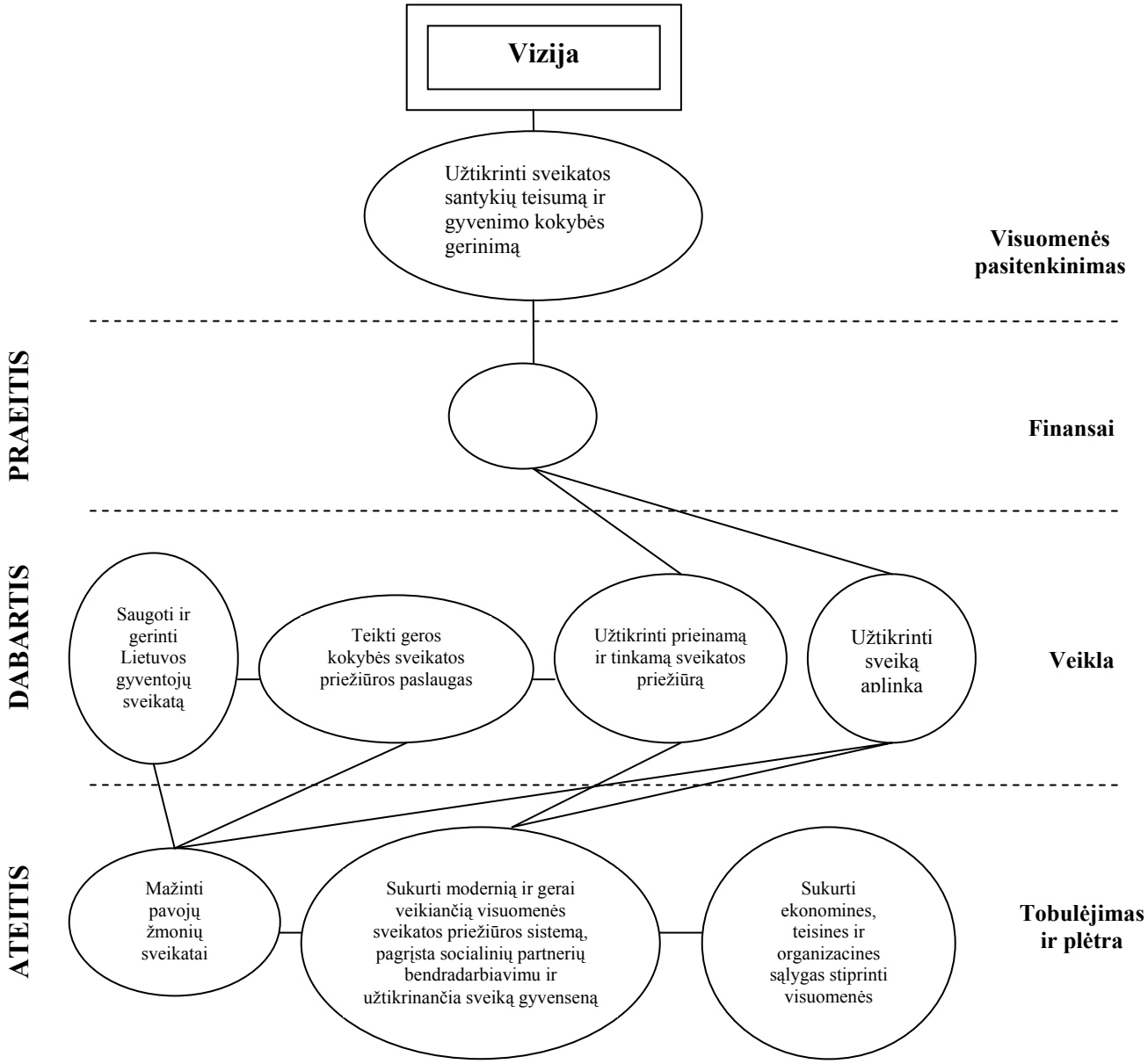
Atliekant rodiklių analizę į matricą reikia suvesti tuos duomenis, kurie atspindėtų ar dokumentas numato visas priemones strategijos įgyvendinimui. Kiekvieną nuostatą, reikia įvertinti nurodant perspektyvą, į kurios tobulinimą ji orientuota, strateginį tikslą, pažangos matavimo rodiklį, siekiamą jo reikšmę ir iniciatyvas.[142] Kadangi už strategijos įgyvendinimą atsakingos kelios institucijos, čia neaptariama darbuotojų kompetencijos ir organizacijos pajėgumo stiprinimo perspektyva.

Strateginiai tikslai, strategijoje skirstomi į tris grupes, ilgalaikius (įgyvendinamus iki 2020 metų), vidutinės trukmės (įgyvendinamu iki 2010 metų) ir trumpalaikius (įgyvendinamus iki 2005 metų). Tikslams įgyvendinti strategijoje numatomos priemonės, kurias galime laikyti iniciatyvomis. Tačiau šios priemonės pačios strategijos nesiejamos su konkrečiais tikslais, tad strateginių tikslų ir iniciatyvų skirstymas yra daugiau konceptualus. Kai kuriais atvejais uždaviniai teikia nuorodas į kitus dokumentus, kuriuose yra nurodomi rodikliai ir siekiami rezultatai (4 priedas).

Nacionalinė darnaus vystymosi strategija, visiškai nekalba, apie finansinį įgyvendinimo aspektą (18 pav.). Dėl to visiškai neįvertinamas ekonominis taikomų priemonių pagrįstumas. Neįmanoma nustatyti priežastinio ryšio tarp vykdomų programų ir siekiamo sveikatos santykių teisumo bei gyvenimo kokybės gerinimo. Kitas trūkumas yra rodiklių, tikslų ir iniciatyvų ryšio nebuvimas. Strategijoje numatyti rodikliai, nesudaro prielaidų įvertinti dėl kokių veiksnių jie keičiasi, todėl nėra įmanoma orientuoti veiklos į problemiškas sritis.

Žvelgiant iš subalansuotų rodiklių sistemos perspektyvos, galime teigti, kad Nacionalinė darnaus vystymosi strategija nesudaro prielaidų įgyvendinti tokią demografinę politiką, kuri atitiktų darnaus vystymosi reikalavimus. Gyventojų politikos aspektai strategijoje yra aptariami nepakankamai, numatytos priemonės nėra sistemiškos, konkrečių numatytų priemonių tinkamumą sunku įvertinti. Galime teigti, kad gyventojų politikos požiūriu Nacionalinė darnaus vystymosi strategija yra neadekvati, tiek turinio, tiek jos įgyvendinimo proceso prasme ir neužtikrina efektyvaus valstybės resursų panaudojimo spręsti demografinėms problemoms.

[142] Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešėjame sektoriuje // Viešoji politika ir administravimas Nr. 12 Vilnius: MRU, 2005. Psl. 38.

18 pav. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos visuomenės sveikatos strateginiai tikslai susieti priežasties-pasekmės ryšiais.

Šaltinis: braižyta autoriaus, remiantis 4 priedu.

IŠVADOS

1. Darnų vystymąsi galime suprasti tiek kaip filosofinę doktriną, tiek kaip politinę koncepciją. Abi jos bando nusakyti socialinės žmonijos raidos tikslingumą. Tačiau dėl šį reiškinį apibrėžiančios paradigmos vyksta ginčai.
2. Šiuo metu besiformuojanti politinė darnaus vystymosi koncepcija akcentuoja tai, kad darnus vystymasis yra valdomas reiškinys. Koncepcija yra formuojama globaliu mastu, tačiau lemiamą vaidmenį jo įgyvendinime turi valstybės, kaip suvereniteto turėtojos. Pagrindiniai darnaus vystymosi principai: holizmas, veiklos neprieštaringumas, valstybės vaidmuo, buvusių ir būsimų kartų žmonų interesų paisymas.
3. Taikomos darnaus vystymosi politikos priemonės turi būti analizuojamos sistemiškai, įvertinant ar jos neprieštarauja darnaus vystymosi principams, kaip jos paveiks aplinkosauginius, socialinius ir ekonominius atskirų piliečių, šeimų, bendruomenių, valstybės, regionų ir net pasaulio interesus. Reikia vengti pasikliauti vien tik formaliais rodikliais, nes nuolat kintant politiniams tikslams, duomenys gaunami iš rodiklių gali būti klaidinantys.
4. Darnaus vystymosi politikos atsakas į kylančius iššūkius bus adekvatus tik tada, kai sprendimai bus priimami vadovaujantis problemos specifika, o ne sektorinių institucijų įgaliojimų ribose. Tuo pačiu daugumos sprendimų priėmimas negali būti perkeltas į aukštesnį valdymo lygmenį, subsidiarumo nepaisymas mažins priimamų sprendimų kokybę. Reikia keisti ne institucinę sąrangą ar institucijų įgaliojimų apimtis, o diegti naujosios viešosios vadybos (NVV) metodus valdyme.
5. Lietuvoje demografinės tendencijos yra viena pagrindinių grėsmių įgyvendinant darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimus. Siekiant greitai ir tinkamai reaguoti į kylančius iššūkius tikslinga taikyti strateginio valdymo, o ne teisinio reglamentavimo metodą. Tai sudarytų prielaidas priimti lankstesnius sprendimus bei juos keisti priklausomai nuo situacijos.
6. Lietuvoje vyksta sparti depopuliacija, kurią sukelia mažas gimstamumas ir didelio masto emigracija. Depopuliaciją lydi gyventojų senėjimas. Dėl šių priežasčių mažėja šalies ekonominis ir socio-kultūrinis potencialas.
7. Specifinė demografinių procesų valdymo problema, tai kartų kaitos trukmė. Dėl to įgyvendinant politiką valstybės valdyme reikia derinti nustatytinę (užtikrinančią ilgalaikių tikslų siekimą) ir plėtotinę (užtikrinančia lankstų politinių priemonių taikymą) metodologijas.

8. Daugelis priežasčių, dėl kurių susiklostė dabartinė Lietuvos demografinė padėtis peržengia valstybės įgaliojimų ribas, todėl jų valdymas yra problematiškas. Panašios demografinės tendencijos yra būdingos daugeliui išsivysčiusių pasaulio valstybių. Prokreacinės elgsenos pokyčius sąlygoja besikeičiantis žmonių gyvenimo būdas, formuojamas urbanizacijos, technologijų tobulėjimo ir kitų priežasčių.

9. Darnaus vystymosi požiūriu pagrindinis valstybės demografinis interesas, gyventojų amžiaus struktūros stabilumas.

10. Demografinių procesų valdymas bus vienas pagrindinių veiksnių lemsiančių darnaus vystymosi koncepcijos nuostatų sėkmingą įgyvendinimą. Tai turi tapti valstybės politikos prioritetu, teisiškai pripažintu, įtvirtintu aukščiausiuoju valstybės valdymo lygmeniu ir taikomu kaip horizontalioji priemonė.

11. Demografinius procesus įtakoja aplinka. Aplinkos politiką įgyvendinančios institucijos, gali ir turi prisidėti prie demografinių problemų sprendimo.

12. Darnaus vystymosi politika Lietuvoje nėra efektyvi. Esama institucinė sąranga nepritaikyta darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimams įgyvendinti. Demografinės politikos nerezultatyvumas, vienas tai iliustruojančių pavyzdžių.

13. Dabartiniam viešojo administravimo modeliui būdinga atskaitingumo piliečiams stoka, žemas konsultavimosi su suinteresuotomis pusėmis lygis priimant sprendimus, tik nustatytinės strateginio valdymo metodologijos taikymas, kontrolės mechanizmų, kurie leistų įvertinti ar įgyvendinama politika veiksminga, stoka. Įgyvendinus kontraktinį viešojo administravimo modelį visi šie rodikliai būtų pagerinti.

14. Dabartinis strateginis darnaus vystymosi dokumentas demografinės politikos požiūriu turi daug trūkumų. Demografinių problemų sprendimas nėra pripažįstamas darnaus vystymosi politikos prioritetu. Iš trijų pagrindinių rodiklių aptariamas tik mirtingumo mažinimas. Tačiau net ir šiuo atveju strategija nenumato pakankamų strategijos įgyvendinimo matavimo priemonių. Taipogi darnaus vystymosi strategija konkuruoja su ilgalaikės valstybės raidos strategija, nėra aiškios hierarchijos horizontaliųjų strateginių dokumentų lygmenyje.

PASIŪLYMAI IR REKOMENDACIJOS

1. Pakeisti ministerinio lygmens ir aukščiausiųjų valstybės valdymo institucijų santykius, panaikinant ministerijų struktūrinį priklausomumą Vyriausybei, pakeičiant juos kontraktiniais santykiais.
2. Sukurti vieningą horizontaliąją strategiją, kuri suformuluotų darnaus vystymosi reikalavimus viešajai politikai Lietuvoje bei išskirtų pagrindinius prioritetus.
3. Viešosios politikos įgyvendinimo lygmenyje konkurso būdų tvirtinti konkrečius strateginius dokumentus tiems prioritetams įgyvendinti. Abiems pusėms įsipareigojant kontraktuose: aukščiausiosioms valstybės valdymo institucijoms užtikrinti finansavimą, vykdančiosioms užtikrinti pažangą.
4. Demografinės padėties stabilizavimą teisiškai pripažinti valstybės darnaus vystymosi prioritetu.
5. Priimant aplinkos politikos sprendimus būtinai vertinti jų poveikį demografinei padėčiai ir siekti, kad tas poveikis atitiktų valstybės interesą.

NAUDOTA LITERATŪRA

Teisės aktai

1. LR Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr. 33-1014.
2. Europos sąjungos sutartis. Mastrichtas, 1992. Official journal C 191, 1992-07-29. // http://europa.eu/eur-lex/en/treaties/dat/EU_treaty.html#0001000001.
3. Lietuvos Respublikos Aplinkos apsaugos įstatymas. Nr. I-2223. // Valstybės žinios, 1992, Nr. 5-75.
4. LR Saugomų teritorijų įstatymas Nr. IX-628 // Valstybės žinios. 2001, Nr. 108-3902.
5. LR Seimo nutarimas Nr. IX-1187 „Dėl valstybės ilgalaikės raidos strategijos“ // Valstybės žinios. 2002, Nr. 113-5029.
6. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 827 „Dėl strateginio planavimo metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002 Nr. 57-2312.
7. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029.
8. LR Vyriausybės nutarimas Nr. 1270 „Dėl nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos“, 2007. // http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=305385.
9. 2002 m. liepos 22 d. Europos Parlamento ir Tarybos sprendimas Nr. 1600/2002/EB nustatantis šeštąją Bendrijos aplinkosaugos veiksmų programą // http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32002D1600:LT:NOT
10. JTO Generalinės Asamblėjos rezoliucija 38/161, 1983.
11. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucija 42/187, 1987.
12. Visuotinė trylikos valstijų deklaracija. 1776-07-04 // http://www.ushistory.org/declaration/document/

Kita literatūra:

1. Arimavičiūtė M. Viešojo sektoriaus institucijų strateginis valdymas. Vilnius: MRU, 2005.
2. Bernotas D. Tvarios plėtros koncepcija// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, 2006.
3. Čičinskas J., Ribelis A. Adamo Smitho moralinės ir ekonominės įžvalgos // Smith A. Tautų turtas. Vilnius: Margi raštai, 2004.
4. Denhardt.R.B. Viešųjų organizacijų teorijos. Vilnius: Algarvė, 2001.

5. Domarkas V. Viešojo administravimo raidos aktualijos // Viešoji politika ir administravimas Nr. 13. Kaunas: Technologijas, 2005.
6. Gray J. Apgaulinga viltis: globalaus kapitalizmo iliuzija. Vilnius: Vaga, 2006.
7. Guogis A., Gudelis D. Naujosios viešosios vadybos taikymo teorinai ir praktiniai aspektai // Viešomis politika ir administravimas Nr. 4. Vilnius: LTU, 2003.
8. Guogis A. Socialinės politicos modeliai. Vilnius: Eugrimas, 2000.
9. Juknys R., Vėbra E. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos pagrindinės nuostatos// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai.
10. Kasnauskienė G. Demografijos pagrindai. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006.
11. Krupavičius A., Luošaitis A. Lietuvos politinė sistema sąranga ir raida. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004
12. Lindblom C. E., Woodhouse E. J. Politkos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė, 1999.
13. Parsons W. Viešoji politika Vilnius: Eugrimas, 2001.
14. Putnam R. D. Kad demokratija veiktų. Vilnius: Margi raštai, 2001.
15. Robbins P. S. Organizacinės elgsenos pagrindai. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2003.
16. Sudnickas T. Subalansuotų rodiklių sistemos taikymo aspektai Lietuvos viešėjame sektoriuje // Viešoji politika ir administravimas Nr. 12 Vilnius: MRU, 2005.
17. Tatarkiewicz W. Filosofijos istorija. I dalis. Vilnius: Alma litera, 2002.
18. Thom N., Ritz A. Viešoji vadyba. Vinlius: LTU, 2004.
19. Vaišnoras A. Aplinkos apsauga darnaus vystymosi kontekste// Darnaus vystymosi strategija ir praktika. Mokslo darbai. Vilnius: MRU, 2006.
20. Vaitiekūnas S. Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.
21. Vanagas P. Visuotinės kokybės vadyba. Kaunas: Technologija, 2004.
22. Vansevičius S. Valstybės ir teisės teorija. Vilnius: Justitia, 2000.
23. Vasiliauskas A. Strateginis valdymas. Vilnius enciklopedija: 2002.
24. Vitkus G. Politologija. Vilnius: Danielius, 1998.
25. Zakarevičius P. Vadyba: genezė, dabartis, tendencijos. Kaunas: VDU, 1998.
26. Židonis Ž., Sudnickas T. Ministerinės atskaitomybės problema naujosios viešosios vadybos požiūriu // Viešoji politika ir administravimas Nr. 14. Vilnius: MRU, 2005. Psl. 59.
27. Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra. Red. Held D. et al. Vilnius: Margi raštai, 2002. Psl. 50-54.
28. Lietuvos demografijos metraštis, 2005. Vilnius: Statistikos departamentas, 2006.

29. Lietuvos demografijos metraštis, 2006. Vilnius: Statistikos departamentas, 2007.
30. Lietuvos gyventojai: struktūra ir demografinė raida. Ats. Red. Stankūnienė V. Vilnius Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006.
31. Lietuvos gyventojų demografiniai pokyčiai ir gyventojų politika. Red. V. Stankūnienė et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1995.
32. Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys. Ats. red. Stankūnienė V. Vilnius: Socialinių tyrimų institutas, 2004.
33. Lietuvos gyventojų tarptautinė migracija. Lietuvos statistikos departamentas. Vilnius: 2006.
34. Lietuvos konstitucinė teisė. Red. Birmontienė T. et al. Vilnius: MRU, 2001. Lietuvos saugomos teritorijos. Kaunas: Lututė, 2006.
35. Šeima ir gimstamumas Lietuvoje. V. Stankūnienė et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 1997.
36. Auty R. M., Brown K. An overview of approaches to sustainable development// Approaches to sustainable development. Red. Auty R. M., Brown. K. London and Washington: Pinter, 1997.
37. Carley M., Christie I Managing sustainable development. London: Earthscan, 2002.
38. Eberstadt N. Russia, the sick man of Europe //The public interest Nr.158 žiema 2005. Washington D.C. JAV: The public interest, 2005.
39. Kaplan R. S., Norton D. P The balanced scorecard: translating strategy into action Bostonas, JAV: Harvard business school press, 1996.
40. Styhre A. The innovative Bureauvracy. London: Routledge, 2007.
41. Wattenberg B. J. Fewer. How the new demography of depopulation will shape our future. Chicago: Ivan r. Dee, 2004.
42. Human development and the environment. Challenges for the United Nations in the new millenium. Red. Ginkle H. van et al. New York: UNU press, 2001.

Elektroniniai šaltiniai:

43. Aleksandravičius E. Viltys ir galimybių ribos // http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/16245.
44. Žekonienė V. Ekologijos samprata pagal Antano Baranausko „Anykščių šilelį“// LKMA XXIII metraščio santrumpa // http://www.lkma.lt/annuals/23annual_lt.html.
45. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos įgyvendinimo 2003-2004 metais ataskaita. Vilnius, 2005 // http://www.am.lt/VI/files/0.512207001158661437.pdf.

46. Paramos šeimai politika: samprata ir patyrmas. Red. Stankūnienė V. et al. Vilnius: Lietuvos filosofijos ir sociologijos institutas, 2001. // http://www.sti.lt/leid_pristat/Tekstai/parama/turinys.htm.
47. Eurokomisarė D. Grybauskaitė kritikuoja Lietuvos gebėjimus panaudoti ES pinigus // www.delfi.lt. 2007-10-13.
48. Mano Raudonoji knyga (Ištrauka)// http://www.patogupirkti.lt/BooksExtracts/5-430-04241-2.htm.
49. Alesina A., Perotti R. Income distribution, political instability, and investment // NBER working paper series. Working paper No. 446. // http://www.nber.org/papers/w4486.pdf
50. Chan A., Chan M. K. A citizens guide to sustainable planning in Hong Kong: Concepts and processes. Hong Kong: HKU, 2005.// http://www.hku.hk/sdindic/download/SD_Eng_rev.pdf.
51. Europes demographic future: facts and figures. Europos komisija, 1997 // http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2007/ke8007123_en.pdf
52. Frank A. G. What went wrong in the „socialist“ east? // http://www.rrojasdatabank.org/agfrank/what_went_wrong.html.
53. Inozemtsev V. L. The inevitability of a post-indutrial world: concerning the polarity of today's world order. // Global focus, vol. 13, No.3, P. 60-79. // http://www.postindustrial.net/content1/show_content.php?table=magazines&lang=russian&id=124.
54. Kunz J. Social sustainability and community involvement in urban planning. 2006// http://www.uta.fi/laitokset/sospol/tutkimus/alueet/local/ecopolis_06.pdf.
55. Lovelock J. Formulation of the Gaia hypothesis // http://www.mountainman.com.au/gaia.html.
56. Meadows D. Poverty scauses population growth sauses poverty. The Donella Meadows Archive. Voice of a global Citizen. Sustainability institute. // http://www.sustainabilityinstitute.org/dhm_archive/index.php?display_article=vn126manupured
57. Parker S. Maximising innovation and proactivity in the modern organisation // http://www2.agsm.edu.au/agsm/web.nsf/Content/ResearchCentres-CCC-Papers-MaximisingInnovationAndProactivity.
58. Rosset E. The fifth phase of demographic transition // Studia demographia 1980; (61-62):3-27. //

http://www.ncbi.nlm.nih.gov/sites/entrez?db=pubmed&list_uids=12338381&cmd=Retrieve&indexed=google.

59. Simmons M. R. Revisiting the limits to growth: could the Club or Rome could have been right, after all? // http://www.greatchange.org/ov-simmons,club_of_rome_revisted.pdf.
60. Stern N. „Stern review executive summary“ New economics foundation. // http://news.bbc.co.uk/1/shared/bsp/hi/pdfs/30_10_06_exec_sum.pdf.
61. Cities and the environment. New approaches for eco-societies. Red. Inoguchi T. et al. Tokijas: UNU press, 1999. // http://books.google.com/books?id=x_xxwvJbSY0C&printsec=frontcover&dq=subject:%22Sustainable+development%22&as_brr=1&sig=p-VUIuOdllGQuQXBW3z-KrhExK4#PPP1,M1.
62. Stern review on the Economics of Climate change. // http://www.hm-treasury.gov.uk/media/999/76/CLOSED_SHORT_executive_summary.pdf.
63. EU: EU-8, Aging // Migration news Vol. 13 Nr. 3. 2006, liepa. // http://migration.ucdavis.edu/MN/comments.php?id=3206_0_4_0.
64. JT spaudos pranešimas POP/952 // http://www.un.org/News/Press/docs//2007/pop952.doc.htm.
65. Measiuring progress towards a more sustainable Europe. 2007 monitoring report of the EU sustainable development strategy // http://epp.eurostat.ec.europa.eu/pls/portal/docs/PAGE/PGP_DS_SUSTDEVIND/PGE_DS_SUSTDEVIND_01/TAB47437058/2007%2520MONITORING%2520REPORT_0.PDF.
66. National Competitiveness Council of Ireland. Statement on Innovation 2004. 2004-02-25 // http://www.competitiveness.ie/ncc/reports/ncc040225/index.html.
67. New economic foundation. The happy planet. // http://www.neweconomics.org/gen/uploads/dl44k145g5scuy453044gqbu11072006194758.pdf
68. From one earth to one world. Our common future: report of the world commission on environment and development. // http://ringofpeace.org/environment/brundtland.html
69. UN conference on environment and development. 1992 // http://www.un.org/geninfo/bp/enviro.html
70. http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=43&ArticleID=3301&l=en

71. Vikipedija. Laisvoji interneto enciklopedija (Angliškoji versija) // http://en.wikipedia.org/wiki/Main_Page.

SANTRAUKA

Darnus vystymasis ir demografinių procesų valdymo galimybės Lietuvoje

Raktiniai žodžiai: darnus vystymasis, darnaus vystymosi koncepcija, darnaus vystymosi strategija, demografija, demografinės tendencijos Lietuvoje, institucinė sąranga, koncerno tipo vyriausybė, kontraktinis modelis, strateginis valdymas, subalansuotų rodiklių sistema, viešoji politika.

Darbe yra analizuojama Lietuvos demografinė situacija ir kokią įtaką tai daro darnaus vystymosi politikos įgyvendinimui šalyje. Autorius prieina prie išvados, kad yra daug įvairių priežasčių, kodėl Lietuvoje įsivyravo nepalanki demografinė padėtis. Tačiau darnaus vystymosi požiūriu, spręsti problemą ar bent minimizuoti jos neigiamas pasekmes valstybei turi tapti svarbiausiu prioritetu.
Šiuo požiūriu valstybė turi prisiimti visą atsakomybę dėl situacijos gerinimo ir vengti dėl padėties kaltinti visuomenės elgesį, kuris neatitinka darnaus vystymosi reikalavimų. Tokia pozicija negali duoti teigiamų rezultatų ir negali būti neveiklumo pateisinimas. Pripažindamas valstybės pagrindinį vaidmenį įgyvendinant darnaus vystymosi koncepcijos reikalavimus, autorius pastebi, kad tradicinis, teisinis-administracinis viešosios valdžios organizavimo modelis sukelia kliūčių sudaro labai daug kliūčių priimant adekvačius strateginius sprendimus ir juos įgyvendinant. Todėl siūloma įvesti keletą naujų viešojo valdymo procedūrų, kurios leistų tas kliūtis įveikti; tuo pačiu vengti keisti institucinę struktūrą, nes tokios reformos yra politiškai sudėtingos ir nepraktiškos. Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos Visuomenės sveikatos skyriaus analizė paremia teiginius, kad dabartinės politinės priemonės nesudaro prielaidų įveikti demografinį iššūkį.

SUMMARY

Sustainable development and possibilities to manage demographic processes in Lithuania

Key words: sustainable development, concept of sustainable development, strategy of sustainable development, demography, demographic trends of Lithuania, institutional structure, concern type government, contractual model, strategic management, balanced scorecard system, public policy.

The paper is analyzing the demographical situation in Lithuania and what does it mean to the implementation of the sustainable development policies in the country. The author reaches the conclusion that there is a variety of reasons why the demographic situation in the country is complicated and hard to manage. Yet, solving the problem or at least minimizing the negative consequences of the ongoing depopulation is an absolute priority from the perspectives of sustainable development. In this respect the state must take all the responsibility for the situation as blaming the society for not behaving in a sustainable way is no excuse for inaction, neither is such a stance productive. In recognizing the central role of the state in the paradigm of sustainable development the author suggests that the traditional legal-administrative system of public governance acts as an impediment to reach adequate strategic decisions and later implement them. It is therefore suggested to introduce a different set of procedures to remedy the situation; however the institutional structure should be left intact, because such reforms are politically complicated and impractical. The analysis of the chapter of Public health of the Lithuanian National strategy for sustainable development supports the claims that current policies do not meet the countries demographical challenge.

PRIEDAI

Lietuvos demografiniai procesai ES kontekste.

	Lietuva					ES-25				
Demografinės tendencijos	**1960**	**1980**	**2004/5**	**2030**	**2050**	**1960**	**1980**	**2004/5**	**2030**	**2050**
Populiacija, milijonais	2.8	3.4	3.4	3.1	2.9	378	426	457	469	450
Suminis gimstamumo rodiklis (vaikų tenkančių vienai moteriai)	2.4	2	1.3	1.6	1.6	2.6	1.9	1.5	1.6	1.6
Moterų tikėtina gyvenimo trukmė	74	76	78	82	84	73	76	80	84	86
Vyrų tikėtina gyvenimo trukmė	67	66	67	72	76	67	69	74	78	81
Migracijos saldo, tūkstančiais			-6	5	4			1464	835	822
Vidutinis gimdyvių amžius			27.1					29		
Gyventojų iki 25 metų dalis, procentais	44	40	33	25	23	40	38	29	24	23
Gyventojų tarp 25-64 metų dalis, procentais	48	48	52	54	50	50	49	54	51	47
Gyventojų tarp 60-79 metų dalis, procentais	11	12	17	22	25	13	15	18	25	25
Gyventojų virš 80 metų dalis, procentais	1	2	3	5	9	1	2	4	7	11
Pagyvenusių ir 15-64 metų amžiaus gyventojų grupių santykis, %	12	17	23	33	45	15	21	25	40	53
Lyčių lygybė ir šeimos padėtis			**2004/5**					**2004/5**		
Dirbančiųjų dalis moterys/vyrai, procentais			59/66					56/71		
Lyčių atlyginimo skirtumai, procentais			16					15		
Ne visu etatu dirbančiųjų dalis tarp vyrų ir moterų, procentais			9/5					33/7		
Vaiko priežiūros prieinamumas (0-3/3 metų), procentais			18/60					:/:		
Skurdo rizika po socialinio perėjimo iš viso/vaikų, procentais			21/23					17/20		
Gyventojų senėjimas ir darbo rinka			**2004/5**					**2004/5**		
Dirbančiųjų dalis 55-46 metų amžiaus grupėje, procentais			42/59					34/52		
Dirbančiųjų dalis 60-64 metų amžiaus grupėje, procentais			37					27		
Dirbančiųjų dalis 65-69 metų amžiaus grupėje, procentais			8					8		
Vidutinis išėjimo iš darbo rinkos			61					61		

amžius		
Nedarbingi dėl sveikatos problemų nuo visų nedirbančių 50-64 metų amžiaus grupėje, procentais	34	16
Interneto naudotojai viso/65-74 metų amžiaus grupėje, procentais	34/2	51/12
Švietimas, MTEP ir produktyvumas	**2004/5**	**2004/5**
Nebaigia mokyklos moterys/vyrai, procentais	6/12	13/17
Jaunimo dalis įgyjanti aukštąjį išsilavinimą moterys/vyrai, procentais	90/81	80/74
Gyventojų dalis su viduriniu išsilavinimu, procentais	87	69
Mokymasis visą gyvenimą	4.2/7.7	9.4/11
MTEP dalis BVP, procentais	0.7	1.9
Produktyvumas per valandą, procentai nuo ES-15 lygio	42	100
Migracija ir integracija	**2004/5**	**2004/5**
Gyventojų dalis neturinti šalies pilietybės	1	6
Dirbančių piliečių dalis, procentais	63	65
Neturinčių vienos iš ES-25 pilietybės dirbančiųjų dalis, procentais	68	55
Piliečių nedarbo lygis, procentais	8	9
Neturinčių vienos iš ES-25 pilietybės nedarbo lygis, procentais	9	17
Žemo išsilavinimo piliečiai, procentais	30	35
Žemo išsilavinimo neturintys vienos iš ES-25 pilietybės dalis, procentais	15	49
Viešieji finansai ir socialinė apsauga	**2004/5 2030 2050**	**2004/5 2030 2050**
Valstybės skola, procentai nuo BVP	18.7	63.4
Biudžeto dalis BVP, procentais	32	43.7

BVP dalis pensijoms, procentais	6.7	7.9	8.5	10.6	11.9	12.8
BVP dalis sveikatos apsaugai, procentais	3.7	4.4	4.6	6.4	7.4	8
BVP dalis ilgalaikei slaugai, procentais	0.5	0.7	0.9	0.9	1.1	1.5
Demografiniai iššūkiai: Lietuvos suminis gimstamumo rodiklis šiuo metu žemesnis už ES vidurkį, tačiau tai galima iš dalies paaiškinti, pereinamojo laikotarpio ekonominiais sunkumais, dėl ko gimdymas buvo atidedamas. Prognozuojamas, kad gimstamumo lygis šiek tiek pakils. Gyvenimo trukmė yra stipriai žemesnė už ES vidurkį, ypač vyrų ir šis atotrūkis prognozuojama, išliks dar ilgai. Dėl to populiacija mažės, o senų žmonių dalis didės, tačiau mažiau nei vidutiniškai ES.							
Galimybės spręsti iššūkius: Moterų darbo lygis didesnis už ES vidurkį ir dauguma moterų dirba pilnu etatu. Sudarius sąlygas lengviau gauti vaiko priežiūros paslaugas leistų padidinti gimstamumą. Vyresnių gyventojų darbo lygis taipogi aukštesnis nei vidutiniškai ES, tačiau jis gali ir toliau augti, ypač jei bus išspręstos sveikatos ir neįgalumo problemos. Lietuva turi didelį potencialą pasiekti ES produktyvumo vidurkį, pasikliaudama aukštu gyventojų išsilavinimo lygiu. Viešieji finansai yra tvarkingi bei manoma Lietuva neturėtų susidurti su socialinės apsaugos finansavimo problemomis.							

Šaltinis: Europes demographic future: facts and figures. Europos komisija, 1997 // http://ec.europa.eu/employment_social/publications/2007/ke8007123_en.pdf. Prisijungimo laikas: 2007-12-24.

Laiškas iš Švedijos Karalystės aplinkos apsaugos ministerijos dėl jos pervadinimo į darnaus vystymosi ministeriją.

From: "registrator@environment.ministry.se" <registrator@environment.ministry.se>
To: mantas_bileisis@yahoo.com
Sent: Thursday, November 15, 2007 5:39:59 PM
Subject: Svar från Miljödepartementet

GOVERNMENT OFFICES OF SWEDEN
Ministry of the Environment
Division for Information

M2007/4803/A/Br

Dear Mr Bileisis,

Thank you for your e-mail.

When we elected a new government in October last year, the Prime Minister changed the Ministry's name from Ministry of Sustainable Development to Ministry of the Environment. We are still responsible thou for questions regarding sustainable development. However we are no longer in charge of questions related to energy policies. Energy belongs to the Ministry of Enterprise.

Please find out more on the Governments website: www.sweden.gov.se.
Yours sincerely,
Kristina Sundelöf

Postal address Telephone E-mail
103 33 Stockholm +46 8 405 10 00 registrator@environment.ministry.se
Visitors' address Fax
Tegelbacken 2 +46 8 24 16 29
---

3 priedas

Demografiniai Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos rodikliai.

286.6. būsima vidutinė gyvenimo trukmė – metai (iš viso ir pagal lytis);

286.7. natūralus gyventojų prieaugis (promilėmis);

286.8. gyventojų mirtingumas nuo kvėpavimo sistemos ligų 100000 gyventojų;

286.9. gyventojų mirtingumas nuo kraujotakos sistemos ligų 100000 gyventojų;

286.10. gyventojų mirtingumas dėl transporto įvykių 100000 gyventojų;

286.11. naujagimių iki vienerių metų mirtingumas (iš 1000 naujagimių atitinkamais metais).

Šaltinis: Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1160 „Dėl Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos patvirtinimo ir įgyvendinimo“ //Valstybės žinios. 2003, Nr. 89-4029.

Nacionalinės darnaus vystymosi strategijos visuomenės sveikatos skyriaus subalansuotų rodiklių matrica.

Perspektyva	Strateginis tikslas	Pažangos matavimo rodiklis	Siekiama rodiklio reikšmė	Iniciatyvos
Tobulėjimas ir plėtra	Mažinti pavojų žmonių sveikatai			242.1. diegti aplinkos taršą mažinančias priemones, gamybai ir buityje naudojamas kenksmingas žmonių sveikatai medžiagas pakeisti nekenksmingomis.
				242.2. vertinti gyvenamosios ir darbo aplinkos riziką sveikatai.
Veikla	Saugoti ir gerinti Lietuvos gyventojų sveikatą			242.3. ugdyti socialinės ir sveikatos rizikos grupių gebėjimą prisitaikyti prie aplinkos, mokyti šiuos asmenis savarankiškai įveikti visuomenės sveikatos problemas.
				242.4. tobulinti neužkrečiamųjų ligų ir jų rizikos veiksnių ankstyvo nustatymo ir kontrolės sistemą.
				242.5. rengti ir įgyvendinti kompleksines neužkrečiamųjų ligų ir traumų prevencijos programas.
				242.6. rengti ir nuolat vykdyti užkrečiamųjų ligų prevencijos ir kontrolės programas.
				242.7. rengti narkomanijos prevencijos mokyklose programas, plėsti narkomanų ir užsikrėtusių ŽIV asmenų ilgalaikę socialinę ir medicininę reabilitaciją, dalyvauti įgyvendinant ES tarptautines narkomanijos prevencijos programas.
Veikla	Teikti geros kokybės sveikatos priežiūros paslaugas			
Visuomenės pasitenkinimas	Užtikrinti sveikatos santykių teisumą ir gyvenimo kokybės gerinimą			
Tobulėjimas ir plėtra	Sukurti modernią ir gerai veikiančią visuomenės sveikatos priežiūros sistemą, pagrįsta socialinių partnerių bendradarbiavimu ir užtikrinančia sveiką gyvenseną			245.1. diegti ekonomines ligų profilaktikos priemones.
		sumažinti traumatizmą, invalidumą ir mirtingumą dėl traumų ir nelaimingų atsitikimų	30 proc.	245.2. įgyvendinti Valstybinę traumatizmo profilaktikos 2000–2010 metų programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2000 m. balandžio 14 d. nutarimu Nr. 423 (Žin., 2000, Nr. 32-903).
				245.4. parengti ir įgyvendinti Nacionalinę narkotikų kontrolės ir narkomanijos prevencijos programą, AIDS profilaktikos ir kontrolės programą.
				245.5. įgyvendinti Valstybinę psichikos ligų profilaktikos programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 20 d. nutarimu Nr. 1441 (Žin., 1999, Nr. 109-3186).
				245.6. ugdyti sveiką gyvenseną, didinti vaikų, jaunimo ir kitų amžiaus grupių asmenų fizinį aktyvumą.

				245.8. populiarinti visuomenės sveikatos politiką, jos tikslus ir priemones.
				245.9. informuoti visuomenę ir politikus apie aplinkos poveikį sveikatai ir rizikos veiksnius.
				245.10. skatinti ir remti visuomenės (bendruomenės) iniciatyvas, skirtas visuomenės sveikatai stiprinti.
Veikla	Užtikrinti sveiką aplinką	Sumažinti rūkančiųjų skaičių Sumažinti vartojamo alkoholio	10 proc. 25 proc.	245.3. įgyvendinti Valstybės tabako kontrolės programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. liepos 30 d. nutarimu Nr. 954 (Žin., 1998, Nr. 69-2010), ir Valstybės alkoholio kontrolės programą, patvirtintą Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. vasario 25 d. nutarimu Nr. 212 (Žin., 1999, Nr. 21-603).
Veikla	Užtikrinti prieinamą ir tinkamą sveikatos priežiūrą			245.7. parengti ir įgyvendinti atnaujintą Nacionalinę aplinkos sveikatinimo veiksmų programą;.
Tobulėjimas ir plėtra	Sukurti ekonomines, teisines ir organizacines sąlygas stiprinti visuomenės sveikatai			248.1. parengti ES nuostatas atitinkančią visuomenės sveikatos priežiūros teisinę bazę.
				248.2. sukurti sąlygas veikti integraliai aplinkos ir sveikatos informacinei sistemai.
				248.3. plėtoti gyventojų sveikatos būklės ir sveikatos priežiūros sistemos veiklos monitoringo informacinę sistemą.
				248.4. tirti gyventojų sveikatos stiprinimo efektyvumą.
				248.5. vykdyti mokslinius tyrimus, nustatančius fizinės, socialinės ir ekonominės aplinkos poveikį gyventojų sveikatai.
				248.6. įdiegti kompiuterizuotą užkrečiamųjų ligų ir jų sukėlėjų registravimo ir stebėjimo sistemą.
				248.7. įgyvendinti Užkrečiamųjų ligų epidemiologinės priežiūros ir kontrolės programą 2003–2006 metams, patvirtintą sveikatos apsaugos ministro 2003 m. vasario 5 d. įsakymu Nr. V-65.
				248.8. įgyvendinti Nacionalinę aplinkos sveikatinimo 2003–2006 metų veiksmų programą.
				248.9. parengti valstybinę maisto saugos, kokybės, gyventojų mitybos gerinimo veiksmų strategiją ir jos įgyvendinimo priemones.
				248.10. reguliariai informuoti visuomenę apie visuomenės sveikatos problemas, sveikatos stiprinimo ir ligų profilaktikos būdus, propaguoti sveiką gyvenseną ir ligų prevencijos būdus.
				248.11. sukurti visuomenės sveikatos specialistų kvalifikacijos kėlimo ir perkvalifikavimo sistemą.
				248.12. įtraukti į vykdomas visuomenės sveikatos programas vaikų sveikatos stiprinimo priemones, rengti ir vykdyti specialiąsias vaikų sveikatos gerinimo programas.